

ZESPÓŁ ZAMKOWY W JANOWCU

OCENA WARTOŚCI I PLAN ZARZĄDZANIA



Bogusław Szmygin, Andrzej Siwek, Anna Fortuna-Marek

POLITECHNIKA LUBELSKA
LUBLIN 2020

ZESPÓŁ ZAMKOWY W JANOWCU

OCENA WARTOŚCI I PLAN ZARZĄDZANIA

ZESPÓŁ ZAMKOWY W JANOWCU

OCENA WARTOŚCI I PLAN ZARZĄDZANIA

Bogusław Szmygin, Andrzej Siwek, Anna Fortuna-Marek

POLITECHNIKA LUBELSKA
LUBLIN 2020

ISBN: 978-83-7947-407-3

Recenzenci publikacji:

Jerzy Żurawski

Hubert Mącik

Wydawca:

Politechnika Lubelska

ul. Nadbystrzycka 38D, 20-618 Lublin

Opracowanie graficzne:

Studio Grafpa, www.grafpa.pl

Skład:

Kamil Potęga, Studio Grafpa, www.grafpa.pl

Druk:

Drukarnia DjaF

Ul. Kmiotowicza 1/1, 30-092 Kraków

www.djaf.pl

Publikacja opracowana w ramach projektu:

RUINS - Sustainable re-use, preservation and modern management of historical ruins in Central Europe - elaboration of integrated model and guidelines based on the synthesis of the best European experiences

współfinansowanego z Programu INTERREG Central Europe



Spis Treści

WPROWADZENIE	7
CZEŚĆ I – DIAGNOZA	13
1. Charakterystyka dobra	15
1.1. Charakterystyka historyczna dobra	15
1.1.1. Stan badań	15
1.1.2. Zarys historii zamku	17
1.1.3. Uwarunkowania kulturowe – etapy przekształceń zamku	20
1.1.4. Wnioski i zalecenia	24
1.2. Charakterystyka formalna dobra	25
1.2.1. Lokalizacja	25
1.2.2. Krótki opis	29
1.2.3. Granice dobra	34
1.2.4. Charakterystyka funkcji dobra	38
1.2.5. Własność dobra	40
1.3. Wnioski i zalecenia	42
2. Charakterystyka wartości dobra	45
2.1. Charakterystyka cech dobra istotnych dla wyznaczenia grupy porównawczej	45
2.1.1. Skala przestrzenna	45
2.1.2. Skala zabudowy (skala architektoniczna)	52
2.1.3. Skala detalu (zabytki ruchome)	59
2.1.4. Funkcja dobra (wartości niematerialne)	62
2.2. Zidentyfikowane wartości dobra	66
2.3. Określenie typu dobra i wskazanie grupy odniesienia stanowiącej kontekst porównawczy	68
2.4. Określenie kryteriów wartościowania – zweryfikowanie cech określonych jako podstawa wartościowania – skrócona analiza porównawcza	72
2.5. Analiza wartości dobra – określenie atrybutów wartości oraz ocena ich autentyczności i integralności ...	78
2.6. Wnioski w zakresie wartości dobra	90
2.7. Wnioski i zalecenia dotyczące konieczności przeprowadzenia dalszych prac naukowo-badawczych związanych z poznaniem dobra	91
2.8. Wnioski i zalecenia określające sposób postępowania z dobrem	92
3. Krótka charakterystyka stanu dobra	95
3.1. Stan zachowania zabytkowej substancji	95
3.2. Stan techniczny	96
3.3. Wnioski i zalecenia określające zadania konserwatorskie wynikające z oceny stanu dobra	98

CZĘŚĆ II – CHARAKTERYSTYKA SYSTEMU OCHRONY I ZARZĄDZANIA DOBREM 101

1. Komponenty systemu ochrony i zarządzania dobrem	103
1.1 Zarządca dobra	104
1.2. Charakterystyka elementów krajowego systemu ochrony i zarządzania dobrem	108
1.2.1 System ochrony zabytków – uwarunkowania prawne	108
1.2.2 System i formy ochrony przyrody	116
1.2.3 Krajowe dokumenty strategiczne wyznaczające politykę państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego	121
1.2.4. Wnioski i zalecenia	123
1.3. Charakterystyka lokalnego systemu ochrony i zarządzania (poziom samorządu gminnego, wojewódzkiego i powiatowego)	126
1.3.1. Prawo lokalne samorządu gminy Janowiec	126
1.3.2. Dokumenty strategiczne samorządu miasta Janowiec	130
1.3.3. Dokumenty strategiczne samorządu województwa lubelskiego	130
1.3.4. Dokumenty strategiczne powiatu puławskiego	134
1.3.5. Inne dokumenty	137
1.3.6. Wnioski i zalecenia	140
2. Zagrożenia i monitoring dobra	143
2.1. Charakterystyka (określenie) zagrożeń, które powinny być zidentyfikowane i monitorowane	143
2.2. Monitoring dobra	168
2.3. Wnioski i zalecenia	174

CZĘŚĆ III – CHARAKTERYSTYKA UŻYTKOWANIA DOBRA 177

1. Charakterystyka interesariuszy dobra	179
1.1. Charakterystyka zasadniczych grup interesariuszy	179
1.2. Wnioski i zalecenia	182
2. Prezentacja, udostępnianie, turystyka	185
2.1 Charakterystyka działań oraz potrzeb i możliwości w zakresie prezentacji i udostępniania dobra oraz rozwoju turystyki	185
2.2. Wnioski i zalecenia	201

PODSUMOWANIE 205

BIBLIOGRAFIA 209

WPROWADZENIE



Zespół zamkowy w Janowcu nad Wisłą jest jednym z najciekawszych tego typu zespołów w Polsce. Tworzy go okazała ruina zamku o czytelnej strukturze, rozległy park i translokowany zespół dworski z budynkami gospodarczymi. Malownicza ruina dominuje nad sąsiadującym miasteczkiem i stanowi charakterystyczny element w rozległej panoramie Przełomu Wisły. Unikalne połączenie tych komponentów sprawia, że janowiecki zespół ma uznaną wartość historyczną, krajobrazową, użytkową, turystyczną etc. Jednocześnie złożoność i znaczenie tego zespołu wymaga ochrony opartej na przemyślnych rozwiązaniach konserwatorskich, zarządczych, użytkowych.

Najważniejszym elementem zespołu w Janowcu jest ruina zamku. Została ona zabezpieczona i częściowo odbudowana w wyniku prac trwających blisko pół wieku. Prace te były możliwe, gdyż zespół jest własnością Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym i został zagospodarowany do celów muzealnych i turystycznych. Jednak ani prace konserwatorskie, ani program funkcjonalny, ani też zabezpieczenie zamkowej ruiny nie zostało zakończone. Ostateczna forma zabytkowej budowli, program jej współczesnego użytkowania i strategia zarządzania to wciąż zadania wymagające całościowego opracowania.

Postępowanie z Janowcem determinuje przede wszystkim koncepcja ochrony ruiny zamku. Jej opracowanie jest jednak trudne, co wynika ze specyfiki tego typu zabytków. Wiekowe ruiny to obiekty zniszczone, niekompletne i pozbawione funkcji użytkowych, ale też często o znaczącej wartości historycznej, dużej skali, ciekawym położeniu, ważnej symbolice etc., dlatego ich sposób ochrony i zagospodarowania jest tematem trwale obecnym w dyskursie konserwatorskim.

Spory o właściwą formę postępowania konserwatorskiego z ruinami trwają od początku ochrony zabytków. O sposobie ochrony ruin angielscy klasycy konserwatorstwa dyskutowali w połowie XIX w., uznając, że ich odbudowa byłaby niczym szminkowanie staruszki. Z kolei francuscy restauratorzy uznawali, że można je odbudowywać i doprowadzać do wyidealizowanej formy, doskonalszej nawet niż historyczne pierwowzory. Na przełomie XIX i XX w. wypracowano koncepcję uznającą ruinę za pełnoprawną formę zabytku. Jednak cały czas idealistyczne teorie konserwatorskie zderzały się z praktyką uzupełniania i odbudowywania ruin. Ten problem był ważnym tematem dyskusji podczas pierwszych polskich zgromadzeń konserwatorskich w 1909 i 1911 r. Ponownie musiano zastanawiać się nad sposobem postępowania ze zniszczonymi zabytkami po I i II wojnie światowej. Współcześnie problem powraca za sprawą zniszczeń spowodowanych kolejnymi konfliktami – m.in. Bośnia, Syria, Irak – czy kataklizmami naturalnymi, np. Nepal. Właściwie każde pokolenie konserwatorów musi w świetle aktualnych uwarunkowań podejmować i rozstrzygać kwestię postępowania ze zrujnowanymi zabytkami.

Dylemat, przed którym stają konserwatorzy, wygląda zawsze podobnie. Czy zrujnowany historyczny obiekt – destrukta ukształtowany przez upływ czasu i różne zdarzenia – należy traktować jako dokument historyczny (nośnik informacji) i tym samym chronić go w tej formie, czy też można go uzupełniać, rekonstruować, odbudowywać? Z perspektywy dwustuletniej historii konserwacji zabytków można uznać, że odpowiedź na to pytanie nie może być uniwersalna, gdyż jest zależna od okoliczności. Okoliczności te mogą być bardzo różne, m.in. okres zniszczenia zabytku, przyczyny tego zniszczenia, informacje o jego pierwotnej formie, warunki współczesnej odbudowy. Generalnie różnice tych okoliczności można sprowadzić do odróżnienia tzw. ruin historycznych i współczesnych. W przypadku ruiny historycznej proces zniszczenia dokonał się poza pamięcią żyjących pokoleń, proces ten miał długotrwały charakter, a informacje na temat pierwotnej formy obiektu są ograniczone i niepewne. W przypadku ruiny współczesnej proces zniszczenia dokonał się w pamięci żyjących pokoleń (pamiętany jest obiekt w formie przed zniszczeniem), proces zniszczenia miał charakter gwałtowny (pożar, wojna, powódź, trzęsienie ziemi), są też dostępne informacje pozwalające na

wiarygodne odtworzenie formy obiektu. Istotne różnice pomiędzy tymi typami ruin sprawiają, że ruiny historyczne powinny być chronione w postaci ruiny, natomiast ruiny współczesne mogą być uzupełniane, odbudowywane.

Ruina zamku w Janowcu jest bez wątpienia ruiną historyczną. Żyjące pokolenia pamiętają zamek tylko jako ruinę, proces niszczenia obiektu trwa już co najmniej dwa stulecia, nie ma też wiarygodnych informacji na temat pierwotnej formy tego obiektu (jedynie ustalenia z badań architektonicznych i archeologicznych). Te okoliczności w pełni uzasadniają traktowanie janowieckiego obiektu jako historycznej ruiny i ochronę jej w tej postaci.

Zespołem w Janowcu od pół wieku zarządzają konserwatorzy zabytków. Zarząd ten polega nie tylko na ustawowej kontroli sprawowanej przez służby konserwatorskie, ale również na pełnej kontroli wynikającej z prawa własności. Dyrektorem Muzeum Nadwiślańskiego, które jest właścicielem zespołu w Janowcu, był przez blisko trzy dekady Jerzy Żurawski sprawujący również formalny nadzór konserwatorski nad tym regionem. Taki układ dawał możliwość opracowania i wdrożenia konserwatorskiej koncepcji ochrony i zagospodarowania ruiny zamkowej i całego zespołu w Janowcu.

Od momentu przyjęcia ruiny zamkowej przez Muzeum Nadwiślańskie nie było wątpliwości, że ten zabytek musi być zabezpieczony w postaci tzw. trwałej ruiny. Było też oczywiste, że ze względu na stan techniczny i bardzo słabe parametry kamienia wapiennego, który stanowi zasadniczy budulec obiektu, zakres koniecznych prac konserwatorskich i budowlanych będzie bardzo duży. W praktyce okazało się też, że nawet ograniczone udostępnienie ruiny i dostosowanie jej do potrzeb obsługi ruchu turystycznego wymaga pomieszczeń kubaturowych. Takie wymagania poszerzały zakres prac.

Realizacja koncepcji zabezpieczenia ruiny i jej dostosowania do potrzeb turystyki pochłonęła bardzo duże środki i trwała kilkanaście lat. W latach 90. możliwości zdobycia publicznych środków zostały ograniczone i szeroki program prac konserwatorsko-budowlanych zakończył się. Od tego czasu udaje się finansować tylko niewielkie prace służące utrzymaniu obiektu. Są one jednak niewspółmierne do potrzeb wynikających ze skali i tempa destrukcji obiektu utrzymywanego w postaci trwałej ruiny. Stan techniczny zabytku jest coraz gorszy, zbliża się do granicy, poza którą zaczyna się niekontrolowana, przyspieszająca destrukcja.

Ruina zamku w Janowcu jest zatem w krytycznym momencie, który wymaga pilnych decyzji i kosztownych działań. Konieczne jest opracowanie koncepcji, która połączy ochronę zamku w formie trwałej ruiny z jego wykorzystaniem do współczesnych funkcji, przy czym program użytkowy musi uzasadniać pozyskanie dużych funduszy (skala kilkudziesięciu milionów złotych) potrzebnych na prace konserwatorskie, remontowe, adaptacyjne. Dla Janowca taki program jeszcze nie został opracowany. Musi zatem powstać spójna koncepcja obejmująca kwestie konserwatorskie, zarządcze i użytkowe. To trudne zadanie, gdyż w ochronie zabytków kwestie te są postrzegane odrębnie. W światowym konserwatorstwie próbuje się te zagadnienia łączyć, opracowując Plany zarządzania. Są to dokumenty, które w uporządkowany sposób gromadzą i analizują informacje na temat ochrony, zarządzania i użytkowania zabytku. Dzięki temu stanowią kompleksową podstawę do opracowania koncepcji dalszej ochrony zabytku. Taki jest też cel planu zarządzania dla zespołu w Janowcu.

* * *

Plan zarządzania jest dokumentem, który w polskim prawie i praktyce ochrony zabytków nie jest obowiązkowy. Wyjątkiem są dobra światowego dziedzictwa UNESCO. W ich przypadku plan zarządzania, zgodnie z międzynarodowymi zaleceniami, powinien być opracowany dla każdego z dóbr

wpisanych lub kandydujących obecnie na listę światowego dziedzictwa UNESCO¹. W skali krajowej coraz mocniej podnoszą się głosy, iż dokument zarządczy wzorowany na dokumentach światowego dziedzictwa, choć dostosowany do specyfiki krajowej, powinien obligatoryjnie łączyć się ze statusem pomnika historii². Plany zarządzania wykonywane są również jako uzupełnienie dokumentacji (w tym prawnie wymaganego planu ochrony) dla złożonych zespołów zabytkowych, dla których ustanowiono formę ochrony w postaci parku kulturowego³.

Mimo różnorodności metod stosowanych w Polsce w opracowaniach planów zarządzania dominującą tendencją jest czerpanie wzorów i przetwarzanie doświadczeń z praktyki światowego dziedzictwa. Doświadczenia te ukierunkowują dokumenty zarządcze, by koncentrowały się na zagadnieniach związanych z ochroną wartości zabytkowych, przy szczególnym uwzględnieniu problematyki autentyczności i integralności zabytku. Sprecyzowaniu przedmiotu ochrony oraz obiektywizacji zaleceń ma służyć określenie atrybutów wartości zabytkowych (w przypadku dóbr światowego dziedzictwa jest to tzw. wyjątkowa uniwersalna wartość).

Określenie atrybutów wartości jako ich materialnych nośników pozwala na analityczną ocenę zagrożeń, tworzenie systemu monitoringu dobra oraz określanie zakresu dopuszczalnych ingerencji (np. dla potrzeb adaptacji funkcjonalnych zabytku). Istotnym założeniem koncepcji zarządzania obiektem jest bowiem dostrzeganie konieczności jego wykorzystania do współczesnych potrzeb gospodarczych i społecznych. Zakłada się, że warunkiem przetrwania zabytku jest społeczna akceptacja wymogów ochrony jego wartości. Jednocześnie zabytek musi być żyjącym organizmem, który pełni współczesne funkcje zależne od jego specyfiki. Dlatego zarządzanie zabytkowym obiektem, zespołem lub obszarem musi też uwzględniać współczesne potrzeby jego właścicieli i użytkowników.

Postrzeżenie ochrony dziedzictwa w kontekście współczesnych potrzeb jego użytkowników zostało usankcjonowane w wielu dokumentach uchwalonych przez międzynarodową społeczność. Sztandarowym dokumentem w tym zakresie jest *Rekomendacja dotycząca historycznego krajobrazu miejskiego* przyjęta przez Zgromadzenie Generalne UNESCO w roku 2011⁴. Trzeba jednak podkreślić, że dostrzeżenie znaczenia współczesnych wartości użytkowych zabytku nie jest równoznaczne z bezwzględnym dążeniem do jego komercjalizacji. Współczesne funkcje użytkowe mogą mieć również wymiar kontemplacyjny, muzealny czy wiązać się z charakterem miejsca pamięci. Strategia doboru optymalnych czy też możliwych funkcji dla danego zabytku (dobra) jest wypadkową charakterystyki formalnej, wartościowania (analizy atrybutów wartości) oraz stanu zachowania zabytku. Wskazanie zakresu możliwości funkcjonalnych dobra to jedno z zadań stawianych przy opracowywaniu planu zarządzania.

¹ *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, WHC.17/01; 12 July 2017, § 108 – 118; por.: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> oraz Wijesuriya G., Thompson J., Young Ch., *Zarządzanie światowym dziedzictwem kulturowym*, Warszawa 2015, s. 4–5; Szmygin B., *Światowe dziedzictwo kultury UNESCO – charakterystyka, metodologia, zarządzanie*, Warszawa – Lublin 2016.

² Np. w wystąpieniach podczas dorocznej konferencji Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS pt. *Pomniki Historii – ochrona, zarządzanie, promocja*, która odbyła się w dniach 8–9 kwietnia 2019 r. w Łazienkach Królewskich w Warszawie. Por.: B. Szmygin red., *Protection of Cultural Heritage, No 7 (2019): Monuments of History – protection, management, promotion*.

³ Myczkowski Z., Marcinek R., Siwek A., *Park kulturowy jako forma ochrony krajobrazu kulturowego (historycznego)*, Kraków 2017, s. 8, 14–27, 61; por.: <http://krajobrazmojegomiasta.pl/wydawnictwa>.

⁴ Szmygin B., *Rekomendacja o Historycznym Krajobrazie Miejskim – wdrożenie zmiany paradygmatu w ochronie miast historycznych*, „Budownictwo i Architektura” 12(4), (2013), s. 117–126.

Zamek w Janowcu to zabytek wysokiej klasy, ważny w skali krajowej. Wyrazem tego są również plany zgłoszenia kandydatury zamku (lub całego Janowca) do tytułu pomnika historii⁵. Pomysł ten dodatkowo uzasadnia potrzebę opracowania planu zarządzania zgodnego z najnowszymi standardami.

Plan zarządzania dla zespołu w Janowcu został opracowany w oparciu o doświadczenia i metodologię stosowaną dla miejsc światowego dziedzictwa. Jednocześnie uwzględnia krajowe uwarunkowania prawne ochrony dziedzictwa kulturowego. Finalnie dokument został przygotowany zgodnie z metodyką opracowań planów zarządzania dla dóbr o najwyższych wartościach, która została wypracowana na podstawie doświadczeń zespołu autorskiego działającego w ramach PKN ICOMOS⁶. Dokument wykorzystuje liczne badania, analizy i opracowania konserwatorskie przygotowywane przez Muzeum oraz przez środowiska akademickie i konserwatorskie. Przyjęta metoda opracowania pozwala analitycznie podsumować dotychczasowe badania, zestawiając ich wyniki z ustaleniami dotyczącymi atrybutów wartości ruiny zamku oraz refleksją współczesnej metodologii ochrony dóbr kultury.

* * *

Generalne idee zawarte w planie zarządzania trafnie podsumowuje komentarz Jerzego Żuławskiego zawarty w recenzji tego opracowania.

Nowa strategia doboru optymalnej funkcji zamku /uwzględniająca aktualnie obowiązujące kanony dotyczące ruin historycznych/ byłaby bezprzedmiotowa, gdyby zamek w Janowcu był dzisiaj w stanie technicznym, w jakim zakupiło go Muzeum Nadwiślańskie w 1975 r. Nie byłoby gdzie, ze względu na brak kubatur, wprowadzić jakiegokolwiek funkcji, w tym proponowanego przez Autorów muzeum ruin. Środowisko konserwatorskie, szczególnie akademickie, wierne zapisom Karty Weneckiej i Karty Ruin, alergicznie reaguje na projekty chociaż częściowej odbudowy ruin, szczególnie zamków, nawet gdy zostały one zrujnowane w czasie drugiej wojny światowej. W swojej długiej praktyce konserwatorskiej coraz bardziej traciłem wiarę w istnienie jednej, spójnej i obowiązującej doktryny konserwatorskiej. Coraz bardziej skłaniałem się do poglądu, że dla każdego zabytku wymagającego interwencji konserwatora należy sformułować odrębne zasady, z których naczelnymi powinny być zachowanie oryginalnych substancji i unikanie tworzenia domniemanych form. Inne zależą od wielkiej liczby uwarunkowań: technicznych, potrzeb użytkowych właściciela, funkcji, jakie pełnić ma w miejscowości, regionie itp. Mogę sądzić, że podobny pogląd /tutes proportions gardées/ miał prof. J. Zachwatowicz, gdyż w roku 1972, w mojej obecności zagadnięty o ruiny kazimierskich spichlerzy, odparł: „wszystkie pod dach”. A przecież spichlerze te popadały w ruinę od końca XVIII i w XIX w. tak jak zamek w Janowcu. W zamku tym w 2 poł. XX w. były rekonstruowane tylko te partie, do których badania archeologiczne, historyczne i architektoniczne dawały w pełni podstawy. Wystrzegano się form domniemanych.

Przytoczona wypowiedź dobrze wprowadza w sferę decyzji i dylematów konserwatorskich, przemian doktrynalnych i faktycznych potrzeb gospodarzy/użytkowników zabytku. Autorzy prezentowanego opracowania mają świadomość, że włączają się w dyskusję, która ma swą historię i dynamikę,

⁵ PŻ, *Janowiec jak Kraków i Malbork. Władze chcą wpisania miejscowości na listę Pomników Historii*, [publikacja internetowa z 3 kwietnia 2017]; <https://pulawy.naszemiasto.pl/janowiec-jak-krakow-i-malbork-wladze-chca-wpisania/ar/c1-4071505>

⁶ Szmygin B., Fortuna-Marek A., Siwek A., *Wartościowanie dziedzictwa w systemie SV – metoda i przykłady zastosowania*, Lublin 2017.

że dodają swą cegiełkę do koncepcji ochrony i zarządzania zabytkiem, który swe trwanie zawdzięcza determinacji i fachowości poprzedników – muzealników oraz konserwatorów. Celem opracowania jest refleksja konserwatorska nad losami zamku, a przede wszystkim wskazanie dróg działania w zmieniających się warunkach współczesnego świata wraz z wynikającymi stąd zmianami oczekiwań wobec misji zarówno w wymiarze muzealnym, jak i konserwatorskim. Nie jest celem opracowania poddawanie w wątpliwość dotychczasowych decyzji, lecz znalezienie optymalnej drogi ku przyszłości zamku w Janowcu. Drogi, która została uwarunkowana tradycją i historią miejsca, a powinna zapewnić owocne trwanie zabytku we współczesności i przyszłości.

Krótkiego komentarza wymaga również zakres informacji wykorzystanych w planie zarządzania. Dla bieżącego zarządzania zabytkiem nie są niezbędne obszerniejsze informacje na temat historii zamku, jego ochrony czy też bibliografia. Jednak dla opracowania strategicznej koncepcji zagospodarowania zamku, która może zadecyduje o jego przyszłości, konieczne było zebrane i uporządkowanie informacji dotyczących jego ochrony, zarządzania i potencjału użytkowego. Jest to konieczna podstawa do możliwie obiektywnej oceny sytuacji i opracowania wniosków. Kolejne opracowania nie będą już musiały powtarzać wszystkich przedstawionych danych.

Szeroki zakres informacji zebranych w planie zarządzania sprawił też, że odrębnie zostały opracowane tezy i wnioski dotyczące najważniejszych aspektów ochrony i zarządzania zamkiem. Kilkustronicowy materiał, który kończy opracowanie, powinien być pomocny w formułowaniu i ocenie wszelkich planów związanych z Janowcem.

Na zakończenie autorzy planu zarządzania dziękują wszystkim, którzy pomogli zebrać i krytycznie ocenić informacje na temat Janowca i jego ochrony. Szczególne podziękowania kierujemy do wnikliwych recenzentów – Pana Dyrektora Jerzego Żurawskiego i Pana Doktora Huberta Mącika oraz Pana Filipa Jaroszyńskiego, który współpracował w imieniu Muzeum Nadwiślańskiego, udostępniając do publikacji również archiwum fotograficzne.

CZEŚĆ I – DIAGNOZA



1. Charakterystyka dobra

1.1. Charakterystyka historyczna dobra

1.1.1. Stan badań

Zamek w Janowcu ze względu na efektowne usytuowanie, malowniczą sylwetę oraz bogactwo wątków historycznych budził zainteresowanie badaczy i krajoznawców od dawna. W okresie międzywojennym książę Władysław Chrzanowski pisał: *Na wyniosłym, wapiennym wzgórzu, usypanym rumowiskiem, stromo nad doliną, stanowiącą niegdyś koryto Wisły, rozpiera się dumnie, jeden z największych, a bodaj najpiękniejszych zamków w Polsce. Jeszcze dziś potężne ruiny świadczą o jego przeszłości, jeżeli nie złotymi zgłoskami pisanej, to w każdym razie ważnej karcie w Historji Polski. Gościł on królów, królewiczów i książąt wszelkiego rodzaju. Wielka cnota szeptała tu modlitwy w cichych pokoikach, i rozpasana rozpusta hasała po olbrzymich salach, gajach i parkach. Potężnym był, bo potężny był ród Firlejów, który go wzniósł⁷.*

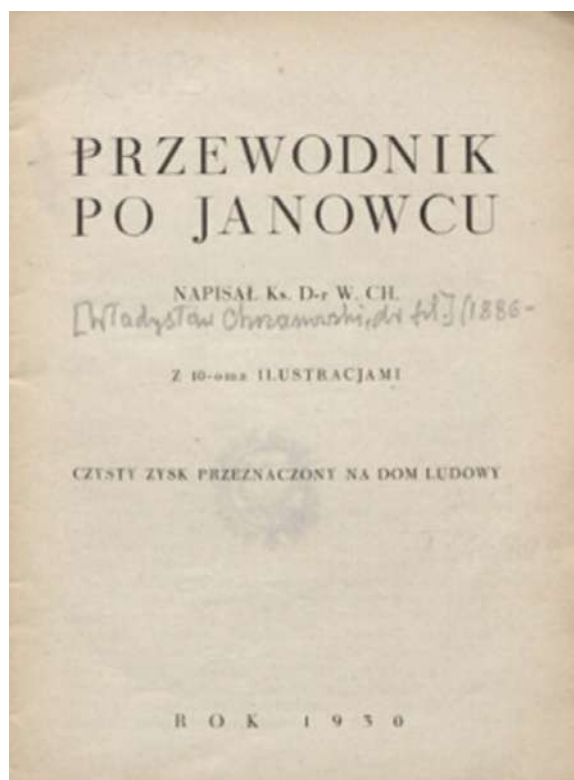
Monumentalność, malowniczość i romantyczna tajemniczość sprawiły, że zamek był dostrzegany już przez wczesnych miłośników starożytności narodowych. Do pierwszych dokumentalistów Janowca zaliczamy Zygmunta Vogla, który w 1792 r. ujął zamek w serii widoków historycznych ziem polskich. Kolejno zamek malarsko dokumentowali m.in.: Kazimierz Stronczyński ok. poł. XIX w., Wojciech Gerson (w latach 50. XIX w.), Armand Cassagne (*Ruines du château de Janowiec*, po 1857 r.), Konstanty Przykorski (dla „Tygodnika Ilustrowanego” z 1866 r.), Napoleon Orda (*Album widoków historycznych...*, 1882 r.).



Janowiec widziany z Kazimierza przez Wisłę, Zygmunt Vogel 1792 r.

⁷ Chrzanowski W., *Przewodnik po Janowcu*, b.m.w. 1930, s. 6.

O Janowcu pisywali krajoznawcy i regionaliści. Wzmianki pojawiały się w prasie (np. „Tygodnik Ilustrowany”, 1875 r.) i literaturze naukowej⁸. Wśród dzieł krajoznawczych można wspomnieć *Wycieczki po kraju* Aleksandra Janowskiego z 1907 r.⁹, choć szczególna rola przypada klasycznemu przewodnikowi autorstwa ks. prof. Władysława Chrzanowskiego z 1930 r.¹⁰. Bliskość Kazimierza Dolnego oraz malowniczość nadwiślańskiej okolicy czyniły z janowieckiego zamku przez cały wiek XX popularny cel wycieczek krajoznawców i letników.



Strona tytułowa *Przewodnika po Janowcu* W. Chrzanowskiego
<https://polona.pl/item/przewodnik-po-janowcu,MTc3NDExOA/>

Jednak znaczący postęp w rozpoznaniu historii i problematyki konserwatorskiej zamku nastąpił w 2 poł. XX w., szczególnie po przejęciu zamku przez Skarb Państwa i zarząd Muzeum Nadwiślańskiego. Do najistotniejszych należy zaliczyć badania historyczne i architektoniczne Mieczysława Kurzątkowskiego, Alicji Kurzątkowskiej, Andrzeja Gruszeckiego, Marii Supryn czy Jerzego Żurawskiego¹¹. Zainteresowanie losami zamku sprawiło, że można wskazać też całkiem bogatą literaturę

⁸ Kurzątkowski M., *Zamek janowiecki w piśmiennictwie naukowym*, „Notatnik Janowiecki” nr (2) 2/96, s. 21–22.

⁹ Janowski Al., *Wycieczki po kraju*, Warszawa 1907.

¹⁰ Chrzanowski W., *Przewodnik po Janowcu*, b.m.w. 1930.

¹¹ Kurzątkowska A., Kurzątkowski M., *Dokumentacja naukowo-historyczna ruin zamku Firlejów w Janowcu*, t. I-III, Warszawa 1961, mps, Archiwum MNKD, sygn. 732–734; Żurawski J., *Zamek w Janowcu nad Wisłą. Relacja z przebiegu konserwacji trwałej ruiny i jej zagospodarowanie. Wątpliwości i rozterki natury doktrynalnej* (w:) IV Międzynarodowe Sympozjum *Aktywizacja obiektów i zespołów architektury zabytkowej – zamki i pałace*, Pszczyna 1994, s. XX; Kurzątkowski M., Żurawski J., *Zamek w Janowcu nad Wisłą*, Warszawa 1995; A. Gruszecki, *Odkryte w czasie badań zamku w Janowcu punktonie (wzniesione zapewne w latach 1508 – 1528 przez hetmana wielkiego koronnego Mikołaja Firleja)*, „Lubelszczyzna” 1995, nr 1, s. 20–28; Gruszecki A., *Zamek w Janowcu w świetle badań*, [w:] *Ruiny żywe*, red. M. Brykowska, Janowiec 2007, s. 13–16; Supryn M., *Badania archeologiczne zamku w Janowcu*, [w:] *Ruiny żywe*, red. M. Brykowska, Janowiec 2007, s. 25–50; Supryn M., *Archeologia zamku w Janowcu: dzieje budowy w świetle badań*

dotyczącą problematyki konserwatorskiej i koncepcji ochrony zamku oraz szerzej postrzeganego krajobrazu Janowca. Należy wspomnieć tu m.in. wypowiedzi Wojciecha Kosińskiego, Huberta Mąćika i Bogusława Szmygina¹². Konieczność zmagania się ze stanem technicznym trwałej ruiny oraz formułowanie kolejnych koncepcji zabezpieczeń i rekonstrukcji skutkowało też licznymi niepublikowanymi dokumentacjami oraz publikacjami omawiającymi zagadnienia techniczne i inżynierskie¹³.

Istotną pomocą w poruszaniu się w bogatym zasobie literatury naukowej dotyczącej zamku są specjalizowane bibliografie: wydawnictw Towarzystwa Przyjaciół Janowca oraz historii sztuki dawnego województwa lubelskiego¹⁴. Co oczywiste, zamek jest odnotowywany w wydawnictwach katalogowych oraz przeglądowych opracowaniach dotyczących zamków historycznych w Polsce¹⁵. Jest również opisywany w Internecie na stronach miłośników zabytków poświęconych zamkom polskim¹⁶.

1.1.2. Zarys historii zamku¹⁷

Zamek w Janowcu został usytuowany na wysokiej skarpie lewego brzegu Wisły, co zapewniało warowni zarówno obronność, jak i wgląd w szlaki handlowe w pobliżu. Opodal zamku znajdowała się przeprawa – ta okoliczność oraz intensywny spław towarów Wisłą sprzyjały rozwojowi osadnictwa w tym rejonie.

archeologicznych z lat 1976–2001, Kazimierz Dolny: Muzeum Nadwiślańskie, 2008; Żurawski J., *Zamek w Janowcu nad Wisłą. Budowa – rozbudowa – ruina – konserwacja – rewaloryzacja – zagospodarowanie*, „Ochrona Zabytków”, 2003, nr 1/2, s. 5–33; Tenże, *Kaponiera – nieznanne dzieło obronne janowieckiego zamku*, Notatnik Janowiecki nr 13/2003 – 2004.

¹² Kosiński W., *Kształtowanie krajobrazu kulturowego – miasteczko turystyczne na przykładzie Janowca nad Wisłą*, „Ochrona Zabytków” r. 1995, nr 3–4, s. 266–282; Szmygin B., *Trwała ruina: granice i uwarunkowania działań konserwatorskich na przykładzie zamku w Janowcu nad Wisłą*, „Ochrona Zabytków” 50/1 (1997), s. 12–18; Mąćik H., *Świadomość wartości zabytku i oczekiwania wobec zamku jako obiektu turystycznego na przykładzie zamku w Janowcu*, w: Lewicka M. (red.), *Ochrona zabytków architektury obronnej – teoria a praktyka*, 18–20 października 2007, Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS, Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej, Burmistrz Miasta Działdowo przy współpracy z Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków, Działdowo 2008, s. 283–292; Kosiński W., *Zespół krajobrazowy Janowiec – Kazimierz Dolny. Ochrona genius loci wobec aktualnych zagrożeń*, w: *Genius loci w sztuce ogrodowej (aspekty historyczne i współczesne)*, red. Mitkowska A. Mirek Z., Hodor K., „Czasopismo Techniczne”, zeszyt 13, Politechnika Krakowska 2010, s. 147–76.

¹³ Por.: Kulawczuk A., *Zamek w Janowcu. Plan realizacyjny...*, mpis. 1993 (Archiwum Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym); *Wytyczne do opracowania zmian w planie realizacyjnym zespołu zamkowego w Janowcu nad Wisłą, opracowanym i zatwierdzonym w roku 1993*, oprac. zespół: mgr Honorata Mielniczenko – przewodnicząca, dr hab. Jakub Lewicki, mgr Maria Supryn, mgr Jerzy Żurawski, mgr Hubert Mąćik – sekretarz, przy udziale mgr Wiktora Kowalczyka, p.o. Dyrektora Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym, mpis. 2007 (Archiwum Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym); Sosnowski St., Koral A., *Ekspertyza budowlano-konserwatorska o stanie technicznym zamku w Janowcu*, Lublin 2000 r., Archiwum Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym; Barnat-Hunek D., Franus W., Klimek B., *Problematyka zawilgocenia i zasolenia murów z opoki wapniastej zamku w Janowcu nad Wisłą*, [w:] *Trwała Ruina. Problemy utrzymania i adaptacji*, red. B. Szmygin, Lublin 2006, s. 184–194; Klimek B., *Zamek w Janowcu nad Wisłą – fazy budowy, przeprowadzone prace i ocena stanu technicznego poszczególnych części zamku*, w: *Ochrona i konserwacja ruin zamkowych – wybrane problemy i przykłady*, red. Szmygin B., Molski P., Warszawa – Lublin 2013, s. 89–101.

¹⁴ Lameński L., *Bibliografia historii sztuki dawnego województwa lubelskiego za lata 1965 – 2000*, Lublin 2008; Matczuk A., *Bibliografia wydawnictw Towarzystwa Przyjaciół Janowca 1996 – 2016*, Janowiec 2016.

¹⁵ Np. *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Małopolska* (seria Dehio)/Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen. Kleinpolen, red. Bałus W., Popp D., Warszawa 2016; Kajzer L., Kołodziejski S., Salm J., *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2012.

¹⁶ <http://www.zamkipolskie.com/janow/janow.html>

¹⁷ Na podstawie: Kurzątkowski M., Żurawski J., *Zamek w Janowcu nad Wisłą*, Warszawa 1995 oraz *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Małopolska /Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen. Kleinpolen*, red. Bałus W., Popp D., Warszawa 2016; a także Kajzer L., Kołodziejski S., Salm J., *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2012.

Naprzeciw zamku, na prawym brzegu Wisły, rozwijało się miasto Kazimierz i wznosił się tamtejszy zamek. Historycy spierają się, czy zamek w Janowcu zaczął powstawać przed 1497 r. , czy po 1508. Czy pierwsze inwestycje wiązały się jeszcze z rodem Janowskich, czy już z Firlejami? Znikomość informacji utrudnia rozstrzygnięcie. Ze źródeł archeologicznych i badań architektonicznych wynika, iż pierwotny zamek wyrastał z budowlanej tradycji średniowiecza, choć w sferze dekoracji i detalu (kamieniarka) pojawiły się w nim już motywy nowożytny, renesansowe. Wiadomo, iż po śmierci Mikołaja Firleja, starosty kazimierskiego, budowę w systemie bastejowym kontynuowano dla jego syna Piotra, wojewody ruskiego. Wówczas powstała warownia przystosowana do użycia broni palnej i armat inspirowana architekturą militarną Włoch. W 1537 r. Zygmunt Stary wydał akt lokacyjny dla Janowca, miasta sytuowanego przy istniejącym już zamku.

W latach 1565–85 miała miejsce manierystyczna przebudowa zamku realizowana pod kierunkiem Santi Gucciego. Wówczas zrealizowano wg projektu S. Gucciego skrzydło południowe (tzw. pałac) dla Andrzeja Firleja, najdłuższą i najbardziej regularną część zamku, obecnie w stanie ruiny. Zamek zyskał wówczas charakter rezydencyjny, który dominował nad walorami obronnymi. Pojawiły się okazałe attyki, arkadowe krużganki i dekoracje w duchu manierystycznym, które wywodziły się z kręgu tradycji warsztatowych sztuki włoskiej. Od początku XVII w. zamek, który przeszedł w ręce Tarłów, był po raz kolejny rozbudowywany o skrzydło mieszkalne i wieże: zachodnią i wschodnią.

W 1656 r. zamek został spalony przez Szwedów, a następnie odbudowany dla Lubomirskich jako barokowa rezydencja. W pracach miał brać udział Tylman van Gameren (łączy się z nim projekt kaplicy). U schyłku XVIII w. dokonano ostatnich modernizacji i w wystroju zamku pojawiły się dekoracje rokokowe. W 1783 r. zamek został sprzedany przez Marcina Lubomirskiego Mikołajowi Piaskowskiemu, jednak stracił na użyteczności i powoli niszczał. Stan ten nasilił się po 1803 r. , gdy po śmierci właściciela zamek popadł w ruinę. Opuszczony gmach służył jako źródło kamienia i detalu architektonicznego. Kolejne zmiany właścicieli nie poprawiały sytuacji ruin.



Widok od wschodu (fot. A.S.)



Janowiec w XVII w. – Dahlbergh Erik (1625-1703), Arx Ianowicz : à Suecis occupata et præsidio munita, d. 7 febr. A. 1656.

<https://polona.pl/item/urbs-piotricovia-a-s-r-m-sveciae-post-duarum-hora-rum-obsidium-occupata-d-23,MTkwNTEzNjc/0/#info:metadata>



Cassagne Armand, Ruines du château de Janowiec, po 1857r.

<https://polona.pl/item/ruines-du-chateau-de-janowiec,MjU3MzIy/0/#info:metadata>

W latach 1931–75 zamek należał do inż. Leona Kozłowskiego. Wówczas ów zaangażowany amator podejmował próby niewielkich remontów warowni. W 1975 r. zamek został sprzedany Skarbowi Państwa i przekazany Muzeum Kazimierza Dolnego (od 1987 r. funkcjonującego jako Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym). Wówczas podjęto szeroko zakrojoną akcję badań konserwatorskich oraz projektowania zabezpieczeń trwałej ruiny. Profesjonalne prace konserwatorskie w Janowcu rozpoczęto w 1976 r. Dwa lata zajęło wstępne zabezpieczenie ruin – wykonanie zamurowań, zakładanie ściąгов, podstemplowanie miejsc niebezpiecznych i zagrożonych zawaleniem. Kolejno prowadzono badania, opracowywano koncepcje aranżacji trwałej ruiny. W 1988 r. rozpoczął się drugi etap prac konserwatorskich – celem było zakończenie zabezpieczenia zamku. O przebiegu i zakresie działań decydował zespół ekspercki składający się z konserwatora J. Żurawskiego, architekta T. Augustynka i historyka architektury A. Gruszczyńskiego. Po 1993 r., w ramach trzeciego etapu działań, poszerzano obszary rekonstrukcji i adaptacji zamku w celu przystosowania do potrzeb ekspozycyjnych i obsługi ruchu turystycznego. Z taką

postawą łączy się wprowadzenie w otoczenie zamku drewnianej zabudowy historycznej w postaci miniskansenu. W tym etapie poszerzono również koncepcję ochrony, uwzględniając w większym stopniu uwarunkowania krajobrazowe oraz relację zamku i miasta – w wymiarze strategii turystycznej i gospodarczej¹⁸.



Konstanty Przykorski, ryc. z: „Tygodnik Ilustrowany”, 1866, nr 362, s. 97
<https://polona.pl/item/zamek-w-janowcu,NDA0NTk0/0/#info:metadata>

1.1.3. Uwarunkowania kulturowe – etapy przekształceń zamku

Charakterystyka dobra w planie zarządzania służy przedstawieniu specyfiki zabytku, jest zamieszczana w celu zdefiniowania wartości i określenia priorytetów ochrony. Stąd potrzeba dostrzeżenia uwarunkowań kulturowych, które decydowały o kolejnych przekształceniach budowli zarówno w sferze materialno-architektonicznej, jak i funkcjonalno-ideowej. Dla współczesnej koncepcji ochrony i udostępniania zabytku istotna jest bowiem interpretacja dziejów i znaczenia kulturowego dobra odzwierciedlana finalnie w planach remontów, adaptacji i prezentacji budowli czy zespołu historycznego.

Zamek w Janowcu, jak wynika z zestawienia danych historycznych, przechodził w swych dziejach wielokrotne przekształcenia formalne i funkcjonalne. Wprawdzie powstanie zamku datuje się na początek epoki nowożytnej, jednak pierwsze założenie wyrastało z tradycji średniowiecznych budowli obronnych, rezydencji rycerskiej, gdzie funkcje militarne dominowały nad rezydencyjnymi, a wygoda ustępowała użyteczności bojowej. Ta faza historycznego rozwoju zamku zdecydowała o usytuowaniu budowli wybranym ze względów strategicznych i praktyki obronnej. Pozostałości wchłonięte przy kolejnych rozbudowach w nowe struktury budowlane są zachowane w warstwie archeologicznej oraz w murach i dostępne za pośrednictwem badań architektonicznych. Dostrzegamy je też w czytelnej formie w ceglanych murach baszty południowej, potencjalnie najstarszej części mieszkalnej zamku, która wiąże się z typem rezydencji w formie wieży mieszkalnej, oraz w gotyckich formach okien

¹⁸ W latach 1991–1996 oraz 2005–2010 prace studialne i koncepcyjne na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Gminy Kazimierz Dolny i Janowiec realizował zespół z Politechniki Krakowskiej (Instytut Architektury Krajobrazu) z udziałem Aleksandra Böhma, Wojciecha Kosińskiego i Kazimierza Kuśnierza (etap 1) oraz Wojciecha Kosińskiego, Pawła Byrskiego i Justyny Zaniewskiej (etap 2).

starszej kaplicy i w północnym murze zachodniej części zamku¹⁹. Prezentacja tej fazy, mimo że zdominowanej nowożytnymi przekształceniami, ma istotne znaczenie dla historii i określenia wartości architektonicznych oraz autentyzmu zabytku.

W pierwszych dekadach XVI w. odwoływanie się do średniowiecznych koncepcji obronnych miało charakter anachroniczny. Rozwój techniki wojskowej, rozpowszechnienie broni palnej, doskonalenie artylerii decydowało o nowych potrzebach architektury *militaris*, stąd decyzja o ukształtowaniu zamku jako budowli obronnej w systemie bastejowym, inspirowanym doświadczeniami włoskimi. Druga faza ma charakter aktualnej stylowo i cywilizacyjnie akcji budowlanej, która opiera się na recepcji wzorów europejskich – dokładnie włoskich. Jednocześnie w dziejach Rzeczypospolitej jest to kres ostatecznego przewartościowania postaw – etos rycerski pozostaje w sferze deklaratywnej, natomiast w praktyce zwycięża postawa rejdowskiego człowieka poczciwego – obywatela i gospodarza. Upowszechnia się nowożytny, renesansowy wzorzec postaw szlachty i możnowładztwa, w którym do głosu dochodzi odwołanie do cnót obywatelskich antycznego Rzymu. Faza ta czytelna jest w postaci części obwodu obronnego zamku i należy do najistotniejszych uwarunkowań kulturowych w odczytywaniu historii założenia.

Niejako naturalną kontynuacją przemian zapoczątkowanych w duchu włoskim jest kolejna faza przekształceń wiązana z osobą Santi Gucciego i drugą połową XVI w. Ukształtowanie struktury stanowej w Rzeczypospolitej (rola możnowładztwa *de iure* równego stanowi szlacheckiemu *de facto* dominującego w polityce wewnętrznej) było mechanizmem pobudzającym do realizacji okazałych rezydencji odzwierciedlających znaczenie rodu. Nowożytna rezydencja Firlejów zyskuje na okazałości i aktualności stylowej (nurt włoskiego manieryzmu). Jednocześnie splendor zyskuje przewagę nad funkcją militarną. Jest to faza decydująca o wyglądzie janowieckiego zamku, ma kluczowe znaczenie dla wartości artystycznych (detal dekoracyjny, kamieniarka). Połączenie koncepcji włoskich z realizacją rodzimymi siłami wykonawczymi buduje nową, regionalną wartość charakterystyczną dla kultury Rzeczypospolitej. Faza ta pozostaje czytelna w sferze ruin monumentalnej zabudowy wzgórze zamkowego oraz w sferze detali i ornamentów po części funkcjonujących jako relikty wyłowione z ruin i późniejszych faz przekształceń.

Kolejny etap zmian łączy się z siedemnastowiecznymi inwestycjami Tarłów. Zamek po raz kolejny został rozbudowany w sferze mieszkalnej, choć w reakcji na niespokojne czasy i w zgodzie z sarmackimi ideałami męstwa podwyższono wieże – elementy, które zawsze mają konotacje warowne. Faza ta jest jedną z wyraźniej czytelnych warstw architektonicznych zamku, ma istotne znaczenie dla dzisiejszej sylwety i gabarytu budowli.

Jak w przypadku większości polskich rezydencji obronnych okres potopu szwedzkiego łączy się z krytyczną cezurą w dziejach budowli. Zniszczenia poczynione w 1656 r. zacierają i w pewien sposób ujednolicają fazy wcześniejsze, do czego przyczynia się walnie odbudowa zamku podjęta przez Lubomirskich. Barokowa rezydencja o rozbudowanym programie funkcjonalnym wchłania wcześniejsze formy i detale, poddając całość logice kompozycji, która miała stanowić element i tło „sarmackiego theatrum”, gdzie okazałość była nieodzownym atrybutem władzy i pozycji społecznej. W tym kontekście znajduje uzasadnienie kompozycja zieleni w otoczeniu zamku, która była naturalną kontynuacją funkcji reprezentacyjno-rezydencjonalnych zupełnie dominujących nad obronnymi. Naturalną kolejną rzeczą są osiemnastowieczne modernizacje i aktualizacje w sferze wystroju

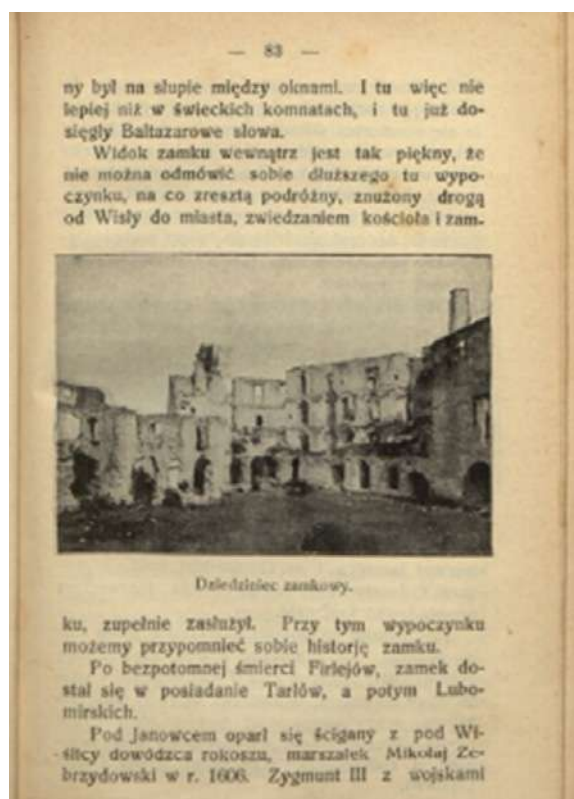
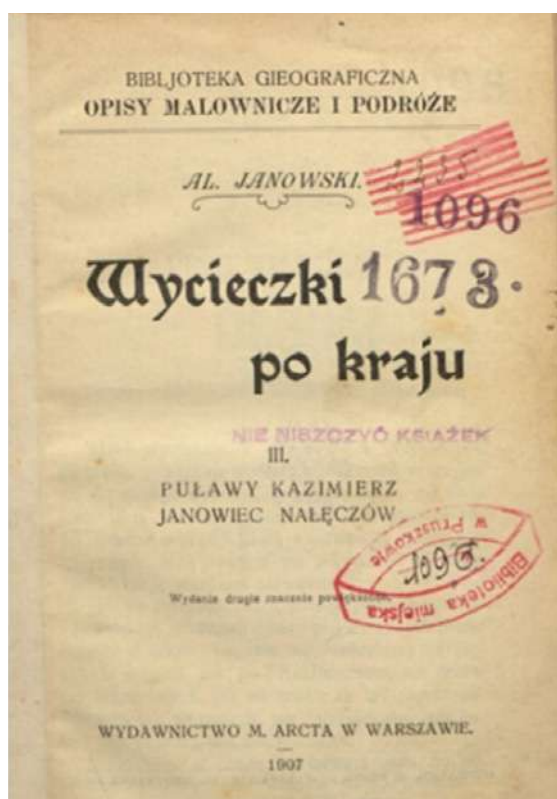
¹⁹ Na formy i zakres zachowania reliktyw tej fazy zwrócił autorom opracowania uwagę Hubert Mącik, za co autorzy wyrażają szczególne podziękowania.

(dekoracja rokokowa), które wpisują się w funkcjonowanie zamku jako reprezentacyjnej i prestiżowej rezydencji magnackiej. W tej fazie kończy się „budowanie substancji historycznej” zamku, nawarstwianie elementów budujących historyczną, artystyczną i zabytkową wartość zespołu zamkowego.

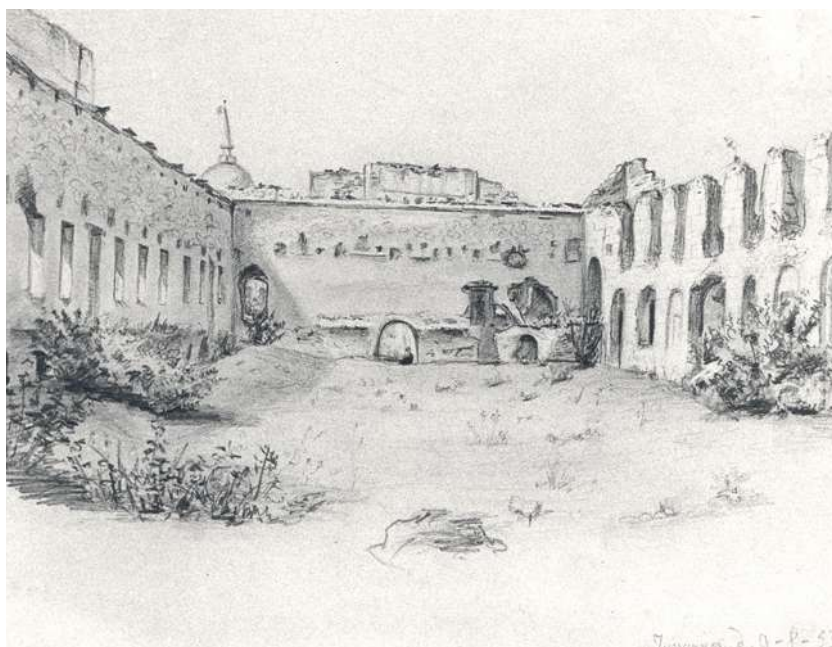
Wraz z końcem Rzeczypospolitej i dramatyczną cezurą rozbiorów kończą się dzieje janowieckiej rezydencji. Zmiany społeczne, polityczne i cywilizacyjne sprawiają, że rezydencja w tej postaci staje się anachroniczna, a rola społeczna właścicieli zmienia się na tyle, że w inny sposób muszą dowodzić swego stanu i pozycji. Popadanie zamku w ruinę rozpoczęło się już u schyłku XVIII w. po roku 1803 przyspieszyło i nabrało żywiołowego charakteru (opuszczenie zamku, pozyskiwanie kamienia, świadome destrukcje). Trudno oprzeć się symbolicznym skojarzeniom rozpadu sarmackiej rezydencji i upadku państwa, którego ów sarmatyzm stanowił immanentny składnik. Tak rodzi się funkcja ruin janowieckich jako pamiątki historycznej, pomnika narodowej świetności. Trudno uwolnić się od ruskinowskich filozoficznych skojarzeń ruin historycznych z procesami zachodzącymi w naturze, skojarzeń ruiny niegdyś okazałej rezydencji z myślą o przemijaniu stanowiącym jedną z głównych sił rządzących w świecie przyrody. Tak rodzi się funkcja ruin jako dokumentu dziejowego, zabytku. Te intelektualno-symboliczne funkcje ruiny są dostrzegane w wieku XIX. Wyrazem tego są romantyczne „pielgrzymki narodowe”, zainteresowanie literatów, krajoznawców i starożytników. Janowiec jako wyraziste i czytelne dla współczesnych exemplum historii Rzeczypospolitej zyskuje wartość symboliczną, służy interpretacjom historii. Wyrazem zainteresowań jest wirtualne życie zamku utrwalanego w opisach i licznych ilustracjach, niekiedy o dużej wartości artystycznej. Skutkiem dostrzegania wartości intelektualnych i emocjonalnych jest uznanie za zabytek i nabierający na sile w XX w. postulat ochrony konserwatorskiej ruin. Paradoksalnie należy podkreślić, iż stan ruiny, w jakim zamek pozostawał, jest najdłuższym i najbardziej trwałym etapem w dziejach budowli. Faktycznie trwa od schyłku XVIII w. do trzeciej ćwierci XX w., więc niemal 200 lat.

Kolejny etap w dziejach janowieckiej rezydencji otwiera muzealizacja zamku, do której doszło po przejęciu ruin przez Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym w 1975 r. Rozbudowany program badawczy, ścierające się koncepcje zabezpieczeń, rekonstrukcji, adaptacji są wyrazem współczesnego zainteresowania przeszłością, wypadkową ewoluujących doktryn konserwatorskich. Zrealizowane w drugiej połowie XX w. prace zabezpieczające, remontowe, rekonstrukcje i adaptacje z dzisiejszej perspektywy nabierają wartości historycznych jako dokument epoki, świadectwo ewolucji doktryn i technik konserwatorskich. Można przekornie stwierdzić, że druga połowa XX w. otwarła nawiązanie do dawnej historii zamku przez kontynuację „budowania substancji historycznej” we współczesnym duchu modernistycznej interpretacji historii, czego wyrazem są też zabytkowe budowle drewniane wprowadzone w otoczeniu zamku, które miały przyczynić się również do zwiększenia atrakcyjności gospodarczej zespołu zamkowego i gminy Janowiec.

Obecna postać zamku to swoisty kompromis między tym, co dawne, co stanowi autentyczny w warstwie materialnej przekaz z przeszłości, i ingerencją konserwatorską, która odzwierciedla współczesny dla czasu działania horyzont kulturowy, która tym samym staje się z czasem dokumentem przeszłości i kreuje kolejne warstwy autentyczności zespołu.



Aleksander Janowski, Wycieczki po kraju. Puławy, Kazimierz, Janowiec, Nałęczów, Warszawa 1907
<https://polona.pl/item/wycieczki-po-kraju-3-pulawy-kazimierz-janowiec-naleczow,Mjk1NDU1MzM/90/#item>



Wojciech Gerson, Janowiec, 1888 r. (reprodukcja ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

1.1.4. Wnioski i zalecenia

- Wielofazowa historia przekształceń zamku determinuje zarówno wartość zabytku jako dokumentu historycznego, jak i skalę problemów konserwatorskich.
○○○○
- Zgodnie z uwarunkowaniami doktrynalnymi nie ma przesłanek, by faworyzować jedną z faz historycznych rozwoju zamku. Zachowanie i ukazanie nawarstwień historycznych przy zachowaniu spistości funkcjonalnej jest współcześnie dominującą dyrektywą doktrynalną.
○○○○
- Stan trwałej ruiny jest jedną z dominujących postaci w historii zamku. Znajduje to uzasadnienie w uwarunkowaniach historyczno-kulturowych i współtworzy wartość zamku w wymiarze dokumentalnym, w warstwie autentyzmu i swoistej ekspresji estetycznej (szczególnie w skali krajobrazu).
○○○○
- Tradycja użytkowania zamku w ostatnim półwieczu łączy się z funkcją muzealną, która powinna być utrwalana i rozwijana. W tym kontekście uzasadnienia nabierają budowle wprowadzone w otoczenie zamku (dwór, zespół zabudowy drewnianej).
○○○○
- Zrealizowane w drugiej połowie XX w. prace zabezpieczające, remontowe, rekonstrukcje i adaptacje z dzisiejszej perspektywy nabierają wartości historycznych jako dokument epoki, świadectwo ewolucji doktryn i technik konserwatorskich. Rozpatrując współcześnie, jest to kolejna faza nawarstwień historycznych w zespole zamkowym.
○○○○
- Obszarem do szerszej interpretacji i prezentacji pozostaje rola zamku w krajobrazie z uwzględnieniem historycznych zależności funkcjonalnych i kompozycyjnych.
○○○○
- Zalecenie utrzymania charakteru trwałej ruiny sankcjonuje uwarunkowania historyczne dziejów budowli oraz tradycję kontemplacyjnego stosunku do janowieckiego zamku.
○○○○
- Charakterystyka historyczna zamku w Janowcu prowadzi do wniosku, że jest to obiekt o niewątpliwej i znaczącej wartości zabytkowej. Dyrektywa konserwatorska ochrony i użytkowania powinna opierać się na założeniu utrzymania funkcji muzealnej, optymalizacji funkcjonalnej zamku w kontekście wymogów i potrzeb współczesnego odbiorcy przy rygorystycznym działaniu na rzecz zachowania autentyzmu w postaci czytelnych nawarstwień historycznych budujących dzieje obiektu.



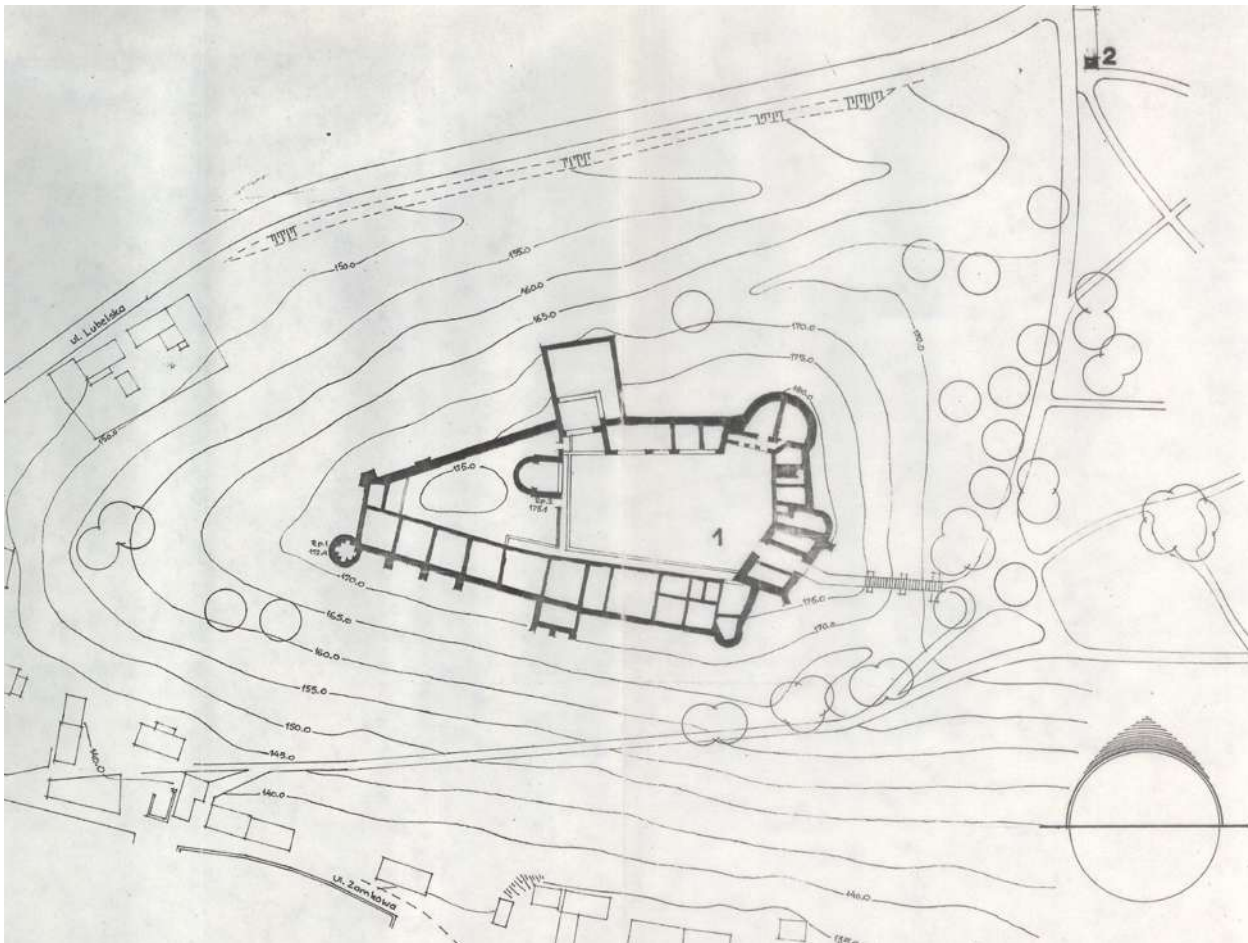
Janowiec. Rycina z dzieła Leonarda Chodźki „La Pologne historique...”, 1837 r.

1.2. Charakterystyka formalna dobra

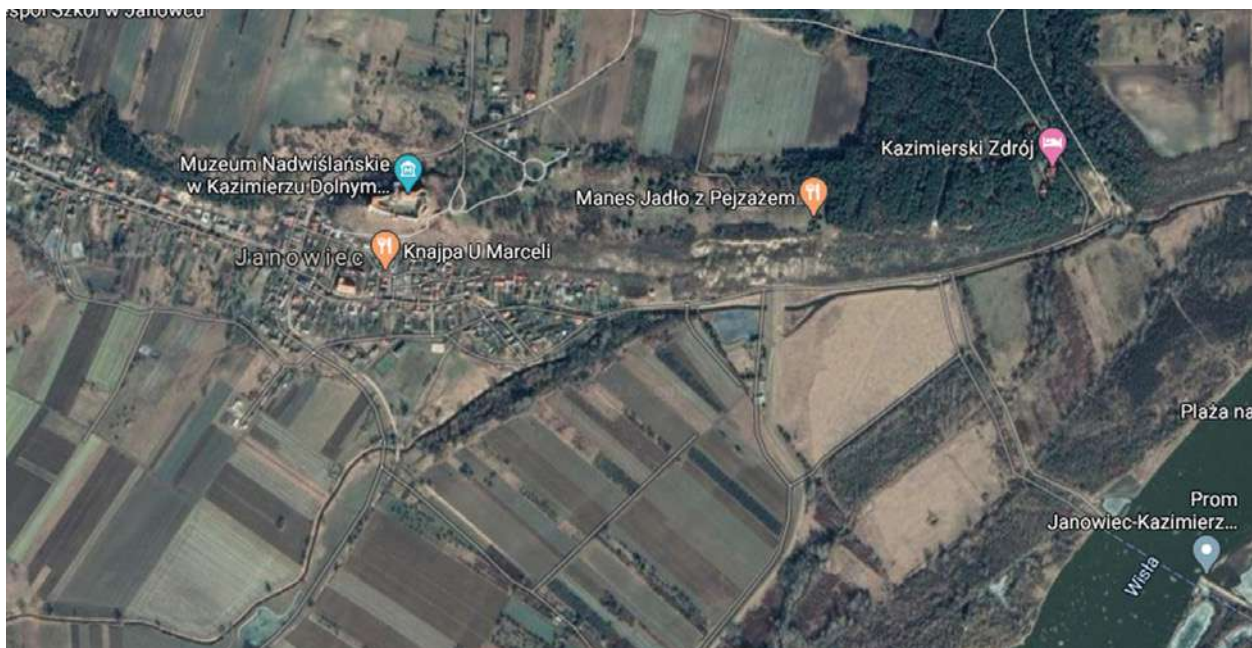
1.2.1. Lokalizacja

Zamek wznosi się na wysokim wapiennym wzniesieniu (170 m n.p.m.) stanowiącym krawędź pasa wyżyn ograniczających od zachodu i północy dolinę Wisły. U stóp zamku od południa rozciąga się miejscowość Janowiec. Dzięki wyniosłemu położeniu z zamku zapewniony jest wgląd w szeroką okolicę i widoczność tego, co dzieje się w położonej u stóp wzniesienia Dolinie Wisły, która na tym odcinku ma przebieg z południowego zachodu ku północnemu wschodowi. Od północy Janowiec sąsiaduje z terenami wsi Oblasy. Od południa obszar miejscowości ogranicza koryto Wisły. Na wschód i zachód rozciągają się tereny rolnicze poprzetykane skupiskami leśnymi. Dla lokalizacji Janowca istotne jest sąsiedztwo Kazimierza Dolnego położonego nieco ku północy, na przeciwległym, prawym (wschodnim) brzegu Wisły.

W skali najbliższego sąsiedztwa zamek góruje niepodzielnie nad niską zabudową Janowca, od której jest oddzielony stromą i wysoką skarpą o skłonie południowym. Od południa i zachodu kraniec wapiennego cypla, na którym usytuowany jest zamek, izoluje wzniesienie od sąsiedniej zabudowy. Od wschodu tereny zamkowe przechodzą w szerokie plateau wypełnione kompozycją parkową i w odległości zabudowane drewnianą zabudową miniskansenu (dwór wraz z zabudową gospodarczą i mieszkalną). Obszar parkowy przechodzi płynnie w naturalne tereny leśne, las sosnowy z polanami – uroczyskami pokrywa krawędź wzniesienia zwartym obszarem sięgającym na wysokość Kazimierza. Od północy wiedzie do zamku droga dojazdowa prowadząca ulicą Lubelską, która prowadzi z Janowca ku wsi Oblasy. Wokół rozciągają się tereny rolne z rozproszoną, ekstensywną zabudową.



Plan sytuacyjny wg „Planu realizacyjnego...”, opr. A. Kulańczuk, 1993 r.



Usytuowanie wg mapy Google

<https://www.google.com/maps/@51.3184264,21.9195353,3092m/data=!3m1!1e3>

Pod względem geograficznym usytuowanie Janowca związane jest z Małopolskim Przełomem Wisły²⁰.



Lokalizacja Małopolskiego Przełomu Wisły

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:343.11_Ma%C5%82opolski_Prze%C5%82om_Wis%C5%82y.png

Małopolski Przełom Wisły to rozległy, charakteryzujący się urozmaiconym krajobrazem mezoregion fizyczno-geograficzny w środkowo-wschodniej Polsce, związany z doliną Wisły na odcinku przełomowym przez pas Wyżyn Polskich. Jest to rozległy obszar, który rozpościera się wzdłuż zachodniej krawędzi Wyżyny Lubelskiej, od zachodu graniczy z Wyżyną Sandomierską, Przedgórzem Iłżeckim i Równiną Radomską, a od wschodu łączy się z Wysoczyzną Lubartowską, Równiną Bełżycką, Płaskowyżem Nałęczowskim, Kotliną Chodelską i Wzniesieniami Urzędowskimi. Od południa region wyłania się z Niziny Nadwiślańskiej, a na północy przekształca w Dolinę Środkowej Wisły. Zasadnicza część obszaru to Dolina Wisły o wydłużonym, liczącym około 70 km kształcie i szerokości od 1,5 do 3 km (odcinek Wisły między Zawichostem a Puławami). Charakterystycznym elementem są strome zbocza doliny, które wznoszą się 60–70 m nad poziom rzeki.

Małopolski Przełom Wisły jest gęsto zaludnionym regionem rolniczym. Głównymi ośrodkami miejskimi mezoregionu są Kazimierz Dolny i Anopol. Inne miejscowości w tym obszarze to Józefów nad Wisłą, Bochothnica, Janowiec i Wilków.

Małopolski Przełom Wisły obejmują obszary chronione w postaci dwóch Obszarów Natura 2000: „Małopolski Przełom Wisły” Obszar Natura 2000 PLB 140006, który tworzy przełom od Józefowa do Kazimierza Dolnego, oraz „Przełom Wisły w Małopolsce” Obszar Natura 2000 PLH 060045, który obejmuje fragment doliny Wisły od ujścia Sanny powyżej Anopola do miasta Puławy. Obszary te są szczególnie cenne ze względu na zachowany naturalny stan Wisły i są uznane za korytarz ekologiczny rangi europejskiej²¹.

²⁰ Jednostka 343.11 wg regionalizacji fizyczno-geograficznej opracowanej przez Jerzego Kondrackiego. Megaregion Pozaalpejska Europa Środkowa, prowincja Wyżyny Polskie, podprowincja Wyżyna Lubelsko-Lwowska, makroregion Wyżyna Lubelska, mezoregion Małopolski Przełom Wisły.

²¹ <http://ekoedu.com.pl/news/aktualnosci/malopolski-przelom-wisly-przelom-wisly-w-malopolsce-dzika-rzeka/>.

Ze względu na walory przyrodnicze i krajobrazowe Janowiec znajduje się w granicach Kazimierskiego Parku Krajobrazowego²².



Granice Kazimierskiego Parku Krajobrazowego

https://zlpk.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//407_zal_1.pdf

Pod względem administracyjnym Janowiec leży w województwie lubelskim, w powiecie puławskim, w gminie Janowiec. Niegdyś miasteczko (do 1869 r.), obecnie ma status gminy wiejskiej. Do 1954 r. siedziba gminy Oblasy, następnie gminy Janowiec. Gmina od zachodu i południa przylega do granic województwa mazowieckiego.

Pod względem komunikacyjnym Janowiec – odległy o około 47 km od stolicy regionu, Lublina – nie ma dogodnego położenia. Prowadzą do niego lokalne drogi na lewym brzegu Wisły od północy z Góry Puławskiej i od zachodu ze Zwolenia. Brak dostatecznych połączeń od południa. Komunikacja w kierunku wschodnim ograniczona jest przez Wisłę i istniejące odległe przeprawy mostowe (Puławy, most w Kamieniu w rejonie Solca nad Wisłą). W sezonie od maja do października komunikację usprawniają promy rzeczne Janowiec – Mięćmierz (Kazimierz Dolny) i Nasiłów – Bochońnica.

Mimo iż gmina Janowiec teoretycznie wchodzi w skład prężnego lubelskiego trójkąta turystycznego Puławy – Nałęczów – Kazimierz Dolny i dostrzega wzmoczenie ruchu turystycznego, to ze względu na położenie na skraju tego obszaru i priorytety lokalne w praktyce nie angażuje się w strukturalne funkcjonowanie subregionu.

²² Uchwała nr XXIX/407/2017 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Kazimierskiego Parku Krajobrazowego; <http://parki.lubelskie.pl/parki-krajobrazowe/kazimierski-park-krajobrazowy>.



Powiat puławski

https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_pu%C5%82awski#/media/Plik:Powiat_pu%C5%82awski_location_map.png

1.2.2. Krótki opis

Ruiny zamku Janowiec usytuowane są na wydatnym cyplu wapiennym na skraju doliny Wisły. Kształtem są dostosowane do uwarunkowań terenowych. Z trzech stron teren zamkowy wydzielony jest skarpami – naturalnymi formami terenowymi. Dostęp do warowni prowadzi od wschodu, z szerokiego wypłaszczenia terenowego, które od zamku oddzielono fosą.

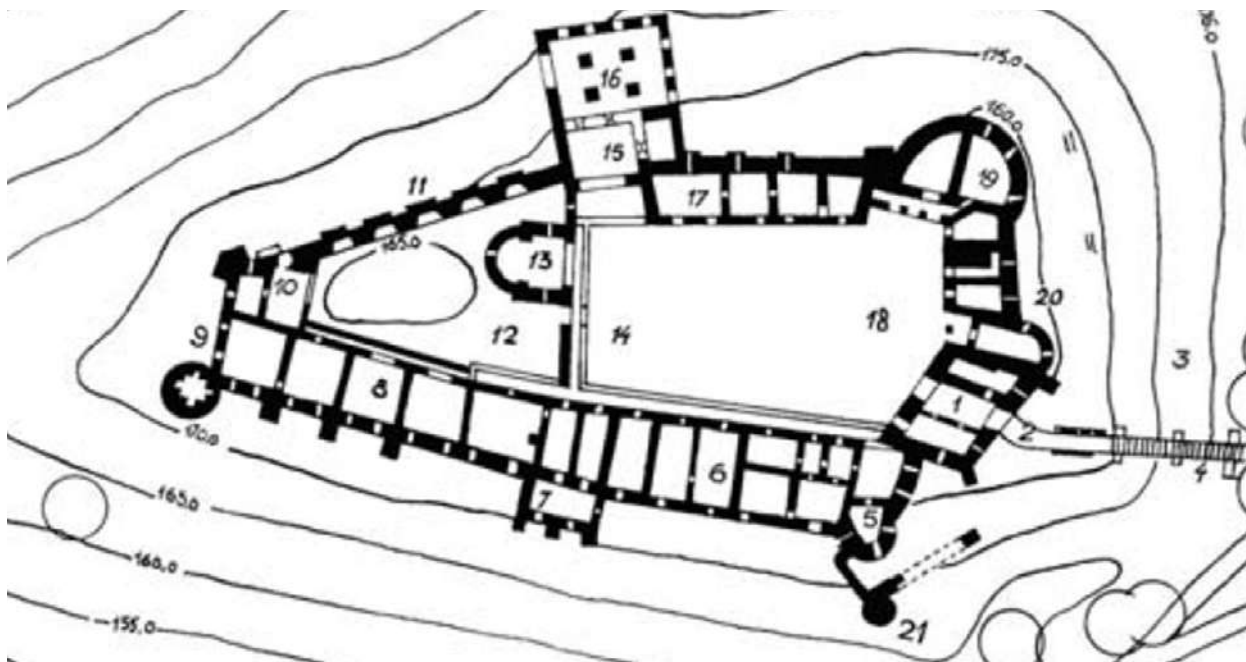
Zamek w rzucie ma kształt zbliżony do nieregularnego, wydłużonego czworoboku. Dłuższe boki są usytuowane w układzie wschód – zachód. Budowla jest murowana, wybudowana z miejscowego kamienia wapiennego oraz lokalnie z cegły (wieża południowa). W partiach poddanych konserwacji i rekonstrukcji zastosowano rozmaite techniki budowlane od sklepień żelbetowych po konstrukcje wsporcze stalowe i drewniane. Budynek bramny zlokalizowano od wschodu. Zabudowa mieszkalna, przeważnie jedno-traktowa, usytuowana była wzdłuż kurtyń – murów obronnych zamku. Układ dwutraktowy odnajdujemy w partii przyziemia we wschodniej części pałacu Andrzeja Firleja. Z partii mieszkalnych obecnie

zachowana (zrekonstruowana) jest zabudowa w partii północnej oraz w części w partii wschodniej, natomiast część południowa pozostaje w stanie ruiny. Podobnie w ruinie pozostaje partia zabudowy zamykająca dziedziniec od zachodu (z kaplicą), natomiast w całości (do stanu surowego otwartego) zrekonstruowana została zabudowa partii zachodniej zamku zamykająca drugi z wewnętrznych dziedzińców zamkowych.



Janowiec w 1915 r. Niemiecka mapa sztabowa 1:25 000 West. Osteuropa – XXVI 11-G (alt. XXVI 11-Ж), 1915 r.

<http://igrek.amzp.pl/result.php?cmd=pt&locsyst=1&uni=-719501&box=0.0001&hideempty=on>



4. Zamek, rzut poziomy. 1) budynek bramy, 2) szyja przedbramia, 3) fosa, 4) most, 5) wieża wschodnia (pierwotnie baszta punton), 6) amfilada południowa, cz. wschodnia (pałac Andrzeja Firleja), 7) wieża mieszkalna południowa (ryzalit południowy), 8) amfilada południowa cz. wschodnia (pałac Tarłów), 9) wieża zachodnia, 10) apartament zachodni, 11) mur obronny północny, 12) Dziedziniec Mały, 13) kaplica ze studnią, 14) krużganki, 15) wieża mieszkalna północna (rozebrana w XVII w.), 16) pomieszczenia czeladne (wybudowa północna), 17) dom północny, 18) Dziedziniec Wielki, 19) baszta wielka, 20) skrzydło wschodnie, 21) baszta na podwalu.

Rys. T Augustynek, 1995

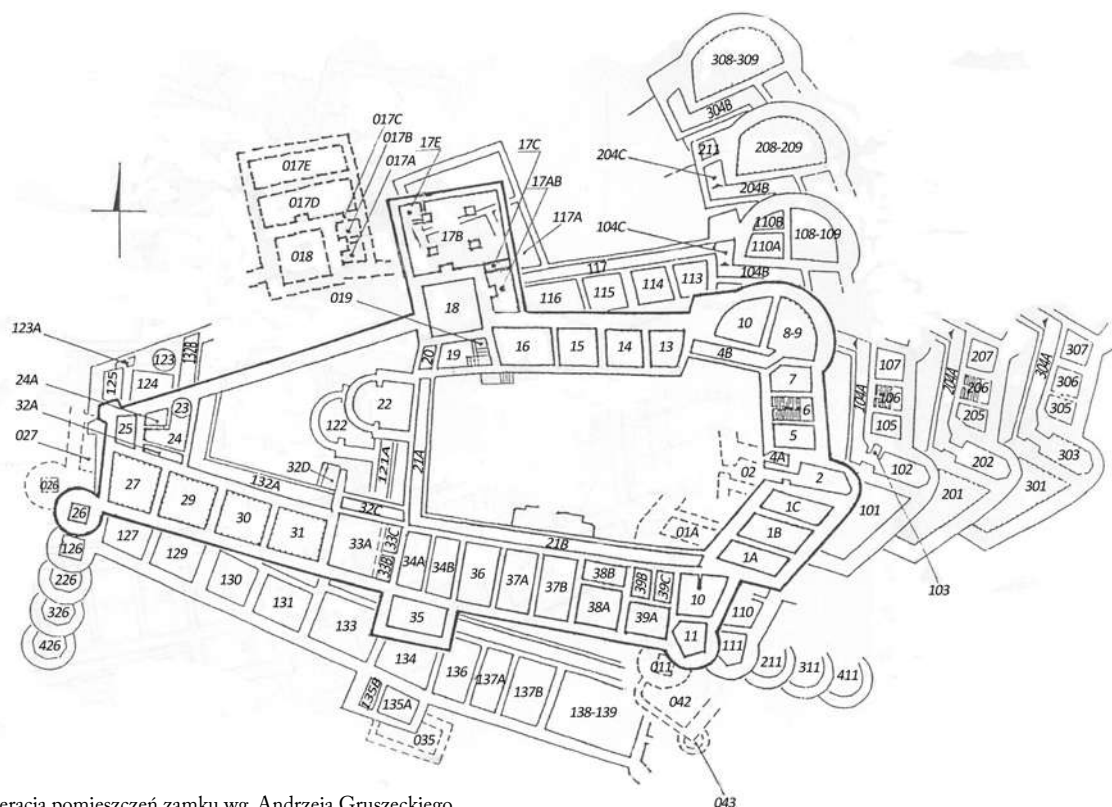
Identyfikacja partii zamku wg J. Żurawskiego („Ochrona Zabytków”, 1–2, 2003, s. 8)

W zespole zabudowy wyróżnia się poszczególne partie funkcjonalne zamku. Kolejno są to:

- budynek bramny w partii wschodniej zamku – zachowany w części, z dobrze czytelną partią bramy przejazdowej oraz północno-wschodniej ściany zewnętrznej. Ścianę od strony dziedzińca odtworzono do wysokości I piętra, uzupełniono sklepienia oraz część ściany wschodniej, frontowej, gdzie zrekonstruowano dekorację w postaci malowanych pasów;
- przedbramie – zachowane w postaci fragmentów dwóch ścian wystających ponad poziom terenu po obu stronach drogi wjazdowej do budynku bramnego;
- most – zachowane murowane przyczółki mostu zamkowego nad fosą. Obecnie funkcjonuje współczesny most drewniany;
- wieża wschodnia – o obrysie półkolistym, włączona w obwód murów obronnych zamku. Zrekonstruowana w kondygnacji trzeciej i czwartej (południowo-wschodnia ściana wieży);
- amfilada południowa, cz. wschodnia – tak zwany pałac Andrzeja Firleja. Pozostaje jako trwała ruina. Zachowała się ściana południowa oraz odsłonięte w czasie prac archeologicznych fragmenty ścian parteru pozostałej części budynku. Na ścianie południowej w pobliżu wieży wschodniej pozostał zachowany fragment attyki oraz gzyms. W elewacji zewnętrznej fragmenty dekoracji malarskiej na tynku oraz dekoracje sztukatorskie z motywami puttów i ornamentem rokokowym;
- wieża mieszkalna południowa (ryzalit południowy) – usytuowana w osi środkowej elewacji południowej. Rzut prostokąta przyległy do muru kurtynowego. Zachowane są ściany zewnętrzne południowej części budynku oraz ściana piwnicy do poziomu sklepienia;
- amfilada południowa, cz. zachodnia – tak zwany pałac Tarłów zamykający od południa zachodni dziedziniec zamkowy. W części odbudowany, uzupełniono ubytki ściany południowej. Na elewacjach zewnętrznych zachowane fragmenty tynków z dekoracją sztukatorską z XVIII w. Odbudowano sklepienia nad piwnicami. Ściany wewnętrzne i północne parteru są utrzymane w postaci trwałej ruiny.
- wieża zachodnia – na rzucie kolistym, przystawiona do narożnika obwodu obronnego, wysunięta przed linię murów. Zachowana w pełnym gabarycie, z przekryciem (w części zrekonstruowana). W gabinecie zachowane fragmentarycznie polichromie i dekoracje sztukatorskie.
- apartament zachodni – przy murach obronnych w wąskiej, zachodniej partii zamku. Rzut czworoboczny. Trzy pomieszczenia w kondygnacji. Od strony małego dziedzińca odtworzono część parteru oraz ściany I piętra. Parter przekryty jest nowymi sklepieniami i stropami. Nad I piętrem stropy żelbetowe, monolityczne. Całość przykrywają nowe dachy pulpitowe wsparte na ścianach kurtynowych. Dachy są pokryte dachówką ceramiczną. Partia ta pod względem historycznym i funkcjonalnym wiąże się z pomieszczeniami wieży zachodniej, z tzw. gabineciem Franciszki Krasieńskiej (z dekoracjami stiukowymi i relikami polichromii);
- mur obronny północny – zamyka od północy wewnętrzny dziedziniec zachodni. Kamienny z wstawkami ceglanymi. Korona muru została zabezpieczona od góry warstwą nieregularnych kamieni kalcytowych;
- mały dziedziniec – dziedziniec wewnętrzny, zachodni. Kształtu trapezowego. Nawierzchnia dziedzińca jest nie utwardzona. Partia zabudowy zamykająca dziedziniec od wschodu zachowana w przyziemiu;
- kaplica – zachowana częściowo w postaci partii ścian bocznych i apsydy. Odtworzono łuk tęczy, brak ściany frontowej, sklepień i przekrycia budynku. Odbudowano też parterowy fragment muru galerii łączącej niegdyś dom północny z pałacem. W obrysie kaplicy zachowana wcześniejsza studnia zamkowa;

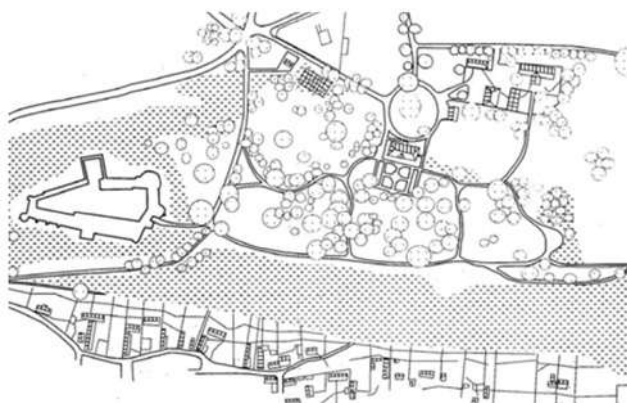
- wieża mieszkalna północna – wieża została rozebrana w XVII w.; w wyniku prac archeologicznych odsłonięto fundamenty oraz fragment ścian parteru widoczne na licu ścian zabudowy czeladnej;
- pomieszczenia czeladne (lub „wybudowa północna”) – reliktywno zachowane ściany parteru i zasypane piwnice. Budowla wysunięta ku północy poza obrys murów na rzucie zbliżonym do kwadratu;
- dom północny – w znacznej części zrekonstruowany. Na rzucie prostokąta, jednotraktowy, przylegający do murów obwodowych. Zachowany pierwotnie w partii piwnic. W znacznej części nadbudowano ściany części nadziemnych i wykonano nowe przekrycia pomieszczeń, w tym sklepienia nad piwnicami i nad trzema salami parteru oraz stropy płaskie nad czwartą salą parteru i nad całym pierwszym piętrem. Budynek przekryty nowym dachem pulpitowym, z więźbą drewnianą krokwiowo-płatwiową, na trzech ściankach stolcowych. Dach pokryty jest dachówką ceramiczną. Na parterze i w piwnicach budynku funkcjonują sale ekspozycyjne;
- dziedziniec wielki – główna przestrzeń reprezentacyjna pomiędzy zabudową zamku. Kształt pięcioboku. W części północnej nawierzchnia jest utwardzona brukiem kamiennym;
- basteja wielka – na planie półkolistym, usytuowana narożnikowo w obwodzie murów. Zachowana ściana zewnętrzna z trzema kondygnacjami okien. Czytelne fragmenty dawnej latryny.
- skrzydło wschodnie – zamyka dziedziniec zamkowy, łączy się z budynkiem bramnym. Rzut nieregularnego czworoboku, jednotraktowy z komunikacyjnym krużgankiem arkadowym. Ściana krużganków od strony dziedzińca odtworzona. Wykonano nowe stropy i tunelowe klatki schodowe. Całość przekryta stropodachem nad II piętrem. Ponad nim ściany zewnętrzne III piętra zachowane w formie trwałej ruiny. W budynku pomieszczenia biurowe i magazynowe.

Wszystkie pomieszczenia zamkowe są opatrzone numeracją porządkową nadaną podczas badań architektonicznych przez Andrzeja Gruszeckiego.



Numeracja pomieszczeń zamku wg. Andrzeja Gruszeckiego

Do zamku przylega kompozycja parkowa z lipami – pomnikami przyrody i ekspozycją widokową na Janowiec i Dolinę Wisły. W granicach zespołu mieści się niewielki parking oraz budynek stróżówki. W części wschodniej wypłaszczenia pomieszczono miniskansen – zespół budowli drewnianych przeniesionych z różnych okolic Lubelszczyzny. Są to: dwór z lat 1760–1770 z Moniak pod Urzędowem, spichlerz z przełomu XVIII/XIX w. z Podlodowa nad Wieprzem, stodoła z 2 poł. XIX w. z Wylągów pod Kazimierzem, spichlerz z końca XIX w. z Kurowa²³, dom mieszkalny z lat 20. XX w. z Puław. Przed wejściem na teren zamkowy stoi murowana kapliczka słupowa zbudowana jako kopia kapliczki spod Sandomierza (w typie tak zwanych latarni chocimskich wznoszonych w rejonie Sandomierza w ostatniej ćwierci XVII w.).



Konceptcja zagospodarowania otoczenia zamku z widocznym układem zielni parkowej oraz rozplanowaniem zabudowy drewnianej wg J. Żurawskiego („Ochrona Zabytków”, 1–2, 2003, s. 28)

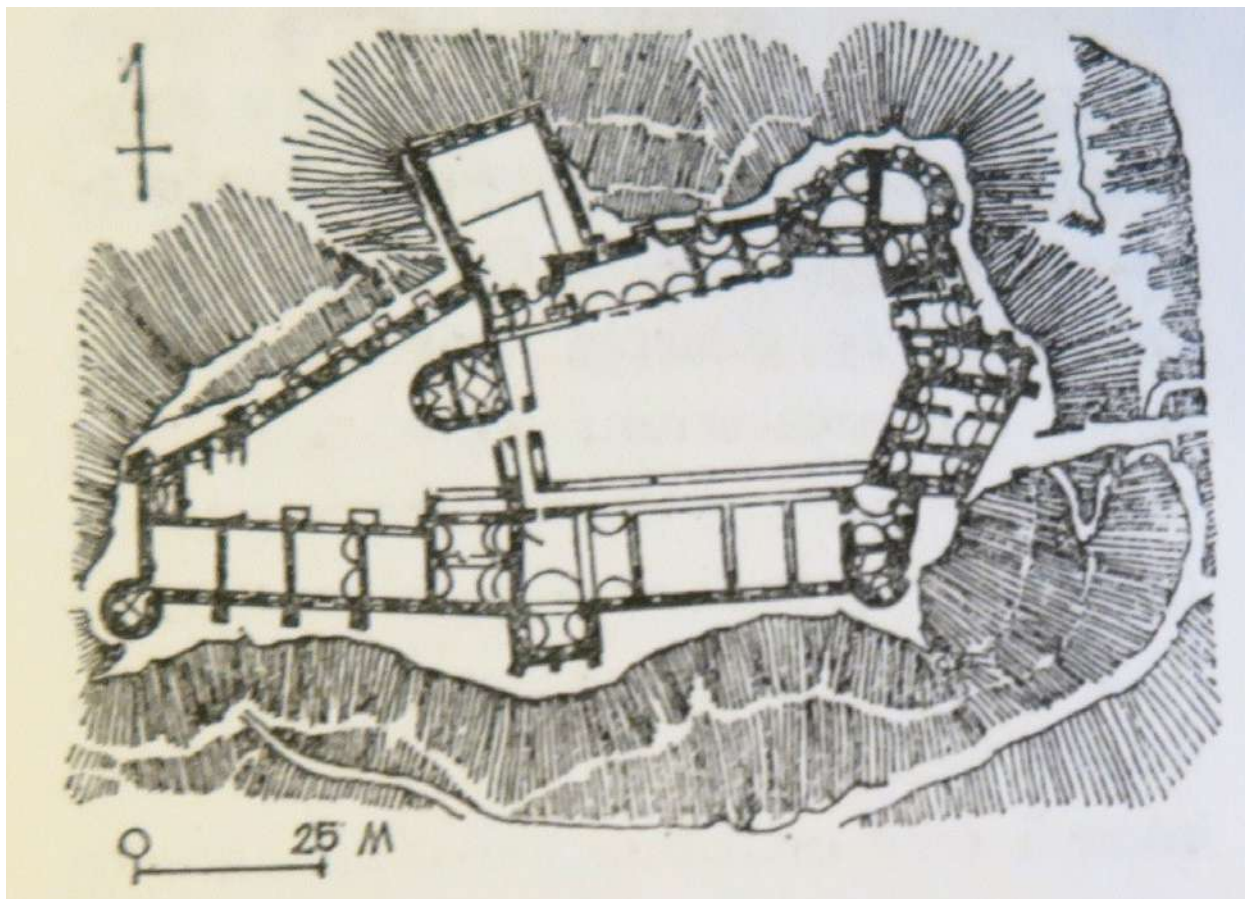


Wejście na teren zamkowy od wschodu (fot. A.S.)

²³ Datowanie obiektów wg kart ewidencyjnych, oprac. G. Michalska, J. Studziński, 2003 w zbiorach Archiwum WUOZ w Lublinie.

1.2.3. Granice dobra

Granice dobra można rozpatrywać w kilku skalach zależnych od przyjętych założeń co do ich delimitacji. Skalą wyjściową, uzasadnioną względami interpretacji zabytku, choć daleko niewystarczającą w kontekście ochrony i zarządzania, jest skala obiektowa.

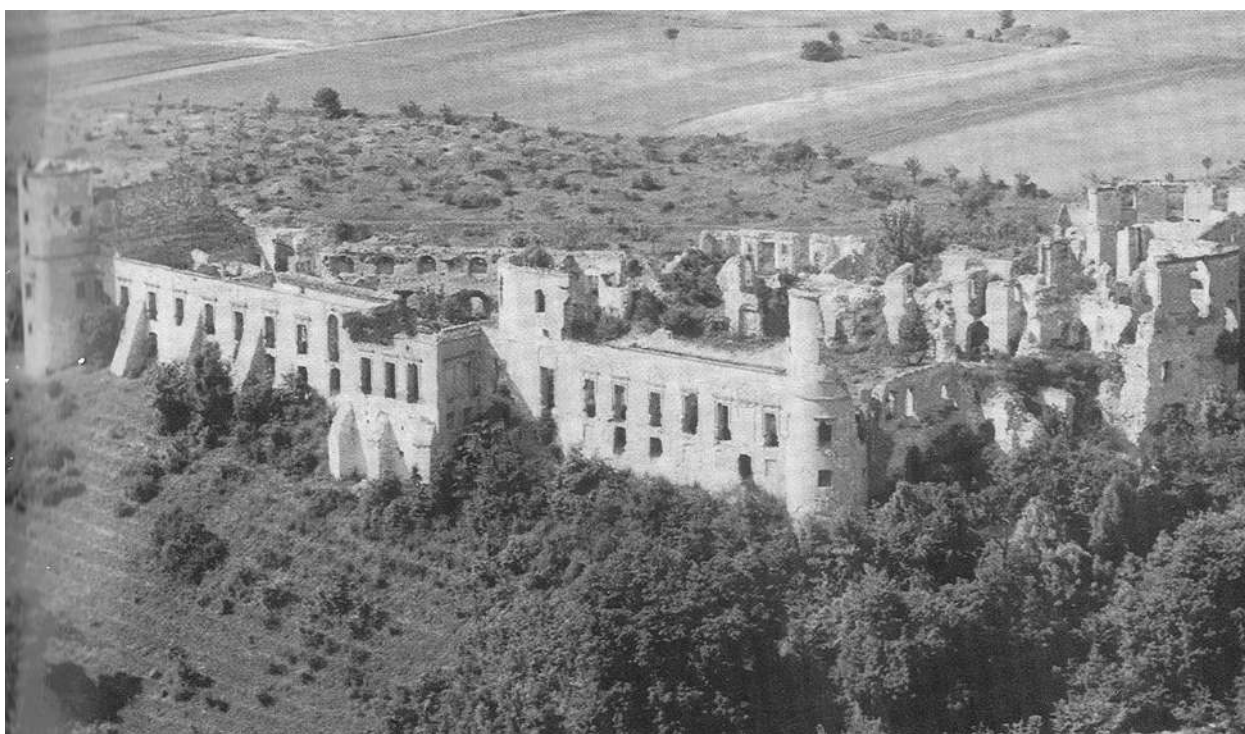


Zamek w Janowcu, wg Jerzy Z. Łoziński, Pomniki sztuki w Polsce, Warszawa 1985

W takim rozumieniu granice dobra można ograniczyć do zewnętrznych granic obwodu murów wyznaczających zasięg zabudowy zamkowej. To minimalne możliwe granice interpretacji budowli w kontekście architektonicznym i z zakresu historii sztuki. Już spojrzenie przez pryzmat wartości architektury obronnej zmusza do dostrzegania zabytku w kontekście konfiguracji wzgórze zamkowego oraz dzieł ziemnych jak choćby fosa zamkowa.

W podobnym zakresie podstawa wzgórze zamkowego oraz najbliższe otoczenie, z uwzględnieniem fosy i przyzamkowego wypłaszczenia terenu na szczycie wzniesienia, określają granice zabytku, które należy wyznaczyć w kontekście ochrony dziedzictwa archeologicznego. W wyznaczeniu tych granic uwzględnić należy zarówno kontekst historyczny zagospodarowania otoczenia zamku, jak i możliwość osuwania się materiału archeologicznego po stokach wzgórze. Z perspektywy historycznej, przy uwzględnieniu wielofazowych przemian zagospodarowania wzgórze zamkowego, granice dobra powinny obejmować zarówno zabudowę zamku, jak i jego otoczenie parkowe wraz ze współczesną aranżacją skansenowską i ciągami komunikacyjnymi prowadzącymi do zamku. Z perspektywy zarządczej naturalną granicą wydaje się zakres własności – granice działki należącej do Muzeum

Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym. Można odnotować z satysfakcją, iż granice te obejmują w całości granice wskazywane powyżej z punktu widzenia historii, archeologii i historii sztuki. We władaniu Muzeum pozostaje rozległa działka, w granicach której mieszczą się wzgórze zamkowe wraz z bryłą zamku i wszelkimi dziełami ziemnymi powiązаныmi z zamkiem, szerokie plateau wypełnione kompozycją parkową i w dalszej odległości zabudowane drewnianą zabudową miniskansenu oraz aneks terenu po północnej stronie ul. Lubelskiej, który jest ważną strefą ekspozycyjną zamku.



Janowiec – zdjęcie lotnicze wg Leksykonu zamków w Polsce

Granice własności są o tyle istotne, że zgodnie z polskim systemem prawnym określają jednocześnie zasięg odpowiedzialności prawnej właściciela za dobro – obiekt chroniony z mocy prawa. Jednak nierzadko, co potwierdza się w przypadku Janowca, granice te nie są tożsame z granicami ochrony, które mogą obejmować tereny należące do różnych władających.

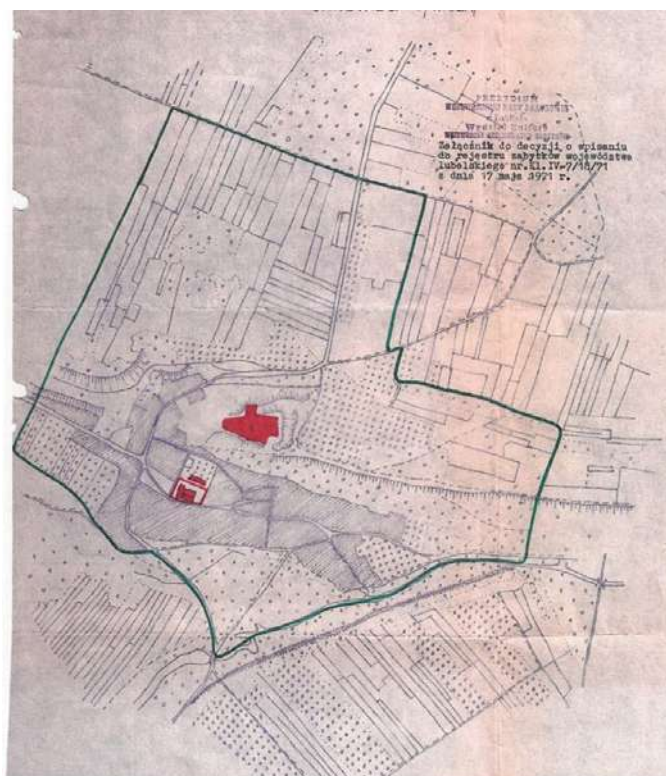


Działka katastralna zamku w Janowcu, wg Janowiec <https://polska.e-mapa.net/>



Działka katastralna Muzeum Nadwiślańskiego (Zamek w Janowcu) – z archiwum Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym

Zatem rozważając problem granic dobra, w przypadku Janowca należy również dostrzec zasięg wytyczonych granic ochrony konserwatorskiej. Granice te finalnie wytyczono bardzo szeroko, dostrzegając zarówno związki zamku



*Załącznik graficzny do decyzji A-500 z 17. 05. 1971 r.
o wpisie do rejestru zabytków zespołu
krajobrazowo-architektonicznego Janowca*

z historycznym miastem Janowiec, jak i skalę ekspozycji krajobrazowej zespołu. Decyzja nr A-500 z 17. 05. 1971 r. o wpisie do rejestru zabytków zespołu krajobrazowo-architektonicznego Janowca²⁴ obejmuje ruiny zamku z ziemnymi i murowanymi elementami obronnymi, a także górę zamkową wraz z jej ukształtowaniem i zadrzewieniem oraz teren dawnego parku. Decyzja ta uwzględnia jako przedmiot ochrony również zespół kościelny, historyczny układ urbanistyczny rynku i ulic dawnego miasta oraz strefę ochrony krajobrazu. Poza granicami objętymi ochroną pozostały zachodnia część układu urbanistycznego wzdłuż ulicy Radomskiej, cmentarz parafialny z początku XIX w., a także cmentarz żydowski (po wschodniej stronie Janowca), który sięga swymi początkami XVI w. i należy do starszych w regionie. Jednak te niedostatki nie wpływają bezpośrednio na sytuację zamku,

²⁴ Janowiec, decyzja nr A-500 z 17. 05. 1971 r., Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie, Akta rejestru zabytków.

choć w perspektywie postulatu pełnej ochrony wartości dziedzictwa kulturowego Janowca powinny być skorygowane.

Kontekst ochrony zamku w Janowcu jako dominanty krajobrazowej w cennym krajobrazie kulturowo-przyrodniczym przełomu Wisły czyni sprawę granic dobra jeszcze bardziej złożoną²⁵. Bowiem, jak stwierdziła Lidia Ozimkowska: *Przy wytyczaniu granic powinno się analizować przede wszystkim cel, w jakim obszar ma być ograniczony, ale też i jego sąsiedztwo, w równym stopniu brać pod uwagę czynniki teoretyczne, jak i czynniki praktyczne pozwalające na rozgraniczenie*²⁶. Jeśli jako przedmiot ochrony zdefiniujemy krajobraz kulturowy zamku w Janowcu, a celem będzie zachowanie charakteru historycznego krajobrazu kulturowego ruin zamku wraz z otoczeniem, to zasięg granic ochrony powinien zostać wytyczony na podstawie studiów widoczności „z zamku” i „na zamek”.



Lokalizacja Janowca w krajobrazie wg Google Maps

<https://www.google.pl/maps/@51.3252935,21.8959177,823m/data=!3m1!1e3>

Co więcej, owe granice można traktować nawet szerzej, z uwzględnieniem zasięgów historycznych relacji zamku z otoczeniem, czytelnych (zachowanych) w krajobrazie kulturowym choćby w postaci ciągów komunikacyjnych czy odniesień funkcjonalno-ideowych (relacja z Kazimierzem nad Wisłą, z zamkowym maneżem – dziś uroczysko Manes czy z terenami historycznego zwierzyńca zamkowego²⁷). W tym zakresie istotne pozostają wyniki badań zespołu W. Kosińskiego, choć celowe zdaje się ich uaktualnienie w kontekście budowy koncepcji ochrony i zarządzania w skali regionalnej. Ustalenie granic ochrony w najszerszym kontekście krajobrazowym powinno jednocześnie skutkować powołaniem parku kulturowego o nazwie historyczny krajobraz zamku w Janowcu w celu skoordynowania działań ochronnych w skali regionalnej. Działania te powinny być zbieżne (współdziałające) z dyrektywą ochrony Przełomu Wisły jako cennego krajobrazu o charakterze naturalnym.

²⁵ Por.: Ozimkowska L., *Granice obiektów architektury krajobrazu*, Warszawa 2013 oraz Kosiński W., *Zespół krajobrazowy Janowiec – Kazimierz Dolny. Ochrona genius loci wobec aktualnych zagrożeń*, w: *Genius loci w sztuce ogrodowej (aspekty historyczne i współczesne)*, red. Mitkowska A. Mirek Z., Hodor K., „Czasopismo Techniczne”, zeszyt 13, Politechnika Krakowska 2010, s. 147–176.

²⁶ Ozimkowska L., op. cit., s. 33.

²⁷ Historyczna relacja kompozycyjna zamku ze zwierzyńcem jest doskonale udokumentowana na mapie West Gallicien (1801–1804) – Josephinische Landesaufnahme, czyli tak zwanej mapie Heldensfelda <https://mapire.eu/de/map/firstsurvey-west-gallicien/?bbox=2420279.079009099%2C6677430.632296204%2C2446057.466798275%2C6684118.872271157&layers=152>.



Dolina Wisły i Kazimierz Dolny widziane z punktu widokowego Manes, opodal zamku w Janowcu (fot. A.S.)

Reasumując, granice działek własnościowych we władaniu Muzeum Nadwiślańskiego to właściwy obszar dla podstawowej ochrony i zarządzania zespołu zamkowego (ruiny, otoczenie, park, miniskansen). W tych granicach mieszczą się materialne elementy decydujące o historycznym i zabytkowym charakterze zamku. Jednak ze względu na charakter sylwety budynku i jego rolę krajobrazową cenioną w kategoriach wartości estetycznych i historycznych od schyłku XVIII w. politykę ochronną zamku w kategorii krajobrazowej należy kształtować w granicach wyznaczonych na podstawie wyników studium widoczności (z zamku i na zamek). Z powyższych twierdzeń wynika, iż ochrona obiektowa pozostaje przede wszystkim w gestii zarządcy zamku (w granicach własności), natomiast krajobrazowa wymaga współdziałania w szerokim grejumu interesariuszy z kręgów samorządowych, administracyjnych, planistycznych, konserwatorskich i ochrony środowiska.

1.2.4. Charakterystyka funkcji dobra

Funkcje dobra zmieniały się w perspektywie czasu. W swej historii zamek, a potem jego ruiny podlegały różnym uwarunkowaniom funkcjonalnym. Początkowo była to warownia usytuowana w istotnym punkcie dającym wgląd w komunikację – żeglugę wiślańską i przeprawę na Wiśle (XVI w.). Stopniowo funkcje militarne ustępowały rezydencjonalnym (XVI-XVIII w.). Początkowo w postaci rezydencji obronnej (XVI-1 poł. XVII w.), z czasem obronność i forma zamkowa pozostawały w sferze tradycji i symboliki, a ich realna wartość malała (2 poł. XVII-XVIII w.). Zyskiwały na znaczeniu cechy rezydencjonalne budowli. Jednak i w kategorii rezydencji zmieniała się rola janowieckiego zamku. Z ważnej rezydencji rodowej (Firlejów i Tarłów) zamek zamieniał się w jedną z wielu rezydencji w gestii możnowładczego rodu (Lubomirscy), by stopniowo zniżać się w rezydencjonalnej hierarchii do roli okazjonalnie odwiedzanej budowli i siedziby zarządu dóbr. Obniżanie się



Wnętrze części wystawienniczej zamku (fot. A.S.)

prestżu i degradacja funkcjonalności zamku na równi ze zmianami politycznymi w realiach rozbiorów i wojen napoleońskich przyczyniły się do zapaści funkcjonalnej, jaką było opuszczenie i stopniowe popadanie zamku w ruinę. Trudno pozytywnie odnotować funkcję surowcową zamku traktowanego w pierwszych dekadach XIX w. jako źródła pozyskiwania kamienia i detalu budowlanego. Romantyczne krajoznawstwo i ruskinowskie spojrzenie na wartości zabytku w krajobrazie przydały zrujnowanemu zamkowi nową funkcję (2 poł. XIX w.) Była to funkcja atrakcji krajobrazowej, inspiracji artystycznej i literackiej, a zarazem pamiątki narodowej – osobliwości historycznej i zabytku. Malownicza ruina przyciągająca artystów oraz skłaniająca do refleksji o przemijaniu i niegdysiejszej potędze pełniła funkcje symboliczne i dokumentalne. Wartość obiektu ze sfery materialnej przeniesiono w obszar intelektualny. Dominował kontemplacyjny model eksploatacji zamku, który jednak łączył się z postępującą destrukcją ruiny. Na przełomie XIX i XX w., w okresie wzmożenia inicjatyw niepodległościowych, historyczne zwaliska zamku zyskiwały też na nowo definiowany wymiar narodowy. W okresie władania zamkiem przez inż. Leona Kozłowskiego (1931–75) ugruntowała się funkcja zamku jako pamiątki historycznej – zabytku kultury narodowej. Swoistą funkcją dla tego okresu było też traktowanie zamku jako hobbyistycznego obszaru konserwacji oraz próby muzealizacji obiektu. Funkcja muzealna zdominowała postrzeganie zamku po przejściu budowli wraz z okalającym ją terenem przez Skarb Państwa, który reprezentowało Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym. Jednocześnie ugruntowała się wówczas rola zamku jako dobra publicznego – zabytku. W fazie współczesnej (po 1975 r., do chwili obecnej) dominuje muzealna funkcja zamku jako udostępnianej ruiny niegdysiejszej rezydencji. Z funkcją muzealną komplementarna jest funkcja obiektu zabytkowego, czyli świadka historii, a zarazem malowniczego znaku tożsamości historycznej w miejscowym krajobrazie kulturowym. Dominująca funkcja muzealna (gdzie przedmiotem muzealizacji jest trwała ruina) z czasem została wzbogacona o funkcje uzupełniające – wystawiennicze,

konferencyjne, administracyjne, a nawet mieszkalne (pokój gościnny w zamku). Dla 2 połowy XX w. i początków XXI w. charakterystyczne jest stopniowe odchodzenie od funkcji niematerialnych, kontemplacyjnych, symboliczno-dokumentacyjnych na rzecz poszukiwania realnych zastosowań obszaru zamkowego (park, dwór i skansen) i podniesienia funkcjonalności samej ruiny (wygospodarowanie pomieszczeń, np. sklepik i kasa biletowa w zespole bramnym). Początkowy ciężar funkcji muzealnej skupionej na udostępnianiu malowniczej ruiny z czasem rozłożył się na zespół zabudowy towarzyszącej (dwór, przetransferowana zabudowa drewniana) oraz ekspozycje historyczną i okazjonalną w zamku. Można zauważyć zależność między rozbudową potrzeb funkcjonalnych a stosunkiem do postaci zamku w ruinie. Poszerzanie funkcji użytkowych łączy się z odchodzeniem od modelu kontemplacyjnego użytkowania zamku na rzecz intensyfikacji i mnożenia funkcji towarzyszących działalności muzealnej.

1.2.5. Własność dobra

Do 1975 r. zamek wraz z resztówką terenu przynależnego niegdysiejszej rezydencji pozostawał w rękach prywatnych. Ze względu na wielkość obszaru oraz jego nierezydencyjny i nieprodukcyjny charakter nie był przedmiotem wywłaszczeń w ramach wdrażania reformy rolnej z 6 września 1944 r. W 1975 r. dotychczasowy właściciel sprzedał zamek Skarbowi Państwa. Nieruchomość została przekazana w dyspozycję i zarząd Muzeum Nadwiślańskiemu w Kazimierzu Dolnym. Obecnie Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym jest instytucją kultury finansowaną i prowadzoną przez Województwo Lubelskie. Zatem mamy do czynienia z sytuacją, gdy nieruchomość pozostaje własnością Skarbu Państwa, ale jest we władaniu i zarządzie instytucji samorządowej o własnej osobowości prawnej.



Fajans holenderski – ekspozycja czasowa, ze zbiorów prywatnych (fot. A.S.)

Na podstawie Uchwały nr XXXIX/520/2018 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 19 marca 2018 r. Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym funkcjonuje na podstawie Statutu uzgodnionego z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego w oparciu o ustawy: o muzeach z dnia 21 listopada 1996 r. , o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r. oraz ustawy o samorządzie wojewódzkim z 5 czerwca 1998 r. Muzeum jest placówką ujętą w państwowym rejestrze muzeów prowadzonym przez MKiDN (nr PRM/37/98) oraz rejestrze instytucji kultury prowadzonym przez województwo lubelskie (RIK 03).



Wystawa czasowa – fajanse z Delft ze zbiorów prywatnych (fot. A.S.)



Ekspozycja w zespole dworskim – żegluga wiślana (fot. A.S.)

1.3. Wnioski i zalecenia

- Ze względów lokalizacyjnych zespół zamkowy stanowi wyodrębnioną jednostkę funkcjonalną i zagospodarowania przestrzennego w stosunku do miejscowości Janowiec. Istotne są relacje widokowe. Związki funkcjonalne Janowca i zamku powinny być rozpatrywane szczegółowo w drodze porozumienia między Gminą a Dyрекcją Muzeum Nadwiślańskiego.
○○○○
- Ze względów komunikacyjnych konieczne jest dobre oznakowanie dróg prowadzących do Janowca od węzłów z drogami krajowymi i wojewódzkimi.
○○○○
- Ze względu na sygnalizowaną przez Gminę potrzebę kontrolowania i mitygowania rozwoju ruchu turystycznego celowe jest utrzymanie komunikacji na linii Kazimierz Dolny – Janowiec w postaci przeprawy promowej.
○○○○
- Granice dobra w postaci granic własnościowych działek pozostających w dyspozycji Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym są wystarczające dla ochrony dobra w skali obiektowej.
○○○○
- W skali krajobrazowej granice dobra wymagają doprecyzowania w odniesieniu do studium historyczno-krajobrazowego z wytyczeniem zasięgów widoczności oraz granic historycznych jednostek architektoniczno-krajobrazowych.
○○○○
- Ochrona dobra w kontekście krajobrazowym zasadniczo wykracza poza kompetencje i możliwości bezpośredniego zarządcy zamku (Muzeum). Ochrona ta powinna być gwarantowana w planach zagospodarowania przestrzennego oraz uwzględniona w regionalnej strategii rozwoju.
○○○○
- Celowe jest powołanie zespołu zadaniowego złożonego z ekspertów i reprezentantów samorządów, który określi zasięgi i strategię działań ochronnych w skali krajobrazowej.
○○○○
- Celowe jest powołanie parku kulturowego historycznego krajobrazu zamku w Janowcu, co powinno skutkować stworzeniem forum współpracy interesariuszy uczestniczących w kształtowaniu krajobrazu w granicach zasięgu widoczności zamku.
○○○○
- Widzi się potrzebę współdziałania na rzecz ochrony wartości przyrodniczo-krajobrazowych „Przełomu Wisły” oraz historycznego krajobrazu zamku w Janowcu.
○○○○
- Ochrona obiektowa pozostaje przede wszystkim w gestii zarządcy zamku (w granicach własności), natomiast krajobrazowa wymaga współdziałania w szerokim gremium interesariuszy z kręgów samorządowych, administracyjnych, planistycznych, konserwatorskich i ochrony środowiska.
○○○○

- Obecna sytuacja własnościowa zamku nie generuje zagrożeń, jednak ze względu na duże nakłady niezbędne do utrzymania zamku w Janowcu celowe jest podjęcie współprowadzenia muzeum przez MKiDN i Samorząd Województwa Lubelskiego.
-
- Polityka ochrony zamku w Janowcu powinna uwzględniać perspektywę ubiegania się o uznanie za pomnik historii bądź poszerzenie takiegoż uznania Kazimierza Dolnego na obszar krajo-
brazu kulturowego Kazimiersko-Janowieckiego Przełomu Wisły.



Krużganki zamkowe (fot. AS)

2. Charakterystyka wartości dobra

2.1. Charakterystyka cech dobra istotnych dla wyznaczenia grupy porównawczej

Dla sprecyzowania wartości dobra niezbędne jest wskazanie skali oceny, zbudowanie miary wartości, która zależnie od kryteriów oceny może być różnie postrzegana. Dla zabytków o złożonej formie i historii niezbędne jest wyłonienie odpowiedniej kategorii porównawczej – grupy zabytków o zbliżonej charakterystyce formalnej. Na ich tle można w pełni ocenić charakterystyczne cechy danego zabytku i dążyć do obiektywnego zdefiniowania atrybutów wartości. Jednocześnie analiza taka umożliwi hierarchizację zasobu niezbędną dla formułowania racjonalnej polityki ochronnej. W zależności od rangi zabytku krąg obserwacji musi być poszerzany: od lokalnego (skala wartości istotna dla społeczności lokalnej) przez skalę województwa bądź krainy historycznej (skala regionalna) po analizę w skali kraju (ranga ogólnopolska, pomnikowa). Dla orientacji co do znaczenia dobra w skali ponadnarodowej niezbędne jest przeprowadzenie porównań z grupą typologiczną reprezentującą zabytki danego obszaru kulturowego – w naszym przypadku Środkowa Europa bądź Europa w pełnym wymiarze. W przypadku dóbr kandydujących do wpisu na listę światowego dziedzictwa naturalnego i kulturalnego UNESCO wymagane są analizy porównawcze w skali globalnej. Dobro charakteryzują następujące cechy: skala przestrzenna, którą współtworzą historyczna lokalizacja, krajobraz, historyczny układ drożny i dyspozycja przestrzeni publicznych, historyczna kompozycja zieleni, skala architektoniczna (czyli forma i ukształtowanie zabudowy oraz jej wymiar funkcjonalny) i skala niematerialna, w której mieszczą się tradycje historyczne i zawodowe, sposoby i systemy zarządzania oraz atmosfera i odczucia unikalnie powiązane z miejscem i jego tradycyjną funkcją. Poszczególne skale zazębiają się i nakładają na siebie, ale jednocześnie są możliwe do wyodrębnienia w kontekście konkretnych atrybutów wartości i ich elementów. Analiza miejsca za pośrednictwem wskazanych skal (kategorii atrybutów) umożliwia wydobycie (zwerbalizowanie) faktycznych wartości miejsca, a zarazem stworzenie sieci wskaźników monitoringu zarządzania i punktów odniesienia dla samego zarządzania miejscem. Analiza ta jest niezbędnym etapem budowania strategii ochrony i zarządzania miejscem o wyjątkowych wartościach zabytkowych, zwłaszcza w przypadku dóbr o złożonej strukturze i rozległym obszarze występowania wartości zabytkowych.

2.1.1. Skala przestrzenna

Historyczna lokalizacja

Dla zamku postrzeganego jako budowla o funkcjach militarnych szczególnie istotna jest lokalizacja, która musi łączyć się z wykorzystaniem warunków naturalnych dla optymalizacji funkcji obronnych. Zamek w Janowcu w pełni dokumentuje reguły wyboru miejsca dla warowni – strażnicy i zarazem rezydencji symbolicznie dominującej nad okolicą na znak zwierzchności feudalnej – władania i prerogatyw prawnych. Wykorzystanie czynnika wysokościowego, a więc szczytu cypla skalnego stanowiącego graniczny fragment progu wapiennego nad Doliną Wisły, tworzy dla janowieckiego zamku dogodne warunki obronne, daje możliwość wglądów w trakty komunikacyjne oraz zapewnia ową symboliczną dominację w krajobrazie. Dopełnieniem warunków naturalnych były prace inżynierskie w otoczeniu zamku, które podnosiły naturalną obronność miejsca – odseparowanie cypla i ukształtowanie fosy uzupełniały naturalną obronność miejsca.

Istotnymi cechami historycznej lokalizacji zamku jest usytuowanie na wzniesieniu dominującym nad okolicą, zapewnienie wglądów w szeroki obszar obserwacji związany z Doliną Wisły jako ważną historyczną arterią komunikacyjną oraz izolacja od innych punktów osadniczych wynikająca z potrzeby zachowania otwartego przedpoła, co łączy się ze specyfiką ówczesnych metod obrony i zdobywania warowni. Znamienne, że zmiany funkcjonalne i wynikający z nich zanik funkcji obronnych łączył się ze zmianami zagospodarowania otoczenia zamku, czego najbardziej trwałym efektem jest zachowana częściowo kompozycja parkowa.

Historyczna lokalizacja należy do najistotniejszych, a zarazem trwałych cech wyróżniających i charakteryzujących Janowiecki zamek. Stan zachowania substancji zamku (ruina czy budowla kompletna) w tym kontekście jest drugorzędny pod warunkiem zachowania czytelności lokalizacji i skali budowli.



Widok z zamku na Dolinę Wisły (fot. A.S.)

Krajobraz historyczny

Usytuowanie uwarunkowane względami militarnymi zdeterminowało rolę krajobrazową zamku. Jako warownia i rezydencja zamek Janowiecki był niewątpliwą dominantą i znakiem ideowym w krajobrazie kulturowym regionu. Roli tej nie nadwątlili zmiany funkcjonalne związane z zanikiem sprawności militarnej, a następnie utratą wartości użytkowych w kategorii rezydencji. Zamek jako ruina pozostał istotnym składnikiem krajobrazu, dominantą kulturową. Co więcej, dzięki romantycznym koncepcjom postrzegania historii i jej reliktyw czytelnym w krajobrazie, dzięki zamilowaniu do malowniczości widoku znaczenie krajobrazowe ruin zamkowych wzrosło i zyskało pozytywną konotację. W ciągu XIX i XX w. ugruntował się model kontemplacyjnego postrzegania zamku jako malowniczej ruiny w atrakcyjnym widokowo i przyrodniczo krajobrazie.

Rola dominanty krajobrazowej łączy się z zagadnieniem relacji widokowych z otoczeniem. Zieleni parkowa nie stanowi tu konkurencji, a raczej ramę widokową, na której tle zamek rysuje się tym wyraziściej (na zasadzie kontrastu dzieła rąk ludzkich i naturalnego otoczenia przyrodniczego). Wprawdzie rozrost zieleni wysokiej na wierzcholinie progu skalnego ogranicza widoczność zamku w części kierunków, jednak zasadnicza ekspozycja na Dolinę Wisły pozostaje niezagrożona. Zabudowa towarzysząca (dwór, budynki drewniane) pozostaje w ukryciu wśród zieleni i nie tworzy konkurencji krajobrazowej dla zamku. Podobnie współczesna zabudowa mieszkalna, która pozostaje na tyle odległa, że nie jest postrzegana w kontekście widoków na zamek.

W skali krajobrazowej niezwykle istotna jest relacja zamek – miasto. Janowiec, który powstał jako lokalne centrum handlowe u stóp zamku, zachowuje skalę, sylwetę i gabaryt historycznego miasteczka, które nie konkuruje z dominantą zamkową. Nawet zazwyczaj dominująca w krajobrazie budowla sakralna jest w tym wypadku tylko akcentem krajobrazowym ze względu na usytuowanie u podnóża zamkowego wzniesienia. Zachowanie tych relacji widokowych jest istotną dyrektywą ochrony wartości zespołu zamkowego.

Rola krajobrazowa zamku w Janowcu należy do jego najistotniejszych wartości kompozycyjnych i historycznych, decyduje o postrzeganiu zamku i sumuje wyzwania konserwatorskie. Stan trwałej ruiny – dzięki romantycznej koncepcji postrzegania ruiny malowniczej, ruiny kontemplacyjnej – dopełnia wartości krajobrazowe i pozytywny odbiór estetyczny zamku. Stan ruiny w tym kontekście nie jest czynnikiem deprecjonującym znacznie zabytku.



Relacja zamek – miasto z perspektywy Janowca (fot. A.S.)



Historyczna kompozycja zieleni udokumentowana na tzw. mapie Heldensfelda (1801–1804)

<https://mapire.eu/en/map/firstsurvey-west-galicien/>

?bbox=2426899.5346256853%2C6678303.161275841%2C2439788.7285202728%2C6681647.281263318&layers=152

Historyczna kompozycja zieleni

Pierwotnie zamek jako budowla obronna nie był powiązany z komponowaną zielenią wysoką. Pozbawione naturalnych osłon przedpole było jednym z warunków skuteczności militarnej warowni. W momencie uzyskania przewagi przez funkcje rezydencjonalne nad obronnymi sytuacja się zmieniła. Zagospodarowanie otoczenia zamku stało się wymogiem. Kompozycja zieleni jako naturalne otoczenie rezydencji stała się dopełnieniem funkcji zamku. W późniejszym okresie, gdy zamek podupadł i utracił swą zasadniczą funkcjonalność, stał się ruiną, ustała również dbałość o kompozycję zieleni. Na tak zwanej mapie Heldensfelda sporządzonej w latach 1801–1804 udokumentowano stan kompozycji parkowej przed okresem stopniowej destrukcji. Widoczne są szpalery wysokiej zieleni obrzeżnej posadzonej wzdłuż granic założenia oraz układy alejowe. W kompozycji widać fragmenty ogrodu regularnego oraz obszary, w których możemy dopatrywać się kompozycji krajobrazowej w duchu angielskim. Czytelne jest powiązanie zamku, parku i obszaru maneżu. W dalszej perspektywie widać też relacje widokowe i kompozycyjne z kompleksem zwierzyńca, który dopełniał funkcjonalnie oprawę zielenią zamku. Naturalizacja i dekompozycja owej kompozycji zielni postępowały równoległe do destrukcji zamku. Proces został częściowo zatrzymany z chwilą muzealizacji ruin. Obecnie w części uczytelniona, w części przekomponowana historyczna kompozycja zieleni stanowi ważny element zagospodarowania bezpośredniego otoczenia zamku i prezentuje wartości zabytkowe powiązane z wartością historyczną zamku. Dodatkowo zielen parkowa pełni funkcję osłony dla wprowadzonego w sąsiedztwo zamku zespołu zabytkowych budynków drewnianych. Zielen parkowa komponuje się z przeniesionym w pobliże zamku dworem, stanowiąc udatnie konserwatorski łącznik między historią a kreacją muzealno-konserwatorską. Relacja z dawnym terenem zwierzyńca została zupełnie zagubiona i zapomniana.

Obecność zieleni komponowanej w otoczeniu zamku stanowi wartość komplementarną i czynnik wyróżniający zamek w Janowcu spośród wielu innych budowli o charakterze obronnym. Jest to zarazem świadectwo historyczne fazy rezydencyjnej w dziejach zamku.



Dawny park zamkowy zaaranżowany jako otoczenie transferowanego dworu (fot. A.S.)



Zamek wśród zieleni – kompozycja i sukcesja (fot. A.S.)

Układ urbanistyczny – ruralistyczny

Zamki średniowieczne i nowożytny, niezależnie od tego, w jakiej proporcji łączyły funkcje obronne i rezydencyjne, lokowano w dwóch wariantach względem zabudowy towarzyszącej. Pierwszy z wariantów zazwyczaj dotyczył zamków górskich i wyżynnych, które zajmując najwyższy z dostępnych punktów terenu, były bądź niezwiązane z osadami, bądź wyraźnie izolowane od zabudowy towarzyszącej osady lub miasta, które były lokowane u stóp wzgórza zamkowego. Drugi wariant dotyczy zamków lub rezydencji obronnych, których system fortyfikacji, zachowując autonomiczność, łączył się z systemem murów lub obwałowań miejskich. Wówczas zamek stawał się częścią układu urbanistycznego, z którym łączyły go powiązania fortyfikacji i wewnętrzne relacje komunikacyjne, widokowe i użytkowe. Takie rozwiązania były częstsze na niżu, w dogodnych warunkach do tworzenia rozległych zespołów zabudowy. W przypadku Janowca mamy do czynienia z klasyczną sytuacją zamku górującego nad okolicą. Zabudowa miasteczka rozsiada się na terasie nadzalewowej w wypłaszczeniu szerokiej Doliny Wisły u podnóża wzgórza zamkowego. Zamek nie jest powiązany formalnie z rozplanowaniem miasteczka. Oczywiście górujący nad miastem masyw zamkowy wpływa na percepcję miejsca oraz poczucie obecności zamku w układzie urbanistycznym, ale jest to udział addytywny, a nie integralność planistyczna.

Wzajemna relacja kompozycyjna zamku i sąsiadującej z nim zabudowy stanowi ważny czynnik identyfikacji i kategoryzacji warowni. Relacja osada – zamek odgrywa istotną rolę w widokach na zabytek, zwłaszcza bliskich i w skali mezo. Namiastką relacji zamek – układ ruralistyczny jest konserwatorska kreacja zespołu dworskiego w otoczeniu zamku, która dopełnia funkcje muzealne wzgórza.



Zamek widziany z rejonu kościoła parafialnego (fot. A.S.)

Układ drożny i dyspozycja przestrzeni publicznych

W przypadku braku bezpośredniego związania zamku z układem urbanistycznym problem relacji komunikacyjnych i systemu przestrzeni publicznych staje się drugoplanowy. W przypadku Janowca mamy do czynienia z jedną drogą dojazdową łączącą zamek z miastem. Jest to trakt historyczny, a jego forma, nawierzchnia, oprawa małą architekturą są istotnymi elementami kształtowania otoczenia zamku. Droga ze względu na ekspozycję sylwety zamku ma znaczne walory widokowe. Elementem układu komunikacyjnego jest ścieżka turystyczna po stoku zamkowym prowadząca w rejon kościoła parafialnego. Znow jest to trakt o wysokich walorach widokowych, jednak z historycznego punktu widzenia marginalny. Podobnie marginalne znaczenie historyczne ma ścieżka turystyczna wzdłuż krawędzi skalnego uskoku nad Doliną Wisły. Zamek nie łączy się z wyrazistymi, komponowanymi przestrzeniami publicznymi należącymi do osady. Przestrzenie w bezpośrednim otoczeniu zamku przynależą do kompozycji zieleni lub są współczesnymi obszarami użytkowymi (parking).

Reasumując, zamek w Janowcu nie jest powiązany z rozbudowanym systemem dróg historycznych ani z kompozycją dawnych lub współczesnych przestrzeni publicznych (poza otoczeniem parkowym). Droga dojazdowa stanowi jedyny historyczny i funkcjonalny łącznik zamku z otaczającą siecią osadniczą.

Jednocześnie trzeba podkreślić, że historyczne ukształtowanie systemów komunikacji oraz dyspozycji przestrzeni użytkowych wokół zamku może pozostawać czytelne w warstwie zabytków archeologicznych, co wyznacza horyzont badawczy i przesłanki do ochrony otoczenia zamku w kategoriach dziedzictwa archeologicznego.



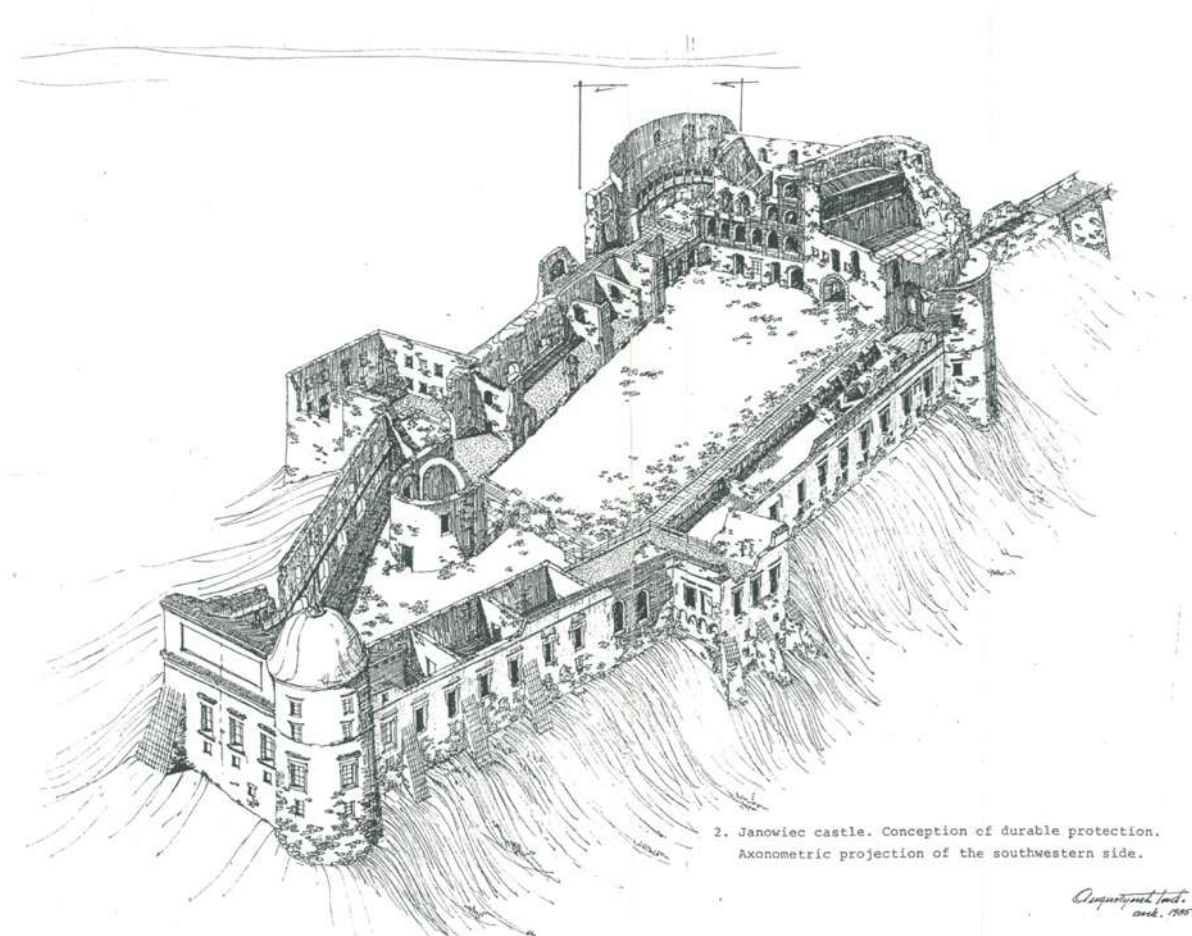
Historyczna sieć drożna – droga do zamku z tradycyjną nawierzchnią brukową (fot. A.S.)

2.1.2. Skala zabudowy (skala architektoniczna)

Zamek to wielofazowe i wielobudynkowe dzieło architektoniczne scalone w ramach jednorodnego obwodu warownego. Stan ruiny oraz fazy zabezpieczeń i odbudowy poszczególnych partii zespołu zamkowego dodatkowo hierarchizują strukturę architektoniczną zamku. Zabudowania towarzyszące, które tworzą współczesny kontekst architektoniczny i funkcjonalny, są elementem ahistorycznym, umiejętnie wkomponowanym w związek z muzealnym użytkowaniem terenu wzgórza zamkowego. W przypadku analizy wartości architektonicznych dobra pozostają poza obserwacją. Ich obecności nie należy ignorować w skali przestrzennej i funkcjonalnej, jednak nie wpływają na ocenę architektoniczną dobra.

Wyodrębniając dla potrzeb analizy wartościującej oraz analizy porównawczej charakterystyczne elementy architektoniczne janowieckiego zamku, można wyróżnić ich zasadnicze kategorie. Jako wiodące jawią się kategorie funkcjonalne. Ich wielofazowość historyczna i stylistyczna może być wykorzystana dla kategoryzacji pomocniczej, jednak trwała tendencja do ujednocniania charakteru budowli i zacierania czytelności granic między fazami rozbudowy czy odbudowy czyni ważniejszą kategoryzację funkcjonalną od chronologicznej.

Charakterystyka architektoniczna zamku nie może pomijać problematyki materiału i konstrukcji, które znacząco wpływają zarówno na formę zamku, jak i na dawne oraz współczesne problemy konserwatorskie rzutujące na postrzeganie zamku i politykę ochrony.



Wizualizacja zamku jako trwałej ruiny, rys. T. Augustynek 1993 r.
(z zasobów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

Materiał i konstrukcja – zamek w Janowcu to budowla murowana z miejscowego kamienia wapiennego o specyficznej strukturze i ograniczonych właściwościach trwałości. Budulec ten był wykorzystywany od początków fundowania zamku po kres osiemnastowiecznej rezydencji. Wznoszono z tego surowca zarówno dzieła obronne, jak i budowle mieszkalne, a także używano do budowy sklepień. Wątki ceglane ustępują pod względem liczebności kamiennym, ale są zachowane w wieży południowej zamku, co ma istotne znaczenie dla interpretacji historycznej budowli. Ponadto wątki ceglane w innych partiach zamku mają charakter marginalny i uzupełniający. Mury zamkowe w XVII i XVIII w. były tynkowane. Nie zachowały się historyczne elementy drewniane – stropy, więźby dachowe, stolarka architektoniczna. Dwudziestowieczne ingerencje konserwatorskie posługiwały się szeroką gamą rozwiązań materiałowych i konstrukcyjnych od odtwarzania murów z opoki wapiennej: przemurowanie koron murów z użyciem kamienia o strukturze krystalicznej, wznoszenie murów z elementów ceramicznych po stosowanie płyt żelbetowych oraz stalowych i drewnianych konstrukcji wsporczych, a także wprowadzanie drewnianych konstrukcji więźb dachowych i ceramicznych pokryć dachowych oraz obróbek blacharskich zabezpieczających korony murów.

Struktura budulca i konstrukcji murów zamkowych jest podatna na wpływ warunków atmosferycznych, sprzyja postępującej degradacji struktur murowanych i postępującej ruinie. Jednocześnie jest świadectwem historii i miarą autentyczności budowli wznoszonej zgodnie z lokalną tradycją budowlaną, wynikającą z dostępności surowca skalnego.

Dwudziestowieczne ingerencje konserwatorskie wynikające z różnych doświadczeń technicznych oraz kolejnych interpretacji doktryny konserwatorskiej stanowią interesujący w skali kraju, zróżnicowany zbiór rozwiązań dokumentujących ewolucję myśli i technik konserwatorskich w architekturze. Z perspektywy dziejów konserwatorstwa ów zespół rozwiązań o czytelnym rozwarstwieniu chronologicznym nabiera wartości autonomicznego dokumentu historycznego – wartości dodanej w ocenie wartości zespołu zabytkowego.



Destrukcyjna materialowa wątków kamiennych (fot. A.S.)



Erozja murów zamkowych (fot. A.S.)

Architektura obronna – system fortyfikacji zamkowych złożonych z przeszkód terenowych (stoki, fosy) oraz barier architektonicznych (mury zamkowe – kurtyny), a także czynnych punktów oporu (wieże, baszty, basteje, system fortyfikacji bramnych). Są to elementy wplecione w obwód murów zamkowych, funkcjonalnie i formalnie skierowane na zewnątrz obwodu zamkowego. Ich czytelność decyduje o postrzeganiu zasięgu i formy zamku. Definiują „zamkowość” budowli, wpływają na sylwetę i znaczenie krajobrazowe dzieła architektonicznego. Stan częściowej ruiny lub zakres odbudowy poszczególnych elementów decyduje o postaci budowli, pozostając między stanem trwałej ruiny (świadomie zabezpieczonej i zatrzymanej w procesie destrukcji) a kreacją konserwatorską (związaną z romantyczną bądź scjentystyczną wizją idealną historycznej postaci zamku). Fazy chronologiczne wyodrębniane w drodze analizy badawczej, badań architektonicznych i w odbiorze dzieła zostały scalone w obecnej postaci zamku jako zamkniętej kompozycji architektonicznej. System rozwijany był przez dodawanie kolejnych elementów obronnych odpowiadających wymogom historycznego pola walki przy jednoczesnym konsekwentnym utrzymywaniu zwartości obwodu warownego. W substancji zabytkowej i formach architektonicznych dominują elementy nowożytnie z XVI i XVII w. Ewentualna obecność późniejszych, nieczytelnych obecnie obwarowań ziemnych wymaga weryfikacji archeologicznej.

Kategoria architektury obronnej decyduje o charakterze zamku, o jego postrzeganiu, roli krajobrazowej oraz ma znaczący udział w ocenie wartości historycznych, artystycznych i naukowych zespołu.



Zamek od wschodu – bastejowy system obronny (fot. A.S.)

Architektura reprezentacyjno-mieszkalna – w pierwszej fazie funkcjonowania zamku funkcja komplementarna, drugorzędna wobec militarnej, w kolejnych fazach zyskująca na znaczeniu aż do dominacji funkcjonalnej w skali założenia zamkowego. Zabudowa skupiona wokół obwodu obronnego po jego wewnętrznej stronie, kształtująca wraz z systemem dziedzińców wnętrze zamku. Zabudowa o charakterze monumentalnym, o złożonych strukturach przestrzennych i kubicznych bryłach wpisanych w sylwetę systemu obronnego. Jest powiązana konstrukcyjnie z obwodem obronnym, wielofazowa, z częściowo czytelnym zróżnicowaniem stylistycznym. Zabudowa zachowana w różnym stanie w: formie zdestruowanej, reliktu archeologicznego, w postaci trwałej ruiny, w postaci budowli zrekonstruowanej przy różnym procentowo zakresie ingerencji konserwatorskiej. Ze względu na historyczne uwarunkowania dzieła architektury w ruinie, zabytkowe wartości architektoniczne w znacznej mierze dotyczą konstrukcji i ukształtowania budowli, ich rzutu i form przestrzennych. W minimalnym stopniu wiążą się z aranżacją wnętrz, które poza dyspozycją przestrzenną i elementami konstrukcji (np. sklepienia) nie zachowały detali historycznych aranżacji. Jest to kategoria zabudowy decydująca o współczesnej funkcjonalności zamku. Rozwarstwienie chronologiczne pozwala wprowadzić wewnętrzny podział w tej kategorii architektonicznej, która reprezentuje wszystkie fazy rozwoju zamku. W tym kontekście kreacje konserwatorskie z poszczególnych etapów prac remontowych i rekonstrukcyjnych z XX w. stają się kolejną fazą nawarstwień historycznych wpisanych w chronologiczne rozwarstwienie substancji zamku.

Kategoria architektury reprezentacyjno-mieszkalnej stanowi wiodący wątek w dziejach nowożytnej budowli. Kategoria ta ma też przeważający udział procentowy w skali zabudowy wzgórze zamkowego. Decyduje o postrzeganiu i charakterystyce wnętrza zamku. Jest to kategoria o największym zróżnicowaniu stanu zachowania w skali zespołu. Ma istotne znaczenie dla oceny wartości historycznych, artystycznych i naukowych zamku.



Zamek – krużganki i budynek bramny – widok od strony dziedzińca (fot. A.S.)

Architektura sakralna – architektura sakralna w postaci zamkowych i pałacowych kaplic była obecna w większości założen obronnych i rezydencyjno-obronnych na naszych ziemiach. W ich architekturze najwyraźniej odzwierciedlały się aktualne mody i prądy stylistyczne. Były to budowle (bądź wydzielone wnętrza) o charakterze reprezentacyjnym, które wyróżniały się dekoracyjnością. Choć architektura sakralna obecna w granicach zespołu zamkowego w skali ilościowej ma udział marginalny, to ze względu na autonomiczne wartości kompozycyjne, ideowe i architektoniczne zasługuje na szczególne wyróżnienie. Pod względem użytkowym towarzyszyła z zasady kategorii architektury reprezentacyjno-mieszkalnej jako jej programowe i funkcjonalne dopełnienie.

W przypadku zamku w Janowcu relikty architektury sakralnej występują w dwóch obszarach. Kaplica starsza nie miała charakteru odrębnej budowli, była wydzielonym wnętrzem usytuowanym w powiązaniu z bramą zamkową. Dostrzegamy tu rozwiązanie sięgające głęboko w tradycje chrześcijańskie ugruntowane w średniowieczu, wedle których kaplica wspomagała obronność budynku bramnego w kategoriach nadprzyrodzonych. Zachowane fragmenty kamieniarki średniowiecznej dają jedynie częściowe wyobrażenie o wystroju tego wnętrza. Kaplica nowożytna usytuowana w zamknięciu wielkiego dziedzińca zamkowego przetrwała w stanie ruiny i fragmentarycznie. Generalnie architektura sakralna jest najgorzej zachowanym elementem historycznej struktury, w części pozostając jako trwała ruina, w części jako relikwiarz archeologiczny bądź tylko udokumentowany

historycznie składnik zespołu. Z punktu widzenia historycznego i artystycznego natomiast są to elementy niezwykle istotne. W kontekście stanu zachowania jest to jeden z węzłowych problemów aranżacji konserwatorskiej zamku.



Ruiny kaplicy zamkowej (fot. A.S.)



Dziedziniec z ruiną kaplicy w głębi kadru (fot. AFM)

Ciągi i przestrzenie użytkowe – w złożonym zespole zabudowy zamkowej ważną rolę odgrywała wewnętrzna komunikacja i relacje przestrzenne między poszczególnymi składnikami zespołu. Powiązania komunikacyjne i rytm przestrzeni użytkowych – bram, przejść, dziedzińców – ma istotne znaczenie dla kompozycji całego założenia. Kształt i zagospodarowanie tych przestrzeni jest wypadkową koncepcji zagospodarowania wzgórza, potrzeb funkcjonalnych oraz rozplanowania zabudowy. Dziedzińce stanowią istotną przestrzeń reprezentacyjną i funkcjonalną, a zarazem mają znaczenie dla ekspozycji i postrzegania architektury wewnątrz obwodu warownego. Czytelność historycznego układu przestrzennego zależy od stopnia zachowania okalającej dziedzińce i ciągi komunikacyjne zabudowy. Historyczny detal w postaci bruków, małej architektury, elementów inżynierskich w znacznej mierze uległ zatarciu. Jest to sfera pozostająca w zasięgu badań archeologicznych i związana z pragmatyką ochrony dziedzictwa archeologicznego.

Z punktu widzenia charakterystyki wartości zabytku to obszary dużej wagi, kluczowe dla kompozycji zespołu, istotne dla oceny wartości historycznych, artystycznych i naukowych. Jednocześnie to obszar o największej podatności na zmiany i jeden z węzłowych problemów konserwatorskich w kontekście zagospodarowania wzgórza zamkowego.



Przejście między dziedzińcami zamkowymi (fot. A.S.)

2.1.3. Skala detalu (zabytki ruchome)

Zgodnie z pragmatyką konserwatorską zabytkami ruchomymi są zarówno samodzielne dzieła sztuki (rzeźba, malarstwo, mała architektura, wyroby rzemiosła artystycznego), jak i rozmaite przedmioty o wartości historycznej (dawne narzędzia, zabytki techniki, wszelkie elementy ruchome stanowiące świadectwo dawnej kultury materialnej). Tym terminem określa się również detal architektoniczny (kamieniarkę, stolarkę architektoniczną, posadzki, okładziny ścienne) i dekoracje architektoniczne (np.: rzeźbiarskie, malarskie, sztukatorskie). Ów zakres pojęciowy łączy się z potencjalną mobilnością detalu, możliwością transferowania i odłączania od konstrukcyjnych struktur architektonicznych, a także ze specyfiką wymogów konserwatorskich bliskich zasadom konserwowania dzieł sztuk plastycznych.

W przypadku zamku w Janowcu mamy do czynienia z dwoma kategoriami zabytków ruchomych. Pierwsza to detal architektoniczny i dekoracje architektoniczne, druga to zgromadzone i eksponowane muzealia związane z historią zamku bądź pokazywane w ramach ekspozycji czasowych zgodnie z planem pracy Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym. Pierwsza kategoria to zabytki integralnie związane z historią i wartością zespołu architektonicznego, zaś druga kategoria to efekt muzealizacji zamku i element koncepcji wystawienniczej muzeum. Dla oceny wartości i charakterystyk zabytku pierwsza kategoria – detalu i dekoracji architektonicznej – ma znaczenie zasadnicze, druga odgrywa rolę komplementarną.

Zamek w Janowcu, ze względu na przeważającą w swej historii fazę pełnienia funkcji rezydencyjnych, mimo stanu ruiny charakteryzuje się bogactwem nowożytnych dekoracji architektonicznych. Za ważne i charakterystyczne uważa się dekoracje malarskie zewnętrznych powierzchni kurtyn w rejonie fortyfikacji bramnych (choć zakres ingerencji konserwatorskich bywa poddawany dyskusji). Istotne dla charakterystyki nowożytnego wystroju zamku są zachowane fragmenty attyki oraz gzyms na ścianie południowej, w pobliżu wieży wschodniej. Ekspresją i formą artystyczną wyróżniają się rokokowe sztukaterie zachowane w dużym zespole na elewacjach południowych. Reliktowo dekorację wewnątrz dokumentują zachowane fragmentarycznie polichromie i dekoracje sztukatorskie z 3 ćw. XVII w. w wieży zachodniej. W świetle najnowszych badań M. Kurzeja, mimo szczątkowego charakteru, stanowią czytelny zespół o wysokim poziomie artystycznym i znacznej wartości naukowej²⁸. Ogólnie wspomniane zespoły dekoracyjne stanowią wyjątkowej wagi świadectwo okazałości rezydencji oraz ewolucji stylistycznej i artystycznej wystroju zamku.

Ekspozycja muzealna w części historycznej stanowi komentarz do dziejów zamku i jest ważnym elementem interpretacji zabytku. Wystawy czasowe są dobierane tak, by treściowo korespondowały z charakterem zabytku, na przykład ekspozycja prywatnej kolekcji fajansów z Delft stanowi trafne nawiązanie do tradycji kultury materialnej dawnej Rzeczypospolitej, gdzie delfty odgrywały rolę cenionych i licznie obecnych na dworach magnackich ozdobnych i użytkowych wyrobów ceramicznych. Ekspozycje we dworze i zabudowaniach towarzyszących nie wiążą się bezpośrednio z dziejami zamku i można je postrzegać jako odrębny obszar koncepcji muzealnej. Niemniej trzeba zauważyć, że ekspozycja dotycząca łodzi wiślanych stanowi cenne dopełnienie charakterystyki historycznej lokalizacji zamku i związków Janowca z żeglugą wiślaną.

W ocenie i charakterystyce janowieckiego zamku dominują pod względem znaczenia i wartości dekoracje architektoniczne, które decydują o indywidualnym wyrazie artystycznym i stylistycznym budowli. Ekspozycje muzealne stanowią element drugoplanowy o uniwersalnym charakterze.

²⁸ Kurzej M., *Siedemnastowieczne sztukaterie w Małopolsce*, Kraków 2012, s. 211–214.

Wartość zachowanego detalu i dekoracji architektonicznych stawia Janowiec w rzędzie znaczących nowożytnych rezydencji obronnych. Zachowanie tych dekoracji to jedno z kluczowych wyzwań konserwatorskich. Wyzwaniem programowym dla muzeum jest podniesienie znaczenia ekspozycji muzealnej dla prezentacji i atrakcyjności miejsca.



Relikty dekoracji malarskich i detal kamienny w elewacji zamkowej (fot. A.S.)



Dekoracje sztukatorskie w partii zachodniej zamku (fot. A.S.)



Dekoracje sztukatorskie, malarskie i fragment attyki w elewacjach zamku (fot. A.S.)



Fragment ekspozycji muzealnej – kafle piecowe odnalezione na zamku (fot. A.S.)

2.1.4. Funkcja dobra (wartości niematerialne)

W celu wytypowania grupy porównawczej umożliwiającej zobiektywizowanie oceny danego dobra istotna jest analiza funkcji zarówno historycznych, jak i współczesnych. Funkcje historyczne generują wartości historyczne i naukowe oraz mogą wiązać się z wartościami niematerialnymi. Funkcje współczesne wiążą się ze sposobem eksponowania i użytkowania zabytku oraz jego rolą w aktualizowaniu dziedzictwa kulturowego rozumianego jako pomost między przeszłością a współczesnością. Łącznie czynniki funkcjonalne oraz sfera dziedzictwa niematerialnego w istotny sposób oddziałują na postrzeganie zabytku oraz perspektywy powodzenia polityki ochronnej.



Dwa oblicza zamku – partie zrekonstruowane i trwała ruina (fot. A.S.)



Część ekspozycyjna zamku (fot. A.S.)

Funkcja historyczna

W perspektywie czasu, jak to już wykazywano, funkcja historyczna ulegała modyfikacji. Uogólniając, można wyróżnić 4 zasadnicze funkcje historyczne:

1. Funkcja militarna – obronna – wyrastająca z tradycji średniowiecznej, lecz osadzona w realiach nowożytnych.
2. Funkcja rezydencyjna – rezydencja nowożytna (epoki sarmatyzmu).
3. Funkcja centrum administracyjnego – zarządu dóbr (schyłek Rzeczypospolitej).
4. Funkcja kontemplacyjna – ruina jako świadek historii i romantyczna inspiracja intelektualna.

Nie wyróżniamy tu krótkotrwałej choć gwałtownej funkcji surowcowej – okresu eksploatacji rozbiórkowej zamku – jako dysfunkcji rzutującej na dzieje obiektu.

Co istotne – kolejne funkcje w dziejach budowli wiązały się z nawarstwieniami formalnymi i przekształceniami. Każda z nich pozostawiała trwały ślad w formie i strukturze zespołu zamkowego. Każda łączyła się ze specyficznym sposobem eksploatacji, z czego początkowe były świadomie kreowane, a finalna, dziewiętnastowieczna była pochodną stanu zachowania budowli i oddziaływania prądów intelektualnych właściwych dla epoki. Ostatnia z funkcji była też wprowadzeniem dla współczesnego odbioru zamku jako obiektu zabytkowego. Na dzisiejszy obraz zabytku ma jednak znaczący wpływ funkcja współczesna ugruntowana już w początkach XX w.

Funkcje historyczne ważą na kształtowaniu wartości historycznych, artystycznych i naukowych oraz łączą się z charakterem „ducha miejsca”, który obejmuje: zarówno elementy materialne (miejsca, budynki, krajobrazy, szlaki, przedmioty), jak i elementy niematerialne (wspomnienia, opowieści, pisemne dokumenty, festiwale, rytuały, obchody, tradycyjna wiedza, wartości, faktury, kolory, zapachy itp.), z których wszystkie znacząco przyczyniają się do nadania atmosfery danemu miejscu, co nadaje bogatszego i pełniejszego znaczenia dziedzictwu jako całości i musi być brane pod uwagę we wszelkich projektach z zakresu konserwacji i restauracji zabytków, miejsc zabytkowych, krajobrazów, szlaków i zbiorów przedmiotów²⁹.



Ruina, jako świadectwo funkcji historycznych i współczesny obiekt turystyczny (fot. A.S.)

²⁹ Termin użyty w rozumieniu Deklaracji w sprawie zachowania genius loci (Ducha Miejsca), Quebec 2008, w: *Vademecum konserwatora zabytków*, red. Szmygin B., Warszawa 2015, s. 179–181.

Funkcja współczesna

Wiodącą funkcję współczesną należy zdefiniować na wysokim poziomie ogólności. Wiąże się ona ze swoistym wartościowaniem zabytków i przypisywaną im rolę w życiu społecznym. Jest to funkcja dobra publicznego (wspólnego) – zabytek/ muzeum. Funkcja ta wyrasta z dziewiętnastowiecznej tradycji starożytniczej i znajduje oparcie w rozwoju doktryny konserwatorskiej ugruntowanej w społecznym rozumieniu zarówno pojęcia „zabytek”, jak i jego miejsca w katalogu wartości społecznych. Pochodną postrzegania zabytku – pamiątki historycznej jako dobra wspólnego istotnego dla kształtowania świadomości historycznej i dokumentowania dziejów są szczegółowe funkcje współczesne, czyli:

- funkcja obiektu chronionego prawnie z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
- funkcja muzealna,
- funkcja edukacyjna,
- funkcja poligonu konserwatorskiego,
- funkcja atrakcji turystycznej,
- funkcja symboliczna.

Ów katalog funkcji można mnożyć, ale ich wspólnym mianownikiem pozostanie uznanie dla wartości historycznych, artystycznych i naukowych oraz przekonanie o roli społecznej owych wartości. Zatem bezpośrednio z funkcji wynika też dyspozycja ochrony, która ma na celu zachowanie czytelności formy i materialnego katalizatora pamięci historycznej, jakim jest zabytek.

O ile funkcje historyczne umożliwiają selekcjonowanie pokrewnej kategorii zabytków służących analizie porównawczej, o tyle funkcje współczesne wiążą się z potwierdzeniem przynależności do grupy obiektów historycznych pozytywnie wartościowanych i obecnych we współczesnej świadomości zbiorowej.



Domnacja zamku nad miasteczkiem (fot. A.S.)



Widok zamku z północnego wschodu (fot. A.S.)

Wartości niematerialne³⁰

Wartości niematerialne są wypadkową historii dobra. Można wyróżnić wśród nich rolę historyczną zamku, która jawi się jako znacząca w historii lokalnej i regionalnej. Inna grupa wartości niematerialnych łączy się z pamięcią o konkretnych postaciach związanych z powstaniem, funkcjonowaniem i postrzeganiem Janowca. Znajdziemy tu zróżnicowaną galerię postaci – reprezentantów znaczących rodów Rzeczypospolitej doby sarmatyzmu, z późniejszego okresu artystów, literatów i badaczy, dla których zamek był źródłem doświadczeń bądź inspiracji. Z perspektywy współczesności odnotujemy też związek zamku z postaciami znanych konserwatorów i muzealników. W uogólnieniu będą to postaci liczące się w skali regionalnej i krajowej, a zarazem charakterystyczne dla reprezentowanych epok i polskiego horyzontu kulturowego, nie bez kontekstu cech typowych dla sfery kultury europejskiej.

Wartości niematerialne *genius loci* Janowca znajdują silne oparcie w ramach materialnych wyznaczanych przez zasięg, kształt i osadzenie w krajobrazie tutejszego zamku. Szczególnego wymiaru owemu „duchowi miejsca” nadaje osadzenie w krajobrazie i związek z Doliną Wisły, co przesądza zarówno o uwarunkowaniach klimatyczno-geograficznych, jak i kontekstach historycznych.

2.2. Zidentyfikowane wartości dobra

Odwołując się do omówionych powyżej cech i wartości dobra, można znacząco uszczegółwić i poszerzyć dotychczasowe wartościowanie, które zgodnie z pragmatyką ochrony zabytków sprowadzało się do potwierdzenia występowania wartości historycznych, artystycznych i naukowych.

Powyżej przeanalizowano obecność wartości w następujących kategoriach i obszarach:

- Skala przestrzenna:
 - historyczna lokalizacja,
 - krajobraz historyczny,
 - historyczna kompozycja zieleni,
 - układ urbanistyczny / ruralistyczny – relacja z otoczeniem,
 - układ drożny i dyspozycja przestrzeni publicznych,
 - skala i złożoność zespołu/
- Skala zabudowy (skala architektoniczna)
 - materiał i konstrukcja,
 - architektura obronna,
 - architektura reprezentacyjno-mieszkalna,
 - architektura sakralna,
 - ciągi komunikacyjne i przestrzenie użytkowe,
 - warstwy archeologiczne.

³⁰ Pojęcie używane jest w odmiennym znaczeniu niż w przypadku Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. Art. 2. 1 Konwencji stanowi, iż: *Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. W tym przypadku odwołujemy się do wartości niematerialnych integralnie połączonych z dobrem materialnym – zabytkiem. Są to wartości w sferze pamięci historycznej oraz refleksji generowanych w kontakcie z *genius loci* konkretnego zabytku.*

- Skala detalu (zabytki ruchome)
detal dekoracyjny zamku,
muzealia.
- Funkcja dobra (wartości niematerialne)
funkcja historyczna,
funkcja współczesna,
wartości niematerialne / *genius loci*.

Podsumowując, można stwierdzić, iż poszczególne wartości cząstkowe sumują się, współtworząc wartości charakterystyczne dla konkretnego dobra. W przypadku janowieckiego zamku są to:

1. Wartości historyczne – specyfika miejsca
 - reprezentatywność – jeden z licznie reprezentowanych na ziemiach polskich zamków – budowli obronnych z częścią reprezentacyjno-mieszkalną, dostosowany formą do warunków terenowych, łączący pod względem ukształtowania zabudowy tradycję średniowieczną i nowożytną;
 - procesy cywilizacyjne – zamek jest ilustracją ewolucji monumentalnej budowli rezydencyjnej, a zarazem jako ruina ukazuje skutki regresu polityczno-gospodarczego, który dotknął Rzeczpospolitą u schyłku XVIII w. oraz odrodzenia intelektualnego w XIX i XX w., które skutkuje dostrzeżeniem i ochroną wartości zabytkowych budowli;
 - procesy społeczne – refleksja wywoływana zmianą funkcji od prywatnej warowni i reprezentacyjnej rezydencji przez zapomnianą ruinę po inspirację intelektualną i dobro wspólne o pozytywnym wartościowaniu ze względu na dostrzeżone wartości historyczne, artystyczne i naukowe.
2. Wartości historyczne – kontekst funkcjonalny
 - funkcja – zmienność funkcji w kontekście historycznym;
 - utrwalona funkcja muzealna z pochodnymi wartościami kulturowymi, dokumentalnymi i edukacyjnymi.
3. Wartości architektoniczne i artystyczne
 - zamek jako zabytek architektury *militaris*;
 - zamek jako obiekt mieszkalny o reprezentacyjnej formie i wystroju;
 - zamek jako trwała ruina z bagażem postrzegania romantycznego i współczesnymi wartościami naukowymi;
 - zabytek architektury stanowiący niezwykle ważny element krajobrazu kulturowego istotnego pod względem wartości przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych regionu Polski, jakim jest Małopolski Przełom Wisły.
4. Wartości niematerialne
 - tradycje historyczne – świadectwo kultury epoki sarmatyzmu oraz konotacje romantyczne i scjentystyczne, w tym istotna rola w dziejach myśli konserwatorskiej w Polsce;
 - związki z postaciami historycznymi – znanymi i znaczącymi w skali lokalnej, regionalnej i międzynarodowej;
 - historia muzealizacji i konserwacji;
 - *genius loci* – specyfika połączenia wartości historycznych, uwarunkowań naturalnych, kondycji obiektu oraz gamy skojarzeń emocjonalnych i intelektualnych.

Uwzględniając powyższe ustalenia, można pokusić się o zdefiniowanie nadrzędnej, wiodącej wartości zamku jako zabytku osadzonego głęboko w wielowątkowym dziedzictwie kulturowym kraju i regionu europejskiego.

Zamek w Janowcu to znaczący zabytek architektury obronno-rezydencyjnej doby nowożytnej związany z charakterystyczną dla tej części Europy kulturą sarmatyzmu, czego wyrazem są zarówno usytuowanie, formy budowli, jak i zachowane oryginalne dekoracje architektoniczne zamku. Stan trwałej ruiny dzięki dziewiętnastowiecznemu romantycznemu przewartościowaniu jawi się jako oryginalna i autonomiczna postać zabytku zespolonego z krajobrazem i o dominującej funkcji kontemplacyjnej. Dwudziestowieczna historia zamku stawia go w rzędzie znaczących obiektów zabytkowych ilustrujących ewolucję doktryny i praktyki konserwatorskiej w Polsce. Najważniejsza dla zamku funkcja muzealna-dopełnia wartości w wymiarze społecznym, dokumentacyjnymi i edukacyjnym.



Widok zamku z północnego wschodu (fot. A.S.)

2.3. Określenie typu dobra i wskazanie grupy odniesienia stanowiącej kontekst porównawczy

Wstępna charakterystyka wartości dobra umożliwia podjęcie analizy porównawczej przez wyodrębnienie grupy zabytków o pokrewnym charakterze, co pozwala na wskazanie cech szczególnych analizowanego obiektu oraz hierarchizację jego znaczenia w ramach grupy. Konstrukcja planu zarządzania wymaga hierarchizacji wartości dobra, usytuowania dobra wśród innych porównywalnych oraz rozpoznania atrybutów wartości. Są to zabiegi umożliwiające rozważenie priorytetów ochrony i obszarów ingerencji, które wprost zależą od tego, z jakiej klasy zabytkiem mamy kontakt oraz na ile ingerujemy w sfery wrażliwe, decydujące o specyfice i wartości danego dobra. Zatem zdefiniowanie kategorii zabytku, wskazanie grupy typologicznej dla danego dobra jest niezbędnym warunkiem kontynuowania analizy wartościowej

dobra. Nie ułatwia tych działań brak w polskiej praktyce konserwatorskiej ugruntowanych systemów wartościowania i porównywania dóbr. Trzeba jednocześnie zaznaczyć, że i w praktyce międzynarodowej wypracowywanie takich systemów jest przedmiotem trwającej, ożywionej dyskusji doktrynalnej³¹.

Z perspektywy polskiej można się odwołać do próby kategoryzacji przedstawionej w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która wskazuje, co może być przedmiotem ochrony:³²

1. *zabytki nieruchome będące w szczególności:*
 - a. *krajobrazami kulturowymi,*
 - b. *układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,*
 - c. *działami architektury i budownictwa,*
 - d. *działami budownictwa obronnego,*
 - e. *obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,*
 - f. *cmentarzami,*
 - g. *parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,*
 - h. *miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.*
2. *zabytki ruchome, będące w szczególności:*
 - a. *działami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,*
 - b. *kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,*
 - c. *numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,*
 - d. *wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,*
 - e. *materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85, poz. 539, z późn. zm.) instrumentami muzycznymi,*
 - f. *wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,*
 - g. *przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;*
3. *zabytki archeologiczne, będące w szczególności:*
 - a. *pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,*
 - b. *cmentarzyskami,*
 - c. *kurhanami,*
 - d. *reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.*

Według tego podziału zamek w Janowcu jest niewątpliwie „zabytkiem nieruchomym” będącym w szczególności: „dziełem architektury i budownictwa” i jednocześnie „dziełem budownictwa obronnego”. Pozostałe kategorie, w tym występujące w Janowcu zabytki ruchome (detal architektoniczny) czy archeologiczne (relikty architektoniczne, warstwy kulturowe oraz ewentualne nieujawnione dotąd zabytki ruchome) w charakterystyce typologicznej zamku mają charakter pomocniczy wobec wskazanych kategorii wiodących.

³¹ *Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, red. B. Szmygin, Warszawa – Lublin 2012.

³² Art. 6.1. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity z późniejszymi zmianami: Dz. U. z 2018 r. poz. 2067, 2245, z 2019 r. poz. 730, 1696.).

Podobnej typologizacji można poddać zamek w Janowcu w odniesieniu do dokumentu pod tytułem „Kryteria i procedury uznawania obiektu za Pomnik Historii” przyjętym i zarekomendowanym w 2005 r. przez Radę Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury, a opracowanym w ówczesnym Krajowym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków dla potrzeb ujednoczenia procedur uznania za pomnik historii³³. Dokument wskazuje potencjalne grupy typologiczne (kategorie zabytków), które mogą zostać uznane za pomnik historii, oraz kieruje uwagę na ich cechy i wartości. Spośród ośmiu wyodrębnionych kategorii zamek w Janowcu można powiązać z dwoma kategoriami: *Dzieła architektury i budownictwa lub zespół tych dzieł o wspólnych cechach stylistycznych, użytkowych lub konstrukcyjnych, które:*

- *prezentują wybitne walory architektoniczne,*
- *stanowią przykład nowatorskich bądź unikatowych rozwiązań budowlanych i inżynierskich,*
- *są jednorodne stylistycznie lub o czytelnym i zharmonizowanym ze sobą naświetleniu,*
- *zawierają wybitny artystycznie wystrój i elementy wyposażenia związane historycznie z obiektem;*

Dzieła budownictwa obronnego, które:

- *reprezentują wybitne przykłady „architektury militarnej” i inżynierii wojskowej o zdefiniowanym systemie obronnym,*
- *wiążą się z ważnymi wydarzeniami w dziejach Polski,*
- *prezentują wybitne walory kompozycyjne, przestrzenne i krajobrazowe;*

W analizach porównawczych dla dzieł architektury i budownictwa oraz budownictwa obronnego najczęściej stosowanymi kryteriami są: typologia wraz z funkcją, chronologia, stylistyka, charakterystyka materiałowa oraz odniesienie do określonego obszaru (terytorium) występowania danego typu zabytków.

Precyzując grupę porównawczą dla janowickiego zamku w odniesieniu do zakresu terytorialnego, obszarem analizy – w zależności od przyjętej skali porównawczej – mogą być kolejno: zabytki współczesnego województwa lubelskiego, historycznej Małopolski, a w szerszym kontekście terenów obecnej i historycznej Polski, regionu Europy Środkowej, a nawet Europy postrzeganej jako makroregion kulturowy.

Ze względu na czas powstania zamku zakres odniesień koncentrował się będzie wśród obiektów powstałych w XVI-XVIII w.

Zastosowane materiały i związane z tym kwestie konstrukcyjne plasują, co oczywiste, zamek wśród budowli murowanych, podtyp – murowane z kamienia. Wyróżnikiem będzie stan zachowania „trwała ruina”.

Odnosząc się do kategorii funkcjonalnych, zamek w Janowcu znajdzie się zarówno w kategorii architektury militarnej, jak i rezydencyjnej w podtypie rezydencji obronnych.

Równocześnie zamek, niezależnie od stanu zachowania, pozostaje dziełem architektury i budownictwa, w którym współistniała funkcja obronna i mieszkalna o specyficznej formie i wystroju architektonicznym.

Reasumując, o wybraniu grupy zabytków stanowiących grupę odniesienia decyduje kombinacja następujących elementów:

Obszar analizy:

- zabytki współczesnego województwa lubelskiego/ historycznej Małopolski/ historycznej Rzeczypospolitej/ Europy Środkowej/ Europy.

Okres powstania:

XVI-XVIII w.

³³ <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/pomniki-historii/kryteria-wyboru-/>, stan na 12.10.2019 r.

Funkcjonalna charakterystyka zabytku:

- architektura militaris,
- architektura rezydencyjna,
- trwała ruina.

Materiałowa charakterystyka zabytku:

- budownictwo murowane – z kamienia.

Formacja stylistyczna:

- architektura nowożytna,
- dekoracje architektoniczne nowożytne (renesans – manieryzm – barok – rokoko),
- detal w tradycji średniowiecznej (gotycki).

W tak zarysowanych ramach typologicznych umyka istotny dla charakterystyki Janowca aspekt konserwatorski, rola zamku jako poligonu konserwatorskiego w XX w. Stąd ów element – zakres i charakter ingerencji konserwatorskich – powinien być uwzględniany przy porównywaniu budowli w stanie trwałej ruiny bądź poddanych procesowi odbudowy.

Grupa odniesienia jest uogólnioną wypadkową wyszczególnionych elementów – określają one obszary i granice zainteresowania. Dla zamku w Janowcu finalnie wskazujemy:

Grupa odniesienia:/zamki nowożytne XVI-XVIII w. (bez względu na stan zachowania)/ z dekoracyjnym wystrojem architektonicznym /w tym trwale ruiny (nie jest to kryterium wiodące porównań, ale powinno obejmować również problematykę historycznej ingerencji konserwatorskiej) / eksponowane w krajobrazie kulturowym / z obszaru Europy.



Zamek w Krasieczynie (fot. A.S.)

2.4. Określenie kryteriów wartościowania – zweryfikowanie cech określonych jako podstawa wartościowania – skrócona analiza porównawcza

W tak zarysowanej grupie odniesienia można wskazać liczne obiekty, które mogą stanowić materiał porównawczy dla Janowca.

W skali województwa, czyli najbliższego sąsiedztwa, a zarazem istotnego kontekstu sprawowania ochrony administracyjnej w ramach odpowiedzialności wojewódzkiego konserwatora zabytków zamek w Janowcu zdaje się nie mieć konkurencji w swej grupie typologicznej.

Przegląd zasobu zabytków wpisanych do rejestru zabytków w województwie lubelskim³⁴ pozwala w łącznie traktowanej kategorii architektury militarnej i rezydencji obronnych wyodrębnić ponad 20 pozycji³⁵, z czego z góry można wykluczyć z grupy porównawczej wpisane do rejestru zabytków w ramach historycznych układów urbanistycznych relikty archeologiczne zamków w Chełmie, Krasnymstawie, Kraśniku, Łęcznej i Szczebrzeszynie. Poza obserwacją pozostawia się zabytki archeologiczne (rejestr C), liczne w województwie „zamiczyska” o różnych genezach chronologicznych oraz zachowane reliktywo założenia średniowieczne jak Bełżyce – dawny budynek zamkowy, Bochotnica – ruiny zamku, Kodeń – ostatki zamku lub zachowane w postaci śladów archeologicznych obiekty nowożytny jak rezydencja w Uchaniach czy zamek w Wilczyskach. Poza grupą porównawczą pozostają też: dziewiętnastowieczny zespół twierdzy brzeskiej, bastionowe fortyfikacje i rezydencja w Zamościu, zespół zamkowy w Białej Podlaskiej, zespół zamkowy w Janowie Podlaskim, pałac zwany zamkiem w Nałęczowie, wieża mieszkalna w Wojciechowie (dawny zamek – tzw. Wieża Ariańska) oraz zespół zamkowy w Lublinie. Są to zespoły rezydencyjne o odmiennej od janowieckiego zamku genezie chronologicznej (Wojciechów, Lublin) lub przynależne do typologicznie różnej grupy rezydencji obronnych, gdzie o obronności siedziby w typie pałacowym decydowały fortyfikacje bastionowe, bastejowe lub inny typ fortyfikacji ziemnych, a nazwa „zamek” miała w dużej mierze zwyczajowy, a nie typologiczny charakter (np. Nałęczów).

Wśród pozostałych obiektów zamkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa lubelskiego pokrewieństwo z Janowcem pod względem nowożytnej genezy oraz łączenia funkcji obronnych i rezydencyjnych można wskazać w grupie niewielkich budowli takich jak: Bychawa – ruina rezydencji z XVI w. (w tzw. Podzamczu), Gardzienice Pierwsze – dawna oficyna zamkowa (XVII w.), Kryłów – zamiczysko (ruiny zamku – w obrębie ziemnych i murowanych umocnień obronnych, XIV-XVII w. rezydencja Ostrorogów), Orłów Murowany Kolonia – ruiny zamku wraz ze wzgórzem i czworobokiem wałów i fos (XV-XVIII w.), Sielec – ruiny niewielkiego zamku bastejowego z pocz. XVII w. oraz Rachanie – budynek zamkowy (z pozostałościami obwarowań XVI lub XVII w.). Jednak wszystkie wymienione zabytki ustępują zdecydowanie zamkowi w Janowcu zarówno skalą, jak i stanem zachowania i jakością detalu architektonicznego. Ze względu na szczątkowy stan zachowania i stopień współczesnych przekształceń poza porównaniem pozostaje również, niestety, nowożytna rezydencja Firlejów – zamek w Dąbrowicy.

Przeprowadzona selekcja wstępna pozwala wskazać właściwą grupę porównawczą dla zamku w Janowcu. W granicach województwa lubelskiego stanowią ją:

³⁴ Obwieszczenie nr 1/2019 Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 11 stycznia 2019 r. w sprawie wykazu zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości województwa lubelskiego i do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego z 14 stycznia 2019 r., poz. 305.

³⁵ Podanie dokładnej liczby obiektów nie jest łatwe, gdyż już na poziomie kryteriów klasyfikacji w ramach grupy zamki, rezydencje obronne czy architektura militarnej można różnie przyjąć wartości brzegowe grupy. Jest to przypadłość wszystkich kategoryzacji zabytków rejestrowych, że poszczególne obiekty spełniają kryteria więcej niż jednej grupy lub spełniają te kryteria w takim stopniu, że uznaniowym staje się zaliczenie ich lub odrzucenie ze względu na brak wystarczającego zespołu cech.

1. Czemierniki – nowożytny zespół pałacowo-obronny Firlejów z 1 ćwierci XVII w. (częściowe przebudowy w XVIII i XIX w., zachowane: pałac, brama, mury obronne, dawna oficyna, ogród w granicach fortyfikacji, stawy i grobla prowadząca z miasta do bramy).



Rezydencja w Czemiernikach (fot. J. Strzelecki:)

[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ce/Czemierniki3_\(js\).jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ce/Czemierniki3_(js).jpg)

2. Kazimierz Dolny – ruiny zamku fundacji Kazimierza Wielkiego (XIV w.) przebudowanego przez Firlejów, którzy władali zamkiem w latach 1509–1644, od XVIII w. w ruinie.



Zamek w Kazimierzu Dolnym (fot. A.S.)

3. Krupę – ruiny zamku i pozostałości fortyfikacji w postaci ruin murów, fos i wałów, system stawów (zamek z końca XV w., rozbudowany po 1577, w ruinie od schyłku XVIII w.).



Zamek w Krupem (fot. A.S.)

Wśród tak wyselekcjonowanych obiektów rezydencja w Czemiernikach wyróżnia się stanem zachowania oraz wyrafinowaniem form architektonicznych. Wartość rezydencji w Czemiernikach potęguje związek z prominentnymi postaciami polskiej historii od fundatora rezydencji biskupa płockiego Henryka Firleja, domniemanego budowniczego rezydencji Jana Wolffa, przez władającego dobrami Jana III Sobieskiego po Stanisława Małachowskiego i Wincentego Krasieńskiego (schyłek XVIII-XIX w.). Jednak zarówno willowy charakter nieobronnej rezydencji, jak i odmienny system otaczających ją fortyfikacji (bastiony w typie starowłoskim) nie stanowią najbliższych analogii dla Janowca. Trudno obiekt ten umieścić w kategorii zamek.

Zamek w Krupem pod względem formy, okresu najistotniejszego etapu rozbudowy, części detalu architektonicznego (attyki) oraz stanu ruiny zdaje się wykazywać szereg podobieństw do Janowca. Jednak znajdujemy też niemało różnic, wśród których jako istotną można wskazać znacznie mniejszą skalę i złożoność założenia, usytuowanie w terenie płaskim, co skutkowało otoczeniem zamku rozbudowanym systemem wodnym i odmienną od janowieckiej percepcją krajobrazową oraz znacznie gorszy od zamku w Janowcu stan zachowania ruin.

Jako najbliższa pod względem sytuacji krajobrazowej, relacji z miastem oraz form architektonicznych jawi się ruina zamku w Kazimierzu Dolnym. Jest to zarazem zamek w najbliższym sąsiedztwie Janowca, usytuowany po przeciwnej stronie Wisły. Zamek ów szczyci się wprawdzie starszą genezą sięgającą fundacji Kazimierza Wielkiego, ale swój okres szczytowego rozwoju zawdzięcza tym samym co Janowiec fundatorom – rodowi Firlejów. Zauważalnie mniejsza skala i gorszy stan zachowania, zwłaszcza pod względem detalu architektonicznego zamku kazimierskiego, w tym porównaniu wysuwa zamek w Janowcu na pierwszy plan.

Przytoczone zestawienia przekonują, iż w kategorii ruin zamków i rezydencji obronnych o efektywnej wystawie krajobrazowej i zachowanych elementach wystroju artystycznego zamek w Janowcu w skali województwa góruje skalą, sytuacją krajobrazową oraz jakością i różnorodnością dekoracji plastycznych zachowanych mimo stanu ruiny. Znamienny z historycznego punktu widzenia jawi się wniosek o związku najcenniejszych rezydencji regionu z rodem Firlejów, co dodatkowo wzbogaca kontekst historyczny tej grupy budowli. Na tle innych rezydencji obronnych zamek w Janowcu zdaje się, mimo przewagi elementów nowożytnych, mocno wyrastać z tradycji średniowiecznych systemów obronnych, co decyduje o jego zamkowej sylwecie i charakterze.

Podsumowując, można stwierdzić, że w skali zasobu chronionego w granicach województwa w swej kategorii typologicznej zamek w Janowcu zajmuje czołowe miejsce pod względem złożoności i jakości wartości zabytkowych. Przeprowadzona analiza uwidacznia wiodące składniki wartości zamku, jakimi są sytuacja w krajobrazie, skala założenia, charakter dekoracji plastycznych. Pod tym względem można przeprowadzać dalsze porównania w szerszej rozpatrywanej grupie porównawczej. Jak wskazano powyżej, kolejnym obszarem porównania może być makroregion historyczno-kulturowy, czyli historyczna Małopolska. Bogactwo zasobu potencjalnej grupy typologicznej skłania do zaostrzenia kryteriów porównania i analizy w skali realizacji największych i najbardziej reprezentacyjnych w regionie. Istotnym czynnikiem analizy staje się ekspozycja krajobrazowa zamku. Relację Janowca z otaczającym krajobrazem oraz ze związanym z zamkiem zespołem urbanistycznym można porównywać z realizacjami o najwyższych wartościach krajobrazowych, historycznych i symbolicznych. Jest to zachowany archetypiczny krajobraz z czytelną relacją zamku i miasteczka. Przy świadomości różnicy skali, metryki i złożoności historycznej jako porównanie nasuwa się sytuacja Wawelu i Okołu. W skali bliższej Janowca można przywołać relację zamku i miasta Chęciny. Pod względem ekspozycji krajobrazowej i szczególnej ekspresji ruiny Janowiec może być zestawiany z zamkiem Tenczyn w Rudnie lub z jurajskimi zamkami w Rabszynie czy Ogradzieńcu. Zamki te mogą również być brane pod uwagę w kategorii analiz wielkości i złożoności zespołu zabudowy oraz przenikania się tradycji średniowiecznych i nowożytnych systemów fortyfikacji. Pod względem dekoracji plastycznych (dekoracja malarska, detal architektoniczny) czy czytelności form stylowych porównań można szukać wśród znacznie lepiej zachowanych obiektów jak zamek w Baranowie (bogatszy detal dekoracyjny, mniejsza skala, odmienny stan zachowania), w Suchej Beskidzkiej (nieporównywalny stan zachowania, bardziej otwarta niż warowna konwencja zamku, dekoracja malarska na elewacji) czy Krasiczynie (podobna logika kompozycyjna zamku, bogactwo detalu i dekoracji elewacyjnych, sekwencja zniszczeń i rekonstrukcji konserwatorskich). Tych kilka zestawień wskazuje jednoznacznie na ponadregionalną rangę janowieckiego zamku oraz nieliczne, stosunkowo bliskie analogie (np. zamek Tenczyn w Rudnie), co skłania do podsumowań ocen wartości w skali krajowej.

W tej skali jako zasób do poszukiwania analogii typologicznych i formułowania ocen nasuwa się zbiór 105 zabytków wyróżnionych tytułem pomnika historii³⁶. W elitarnej grupie zabytków w Polsce objętych szczególną formą ochrony, jaką jest uznanie za pomnik historii na mocy rozporządzenia Prezydenta RP, zamki i rezydencje obronne nie są reprezentowane zbyt licznie.

W zbiorze pomników historii szereg zabytków tylko pośrednio wiąże się z kategorią typologiczną zamku w Janowcu. Z liczby porównań trzeba na wstępie wykluczyć nowożytne dzieła

³⁶ Aktualny wykaz na stronach Prezydenta RP: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/pomniki-historii/obiekty-wpisane-na-liste-pomnikow-historii/>.

architektury *militaris* pozbawione kontekstu rezydencyjnego takie jak Gdańsk – Twierdza Wisłoujście czy Srebrna Góra – Twierdza Srebrnogórska, nowożytna warownia górska z XVIII w. Podobnie jak w skali wojewódzkiej do innej kategorii typologicznej trzeba zaliczyć rezydencje o charakterze pałacowym powiązane z systemem fortyfikacji bastionowych czy zwyczajowo nazywane zamkami takie jak: Łańcut – zespół zamkowo-parkowy, Rydzyna – założenie rezydencjonalno-urbanistyczne, Kórnik – zespół zamkowo-parkowy. Nie ulega wątpliwości odmiennosc typologiczna ufortyfikowanego sanktuarium – klasztoru Jasnogórskiego, choć i pierwiastki obronności, i rezydencyjny są tam obecne. Nie będzie też przydatna do porównań kategoria rezydencji ziemiańskich z czasów schyłku Rzeczypospolitej nieposiadających cech obronnych i przynależnych do odmiennych epok stylistycznych i okresów historycznych takich jak na przykład Dobrzyca – zespół pałacowo-parkowy. Architekturę zamkową wśród pomników historii licznie reprezentują warownie z kręgu Zakonu Krzyżackiego – czy to bezpośrednio związane z zakonem, czy wzorowane na zakonnych rozwiązaniach architektonicznych. Należą tu zamki: w Malborku – zespół zamku krzyżackiego, w Kwidzynie – zespół katedralno-zamkowy, w Lidzbarku Warmińskim – zamek biskupów warmińskich oraz znajdujący się w granicach historycznego układu urbanistycznego zamek w Toruniu. Zamki te średniowieczną genezą, przynależnością do odrębnego kręgu historyczno-kulturowego oraz odrębnej materiałowo architektury ceglanej trudno umieszczać we wspólnym zbiorze typologicznym z zamkiem w Janowcu, choć pośrednio mogą posłużyć ocenie jego wartości. Podobnie rozważenia wymaga eliminacja z grupy porównawczej zamków, które tytuł pomnika historii noszą jako składniki historycznego zespołu miejskiego. W grupie tej znajdują się zamki z bliższego dla Janowca kręgu kulturowego, czyli wspomniany już krakowski Wawel oraz zamki z Sandomierza, Lublina i Kazimierza Dolnego. W każdym z przypadków skala miasta znacząco odbiega od skali dzisiejszego Janowca. Najbliższy pod wieloma względami Kazimierz Dolny został już omówiony w skali wojewódzkiej. Jako bezpośrednie odniesienie do Janowca można natomiast przywołać pokrewne pod względem chronologicznym, skali i ozdobności zamki z Brzegu – Zamek Piastów Śląskich, Krasieczyna – zespół zamkowo-parkowy oraz z Ujazdu – ruiny zamku Krzyżtopór. Z wymienionych zabytków jako najbliższe typologicznie dla Janowca jawią się omówione już ruiny zamku w Kazimierzu Dolnym, zamek w Krasieczynie (skala, złożoność, dekoracyjność, spektrum problemów konserwatorskich, ale nie ruina i odmienna sytuacja krajobrazowa) i zamek Krzyżtopór (ruina, odmienny system fortyfikacji, wysoka złożoność architektoniczna i wartość artystyczna, odmienna sytuacja krajobrazowa). Nie rozstrzygając finalnie gradacji wartości, można wskazać, iż samo zestawienie ukazuje, iż zamek w Janowcu daje się porównywać z najcenniejszymi realizacjami w skali kraju. Rozwinięcie porównań na gruncie międzynarodowym – na tereny historycznej Rzeczypospolitej, Węgry, Słowację, Czechy czy Niemcy lub Skandynawię – może wykazać, iż ruiny zamku w Janowcu poddają się ocenie na równi z najznamienitszymi i najbardziej reprezentatywnymi przykładami swej kategorii typologicznej w skali europejskiej. Magnacka rezydencja obronna z doby sarmackiej Rzeczypospolitej z jednej strony wiąże się z recepcją uniwersalnych nurtów architektury i kultury europejskiej, z drugiej przejawia cechy lokalne. Niektóre z nich nie służą wartości zabytkowej jak użycie nietrwałego, lokalnego surowca skalnego. Inne mimo widocznych cech prowincjonalnych – jak dekoracje malarskie na elewacjach zamkowych – stanowią o oryginalności i swoistym *genius loci* zabytku.

Przeprowadzona pobieżna analiza porównawcza potwierdza intuicję, że w przypadku janowieckiego zamku mamy do czynienia z zabytkiem wartościowym, którego ranga wykracza znacząco poza najbliższe otoczenie i skalę regionalną. Jednocześnie zestawienie potencjalnej grupy odniesienia wypukła cechy zabytku, które są nośnikami jego szczególnej wartości.



Skala porównawcza – zamek Tenczyn w Rudnie (woj. małopolskie) (fot. A.S.)



Skala porównawcza – zamek Krzyżtopór w Ujeździe (woj. świętokrzyskie) (fot. A.S.)



Zamek w Malborku – przykład odmiennej grupy odniesienia wśród budowli rezydencyjno – obronnych (fot. A.S.)

2.5. Analiza wartości dobra – określenie atrybutów wartości oraz ocena ich autentyczności i integralności

Analiza wartości historycznego zespołu zamku w Janowcu umożliwiła wyłonienie atrybutów wartości rozumianych jako istotne cechy i elementy dobra, które mają decydujące znaczenie dla oceny jego wartości zabytkowej. Odwołując się do dobrej praktyki metodyki światowego dziedzictwa zawartej w wytycznych operacyjnych do wdrażania Konwencji o ochronie światowego dziedzictwa³⁷, podjęto rozważania, czy wyłonione atrybuty spełniają warunek autentyczności oraz warunek integralności – tak istotne w ocenie wartości dobra światowego dziedzictwa. Dla potrzeb niniejszego opracowania uznano, że analiza taka ma również znaczenie w kształtowaniu podstaw ochrony dobra o randze krajowej.

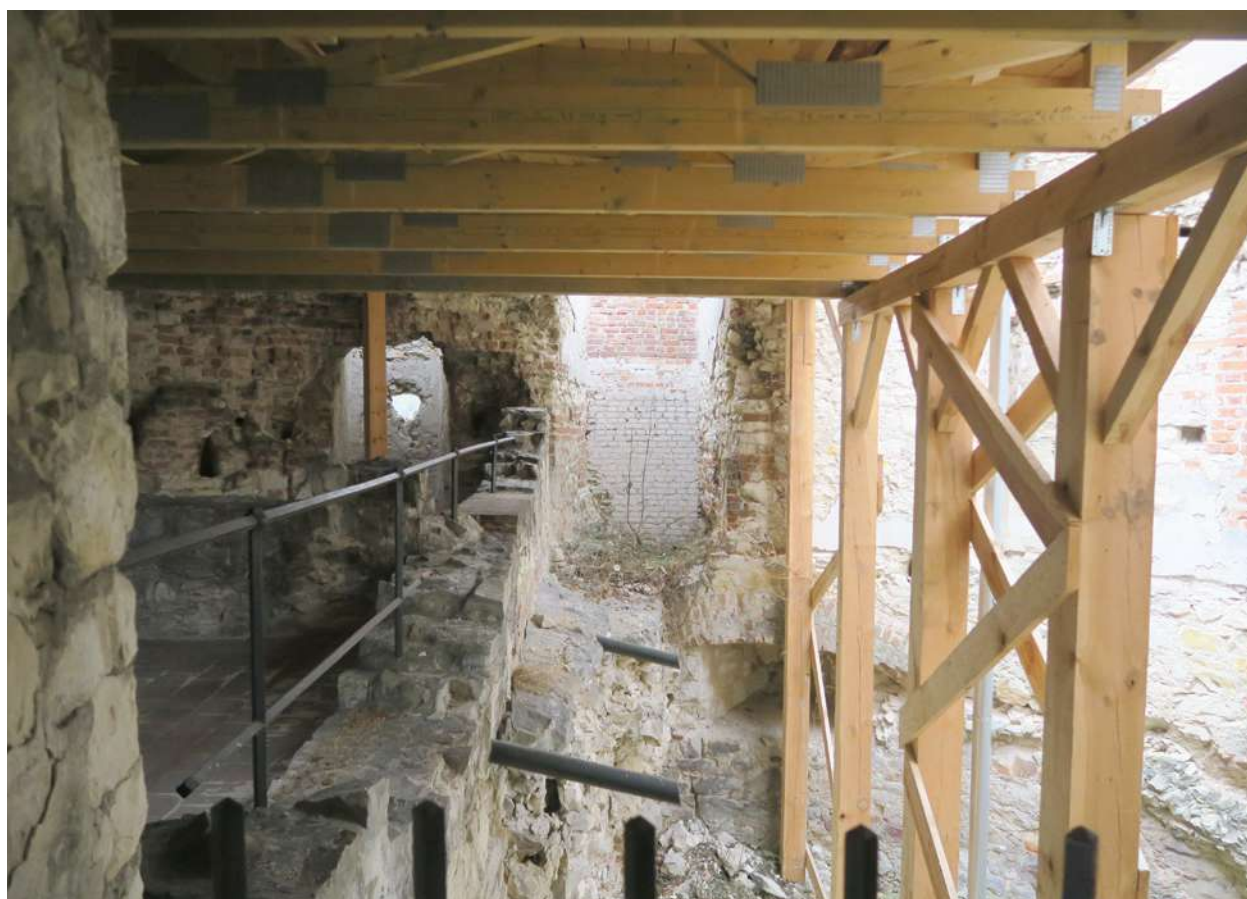
W tabelarycznym zestawieniu atrybutów zaprezentowano ich usystematyzowany wykaz, rozpoczynając od uszeregowania atrybutów w kilka kategorii odnoszących się do: skali przestrzennej, skali architektonicznej, skali detalu oraz skali dziedzictwa niematerialnego. Tabela służy jednocześnie charakterystyce atrybutów, a za ich pośrednictwem charakterystyce dobra.

Zgodnie z metodyką systemu wartościowania dóbr światowego dziedzictwa adaptowanych dla potrzeb krajowych zaproponowana analiza wartości zamku w Janowcu ma przede wszystkim na celu ujawnienie jego różnorodnych wartości, związanie ich z materialną postacią, lepsze zrozumienie złożoności oraz usystematyzowane poznanie zabytku (z punktu widzenia czynników ważnych dla jego ochrony). Tak przeprowadzona analiza wartości elementów zabytku (poprzez określenie atrybutów wartości) stanowi podstawę do określenia sposobu jego ochrony i zakresu możliwych ingerencji.

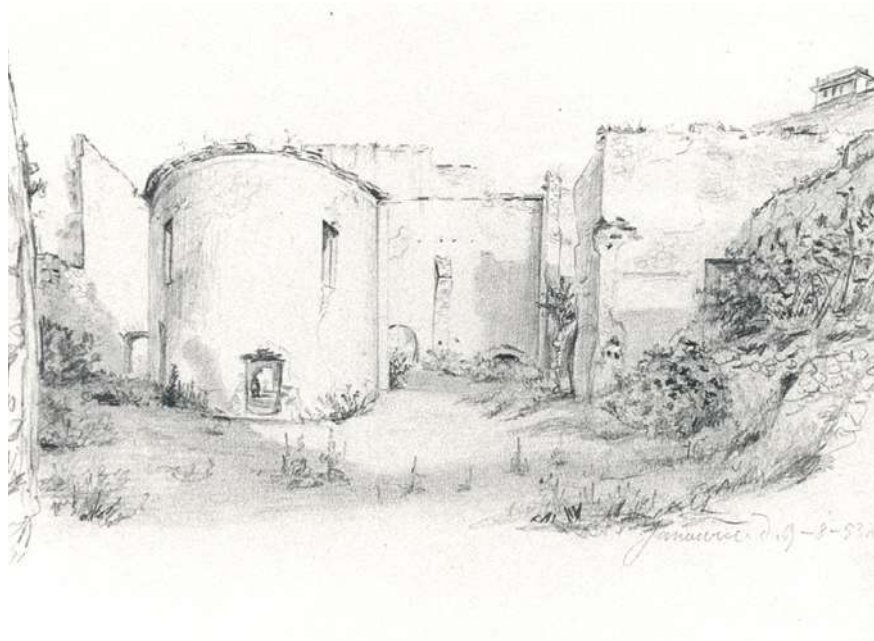
³⁷ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, WHC.17/01 12 July 2017, <http://whc.unesco.org/document/163852>.



Detal dekoracji sztukatorskich (XVIII w.) elewacji zamku (fot. A.S.)



Współczesne zabezpieczenia konserwatorskie – element inżynierskiej ingerencji w ruiny zamku (fot. A.S.)



*Kompleks zamkowy – widok z zachodu – Wojciech Gerson, 1888 r.
(reprodukcja ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)*



Kompleks zamkowy – widok z zachodu (fot. A.S.)

Atrybuty i ich konteksty

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Charakterystyka elementów atrybutu	Ocena autentyczności	Ocena integralności
Skala przestrzenna	Forma i projekt zespołu	Historyczna lokalizacja	Charakterystyczna dla budowli obronnych lokalizacja na wzniesieniu, w miejscu z natury obronnym, w pobliżu szlaków komunikacyjnych, z dobrym wglądem w teren, co pociągało za sobą dbałość o czyste przedpole i izolację od zabudowy sąsiadującej. Uzasadniona względami praktycznymi (obronność) i symbolicznymi (władza i znaczenie eksponowane w krajobrazie).	Ważny i trwały element określenia i postrzegania autentyczności dobra. Czytelność uwarunkowań funkcjonalnych historycznej lokalizacji zamku. Autentyzm narażony nie tyle z powodu lokalizacji zamku – ta się nie zmienia, ale z powodu zmian zachodzących w otoczeniu, co sukcesywnie może zacierać historyczną genezę wyboru miejsca.	O integralności decyduje stabilność zagospodarowania otoczenia oraz trwałość budowli w całości.
		Krajobraz historyczny	Postrzegany w trzech skalach: makro – widok zamku z daleka, mezo – widok zamku z miasteczka oraz mikro – krajobraz zespołu zamkowego, również postrzegany od wnętrza zamku. Każda ze skal łączy się z wymogami co do zachowania historycznego charakteru krajobrazu.	Miarą autentyczności jest ocena, czy w widokach w każdej ze skal dominują harmonijnie zespolone elementy przyrodnicze i kulturowe, z których te drugie mają charakter świadectwa minionej epoki. Ważny miernik autentyczności. W Janowcu dobrze reprezentowany.	Szczególnie wrażliwy czynnik integralności, która musi się wyrażać harmonijnym krajobrazem w każdej z trzech skal postrzegania. W Janowcu dobrze reprezentowany.
		Historyczna kompozycja zieleni	Nawarstwienie historyczne związane ze zmianami funkcjonalnymi i obyczajowymi w dziejach zamku. Występuje w dwóch formach – park przy zamku oraz komponowana zielen (współczesne murawy) wewnątrz zamku i na stokach oraz w fortyfikacjach ziemnych.	W perspektywie dziejów zamku dopełniający element autentyczności. Dokumentuje złożoność historii. Zielen wewnątrz zamku to jednocześnie element historii i koncepcji konserwatorskich.	Ważny czynnik integralności jako rama kompozycyjna dla zamku i bufor z otoczeniem. Istotne zachowanie historycznych granic założenia towarzyszącego zamkowi.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Charakterystyka elementów atrybutu	Ocena autentyczności	Ocena integralności
Skala przestrzenna	Forma i projekt zespołu	Relacja przestrzenna z otoczeniem (układ urbanistyczny – układ ruralistyczny)	Zagadnienie wyodrębnione z problematyki krajobrazowej. Stosunek zamku do otaczającej zabudowy historycznej i współczesnej. Relacje miasteczko – zamek, rozłogi pól i zabudowa wiejska – zamek, relacja rozpatrywana zarówno w warstwie powiązań funkcjonalnych, jak i kompozycyjnych.	Czynnik autentyczności o dużym znaczeniu, pokrewny krajobrazowemu, choć tu występuje w wymiarze planistycznym, społecznym i funkcjonalnym.	Istotny czynnik integralności związany z równowagą zagospodarowania przestrzennego i poszanowaniem historycznych granic poszczególnych obszarów i obiektów. Dla zachowania integralności zespołu wykluczone jest trwałe przekształcanie przestrzeni otwartych przez zabudowę.
		Układ drożny i dyspozycja przestrzeni publicznych	System komunikacyjny wpisany w powyżej określone relacje przestrzenne z otoczeniem – kierunki dostępu do zamku oraz organizacja przestrzeni w jego otoczeniu.	Ważny element autentyczności dobra, gdyż historyczne sieci drożne były kształtowane w wyniku uwarunkowań funkcjonalnych, ich układ zależał od rangi kierunków komunikacyjnych oraz wymogów obronnych.	Istotny czynnik integralności funkcjonalnej zespołu zabytkowego. Integralność buduje historyczny przebieg drogi, jej oprawa architektoniczna, w tym nawierzchnie (np. bruki) oraz sposoby zagospodarowania przestrzeni publicznych.
		Skala i złożoność zespołu (rzut i gabaryt zabudowy)	Element będący wypadkową rangi zamku i zasobności jego fundatora, potrzeb funkcjonalnych oraz stanu zachowania. Spojrzenie na postać architektoniczną zamku w skali najogólniejszej.	Istotny czynnik autentyczności – odnosi się do fizycznej postaci zabytku w ogólności. Narażony na uszczerbek w procesach rujnowania i odbudowy (uzupełnień formy) zabytku.	Ważny czynnik integralności, zależny od zachowania zabytku (dobra) w granicach historycznych oraz w utrwalonej historycznie postaci architektonicznej.
Skala architektoniczna	Typy zabudowy	Materiał i konstrukcja	Całokształt zidentyfikowanych historycznych materiałów, technik i konstrukcji zastosowanych przy budowie zamku.	Autentyczność materiału i konstrukcji jest mocnym, doktrynalnie ugruntowanym wyróżnikiem autentyczności zabytku. W materii historycznej i sposobach jej kształtowania (w tym też destrukcji w przypadku ruiny) mieści się wartość dokumentalna (historyczna) i naukowa zabytku.	Integralność buduje równowagą historycznego budulca i rozwiązań konstrukcyjnych ze stanem trwałej ruiny i efektami prac konserwatorskich włącznie.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Charakterystyka elementów atrybutu	Ocena autentyczności	Ocena integralności
Skala architektoniczna	Typy zabudowy	Architektura obronna	Zamek w pierwotnym rozumieniu to budowla obronna. System fortyfikacji decydował o funkcjonalności budowli. Obronności podporządkowywano lokalizację oraz działania w zakresie ukształtowania terenu (np. wykopy fos). Zamek w Janowcu podlegał kilkakrotnym modernizacjom obwodu warownego, co skutkuje bogatym zasobem form architektury militaris. Formy obronne decydują o wyglądzie zamku postrzeganego od zewnątrz.	Budowle obronne zachowują swój podstawowy autentyczność w zakresie lokalizacji i roli w układzie zabudowy wzgórza. Realizacje konserwatorskie w zakresie architektury obronnej służą utrzymaniu czytelności form.	Dla integralności podstawowym warunkiem jest ciągłość obwodu obronnego oraz zachowanie czytelnych relacji między murowanymi a ziemnymi systemami fortyfikacyjnymi. Obwód obronny wyznacza zasadnicze granice zabytku, czytelne mimo częściowej dezintegracji formy (ruina).
	Architektura reprezentacyjno-mieszkalna	Funkcja mieszkalno-reprezentacyjna początkowo miała charakter komplementarny do obronnej, z czasem zyskała zdecydowaną przewagę. Funkcja ta oddziaływała na dobór form architektonicznych oraz dekoracji architektonicznych, których zadaniem było podkreślenie rangi obiektu. Funkcje mieszkalne decydują o wyglądzie zamku postrzeganego od wewnątrz zespołu zabudowy.	Budowle mieszkalno-reprezentacyjne zachowują swój podstawowy autentyczność w zakresie lokalizacji i roli w układzie zabudowy wzgórza. W wyniku zrujnowania budowli w minimalnym stopniu mamy do czynienia z autentycznością wnętrza (tym większego znaczenia nabierają zachowane elementy). Realizacje konserwatorskie w zakresie architektury mieszkalno-reprezentacyjnej służą utrzymaniu współczesnej funkcjonalności zamku.	Integralność kształtu jest wypadkową procesów budowlanych, rujnowania zamku oraz działań konserwatorskich i rekonstrukcyjnych. Stanowi ją suma zachowanych elementów architektonicznych partii mieszkalnych zamku.	

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Charakterystyka elementów atrybutu	Ocena autentyczności	Ocena integralności
Skala architektoniczna	Forma i projekt zespołu	Architektura sakralna	Funkcje dewocyjne stanowiły charakterystyczne dla kontekstu historycznego dopełnienie programu funkcjonalnego zamku – rezydencji. Zazwyczaj były to partie budowli o wyróżniających się formach architektonicznych i znaczącym pod względem artystycznym wyposażeniu. W Janowcu reprezentowane w formie szczątkowej – ruiny i relikty kaplicy zamkowej. Szczególną cechą kaplicy było jej umieszczenie nad studnią i pomieszczenie urządzeń czerpalnych w dolnej kondygnacji budowli.	Budowle sakralne zachowują swój podstawowy autentyzm w zakresie lokalizacji i roli w układzie zabudowy. Stan zachowania determinuje niski materialny udział w budowaniu autentyczności całości założenia. Identyfikacja i czytelność relikwów kaplicy ma istotne znaczenie dla autentyczności przekazu historycznego zespołu zamkowego.	Czytelność budowli sakralnej w zespole ma istotne znaczenie dla integralności formalnej i ideowej zabytku w całości. W skali obiektowej integralność to suma czytelności granic obiektu oraz stan zachowania autentycznej substancji architektonicznej wraz z warstwami archeologicznymi związanymi z ruiną kaplicy.
		Ciągi komunikacyjne i przestrzenie użytkowe	Postrzegane od wnętrza zespołu zamkowego systemy komunikacji między poszczególnymi partiami zabudowy oraz przestrzenie reprezentacyjno-użytkowe (dziedzińce), które stanowiły integralny i istotny składnik koncepcji architektoniczno-funkcjonalnej zamku.	Autentyzm wyraża się w czytelności granic i zachowaniu historycznych obrysów dziedzińców oraz ciągów komunikacyjnych. Istotnym czynnikiem jest zachowanie dokumentacyjnych warstw archeologicznych oraz kształtowanie wspólnych nawierzchni tych przestrzeni w nawiązaniu do historycznych uwarunkowań.	Ważny składnik integralności funkcjonalnej i kompozycyjnej zamku. Wymaga utrzymania sieci wzajemnych powiązań i czytelności funkcji. Integralność postrzegana w wymiarze zespołu architektonicznego oraz warstw archeologicznych.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Charakterystyka elementów atrybutu	Ocena autentyczności	Ocena integralności
Skala architektoniczna	Forma i projekt zespołu	Trwała ruina	Stan dezintegracji form architektonicznych w wyniku oddziaływania czynników niszczących oraz utraty pierwotnej funkcjonalności. Stan reinterpretowany pozytywnie w duchu dziewiętnastowiecznego romantyzmu oraz „karty ruin PKN ICOMOS”, która zawierają zalecenia zachowawcze w stosunku do stanu zastanego ruiny.	Autentyzm związany jest z balansem między naturalnymi procesami destrukcji materiałowej a stosowanymi zabiegami utrwalającymi formę zabytku. Podstawą zachowania autentyczności ruiny jest jej akceptacja jako uwarunkowanej historycznie postaci zabytku.	Istotny czynnik integralności zabytku. Niekontrolowany postęp ruiny, dezintegracja materiałowa stanowi zagrożenie dla integralności zastanej, uwarunkowanej historycznie postaci zamku. Wymuszone stosowanie metod konserwacji zachowawczej. Historyczne rozwiązania w tym zakresie stanowią również integralny składnik budowania wartości zabytku.
		Warstwy archeologiczne	Depozyt informacji historycznych zawartych pod powierzchnią ziemi dostępny do badań metodami archeologicznymi.	Autentyzm jest związany ze stabilnością warstw ziemnych, kolejne przekopy i przemieszczenia warstw ziemnych powodują utratę autentyczności miejsca w kontekście badań i metod archeologicznych.	Integralność postrzegana w granicach historycznego założenia. Istotą jest stan zachowania warstw, które dotąd nie były eksplorowane archeologicznie. Dopełnieniem integralności w tym zakresie są zabytki znalezione podczas badań archeologicznych oraz, co ma szczególne znaczenie, dokumentacje dotychczasowych prac badawczych.

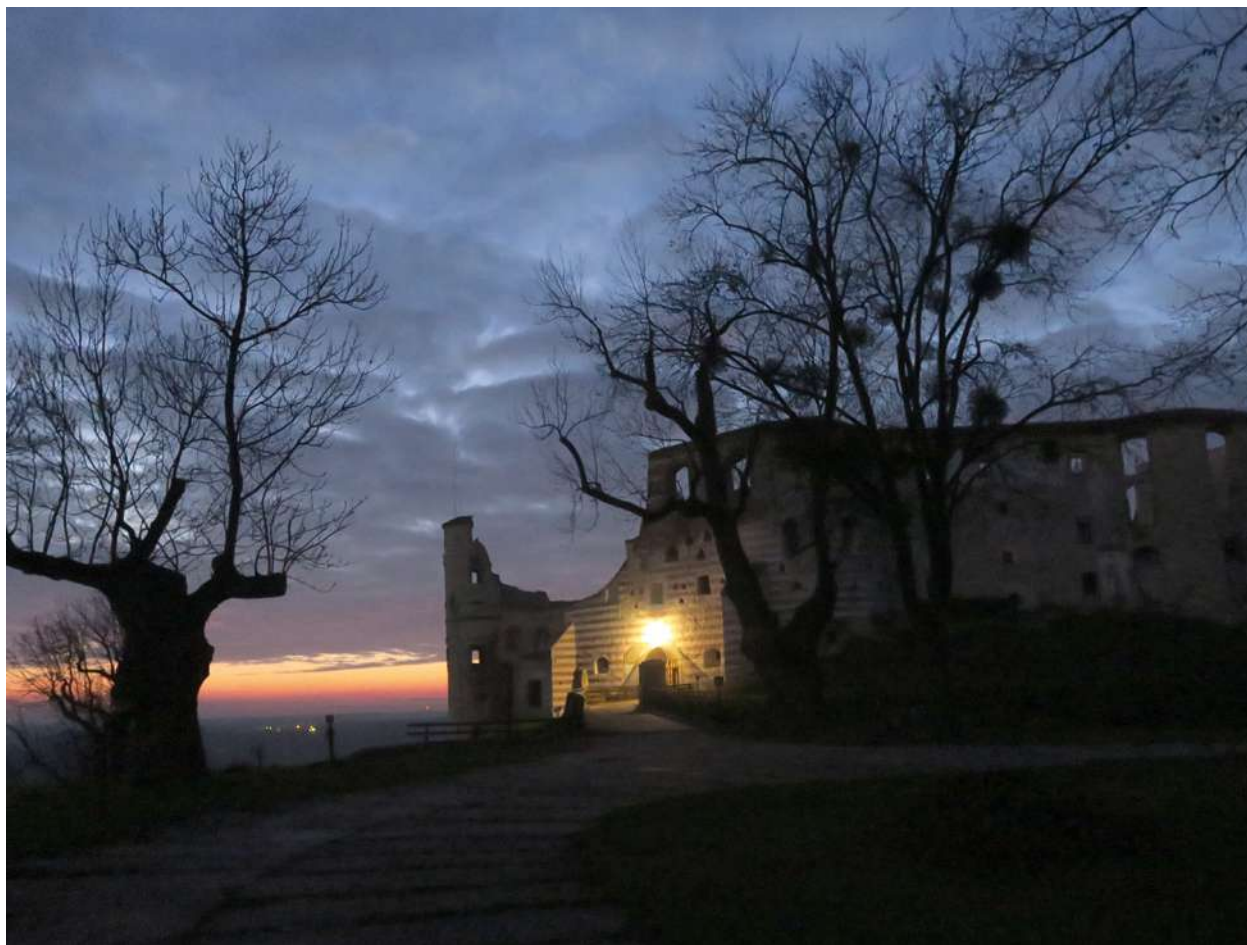
Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Charakterystyka elementów atrybutu	Ocena autentyczności	Ocena integralności
Skala detalu	Zabytki ruchome	Detal dekoracyjny zamku	<p>Detal architektoniczny oraz zewnętrzne elewacyjne dekoracje plastyczne (techniki malarskie, sztukatorskie, rzeźbiarskie) stanowią o oryginalności i wartości artystycznej zespołu zabudowy zamkowej.</p> <p>Detal architektoniczny wewnętrzny to wystrój dekoracyjny pomieszczeń zachowany reliktoowo.</p> <p>Lapidarium – detal zgromadzony i opisany w postaci zasobu muzealnego.</p>	<p>W skali detalu elewacyjnego autentyczność jest zachowana co do historycznych form i koncepcji dekoracji przy świadomości fragmentarycznego zachowania pierwotnych kompozycji. W skali wewnątrz autentyczność nad wyjątkowo stanem ruiny i procesami rekonstrukcji wewnątrz dla celów użytkowych.</p>	<p>Dla oryginalności i wartości zabytkowej jawnieckiego zamku dekoracje elewacyjne mają znaczenie bardzo doniosłe. Integralność historyczna nie jest zachowana – znany tylko zachowane fragmenty pierwotnej kompozycji. Z perspektywy współczesnej miarą integralności jest utrzymanie zachowanych elementów jako czytelnych i kompletnych w aktualnym stanie zachowania.</p>
		Muzealia	<p>Muzealia wprowadzono na zamek wtórnie wraz z funkcją muzealną, która jest wypadkową koncepcji konserwatorskich na zagospodarowanie i użytkowanie zamku.</p> <p>Występują w kategoriach ilustracyjno-edukacyjnej, w zakresie prezentacji dziejów zamku oraz jako indywidualne zabytki w ekspozycjach czasowych korespondujących z charakterem obiektu.</p>	<p>Autentyczność w tym przypadku wiąże się po pierwsze z autonomicznymi cechami przedmiotów będących muzealiami (przedmiot historyczny, kopia, współczesna aranżacja do celów wystawienniczych), po drugie – z kształtowaną przez lata konserwatorską koncepcją prezentacji zamku.</p>	<p>Integralność postrzegana w skali obiektu (integralność formalna) oraz w skali koncepcji prezentacji zamku – koncepcje wystawiennicze.</p>

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Charakterystyka elementów atrybutu	Ocena autentyczności	Ocena integralności
Skala ideowa	Wartości niematerialne	Funkcja historyczna	<p>Świadczenie kultury epoki sarmatyzmu oraz konotacje romantyczne i scjentystyczne, w tym istotna rola w dziejach myśli konserwatorskiej w Polsce.</p> <p>Związki z postaciami historycznymi – znanymi i znaczącymi w skali lokalnej, regionalnej i międzynarodowej.</p> <p>Historia muzealizacji i konserwacji. Zamek jest ilustracją ewolucji monumentalnej budowli rezydencyjnej, a zarazem jako ruina ukazuje skutki regresu polityczno-gospodarczego, który dotknął Rzeczpospolitą u schyłku XVIII w., oraz odrodzenia intelektualnego w XIX i XX w., które skutkuje dostrzeżeniem i ochroną wartości zabytkowych budowli.</p>	Autentyzm w wymiarze przekazu historycznego oraz sprzężenie zwrotne – autentyczność substancji i formy jako element wiarygodności przekazu historycznego.	Istotny czynnik integralności w warstwie interpretacyjnej zabytku.
		Funkcja współczesna	Funkcja dobra wspólnego – zabytek, świadectwo historii o doniosłej roli społecznej.	Autentyzm dziedzictwa kulturowego, które każde pokolenie definiuje i kształtuje na nowo.	Integralność w wymiarze funkcjonalnym. Funkcja współczesna powinna służyć eksponowaniu funkcji historycznych.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Charakterystyka elementów atrybutu	Ocena autentyczności	Ocena integralności
Skala ideowa	Wartości niematerialne	Historia muzealizacji i konserwacji	Zamek w Janowcu podlegał wieloetapowym działaniom konserwatorskim, przez co związały się z nim zarówno publikacje i dokumentacje o charakterze konserwatorskim, ale także realizacje konserwatorskie i aranżacje muzealne. Jako wyraz interpretacji lub kształtowania doktryny konserwatorskiej z dzisiejszej perspektywy nabierają autonomicznej wartości.	Autentyzm wyrażony przez współczesną postać ekspozycji oraz historyczne zachowane partie substancji poddane zabiegom konserwatorskim w przeszłości.	Integralność formy i przekazu muzealnego oraz zachowanych materialnych śladów interwencji konserwatorskich w połączeniu z dokumentacją prac i ich doktrynalnym uzasadnieniem.
		Genius loci	Specyfika połączenia wartości historycznych, uwarunkowań naturalnych, kondycji obiektu oraz gamy skojarzeń emocjonalnych i intelektualnych.	Czynnik istotny dla tożsamości kulturowej miejsca, a co za tym idzie – dla zachowania autentyczności odbioru w relacji z zabytkiem i wartości niematerialnych zabytku.	Istotny składnik integralności dobra rozumianej jako wypadkowa wartości materialnych i niematerialnych.



*Okolicznościowa iluminacja wewnętrznych partii zamku
(fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)*



Nastrojowy nokturn – ruina jako element malowniczego krajobrazu (fot. A.S.)



Dwór z Moniaków (fot. A.S.)

2.6. Wnioski w zakresie wartości dobra

- Dostrzeżenie i zrozumienie wartości obiektów historycznych legło u podstaw rozwoju systemu ochrony zabytków. W dziejach doktryn konserwatorskich różnie definiowano owe wartości, lecz konsekwentnie wskazywano na ich powszechny, wykraczający ponad indywidualny interes, charakter.
○○○○
- Współczesny rozwój koncepcji zabytku oraz potrzeba optymalizacji systemu ochrony łączą się z dążeniem do możliwie precyzyjnego i pełnego zdefiniowania wartości zabytkowych. Wzorem są doświadczenia pragmatyki Listy światowego dziedzictwa UNESCO, gdzie koncepcja wyłaniania atrybutów wartości łączy charakterystykę wartości dobra z przesłankami do budowy systemu ochrony i zarządzania. Zastosowanie tej metody w przypadku zamku w Janowcu pozwoliło na doprecyzowanie definicji wartości zabytku, wyodrębnienie atrybutów tej wartości i wskazanie wytycznych dla systemu ochrony i zarządzania.
○○○○
- Definicja wartości zamku brzmi następująco: Zamek w Janowcu, to znaczący zabytek architektury obronno-rezydencyjnej doby nowożytnej związany z charakterystyczną dla tej części Europy kulturą sarmatyzmu, czego wyrazem są zarówno usytuowanie, formy budowli, jak i zachowane oryginalne dekoracje architektoniczne zamku. Stan trwałej ruiny dzięki dziewiętnastowiecznemu, romantycznemu przewartościowaniu jawi się jako oryginalna i autonomiczna postać zabytku zespolonego z krajobrazem, o dominującej funkcji kontemplacyjnej. Dwudziestowieczna historia zamku stawia go w rzędzie cennych obiektów zabytkowych ilustrujących ewolucję doktryny i praktyki konserwatorskiej w Polsce. Funkcja muzealna dopełnia wartości w wymiarze społecznym, dokumentacyjnymi i edukacyjnym.
○○○○
- W wyniku analizy porównawczej przeprowadzonej w grupie odniesienia o wspólnym charakterze typologicznym (zamki nowożytne XVI – XVIII w., w tym ruiny, /z dekoracyjnym wystrojem architektonicznym /eksponowane w krajobrazie kulturowym /z obszaru Europy) dowiedziono, że zamek w Janowcu można zaliczać do najcenniejszej grupy zabytków tego typu w kraju, co pozwala potwierdzić aspiracje do uzyskania tytułu pomnika historii.
○○○○
- W skali międzynarodowej Janowiec jawi się jako reprezentatywny przykład przenikania się europejskich pierwiastków kulturowych z wyrazistym udziałem oryginalnych elementów rodzimych, lokalnych.
○○○○
- W wyniku metodycznie przeprowadzonych analiz wyodrębniono atrybuty wartości zamku, które służą również do konstruowania koncepcji zarządzania dobrem oraz monitoringu stanu zachowania i właściwości metod ochrony zabytku.

2.7. Wnioski i zalecenia dotyczące konieczności przeprowadzenia dalszych prac naukowo-badawczych związanych z poznaniem dobra

- Zamek w Janowcu należy do lepiej zbadanych zabytków, biorąc pod uwagę ogół naszego kraju.. Wszechstronne badania prowadzone od lat 70. XX w. dają szeroki obraz zamku zarówno w zakresie badań historycznych, archeologicznych, architektonicznych, konserwatorskich, krajobrazowych, jak i stanu technicznego oraz koncepcji zagospodarowania i zarządzania zabytkiem.
○○○○
- Tym niemniej pozostaje potrzeba aktualizowania lub poszerzania badań, szczególnie w zakresach związanych z obecnością zamku w zmieniającym się dynamicznie krajobrazie, w zakresie historycznych badań szczegółowych, odnośnie do koncepcji konserwatorskich zabezpieczenia i utrzymania substancji architektonicznej, w zakresie postępowania z trwałą ruiną oraz koncepcji udostępniania i prezentacji zabytku.
○○○○
- Tematem wymagającym pogłębionego opracowania pozostają relacje zamku z kompozycjami zieleni – parkiem i zamkowym zwierzyńcem.
○○○○
- Postępujący stan degradacji materiałowej budulca zamkowego wymaga stałej obserwacji i poszukiwania koncepcji technicznego wzmocnienia zamku i zatrzymania procesu destrukcji.
○○○○
- Wszelkie prace w zamku i jego otoczeniu wymagają wszechstronnej dokumentacji, nadzoru archeologicznego oraz badawczego w zakresie badań architektonicznych.
○○○○
- Celowe jest poszerzenie rozpoznania archeologicznego w otoczeniu parkowym zamku w celu uzupełnienia stanu wiedzy o historycznym zagospodarowaniu otoczenia zamku.
○○○○
- Badania należy łączyć z popularyzacją ich wyników dla utrzymania zainteresowania społecznego i upowszechnianiu zrozumienia wartości zabytku.
○○○○
- Celowe jest opracowanie dokumentacji wnioskowej o uznanie za pomnik historii janowieckiego zamku.
○○○○
- Rozważenia wymaga możliwość opracowania projektu parku kulturowego obejmującego zamek, dawne miasteczko oraz krajobraz w zasięgach ważnych relacji widokowych z zamkiem.
○○○○
- Celowa jest aktualizacja ogólnej koncepcji zagospodarowania wzgórze zamkowego (problem kierowania ruchem turystycznym, miejsca postojowe, miejsca piknikowe, funkcje towarzyszące (nieingerujące w charakter dobra i jego sytuację krajobrazową).

2.8. Wnioski i zalecenia określające sposób postępowania z dobrem

- Wnioski i zalecenia dotyczą dwóch sfer równie istotnych dla przyszłości zamku: sfera techniczna – zatrzymanie destrukcji i zachowanie zamku z istotną częścią pozostawioną jako trwała ruina oraz sfera zarządcza – kwestia funkcji dla całego wzgórza zamkowego oraz działań na rzecz udostępniania i wykorzystania zabytku.
○○○○
- Priorytetem jest utrzymanie współczesnej funkcji – cennego dobra wspólnego, za jakie uważa się zabytek reprezentujący w wysokim stopniu wartości artystyczne, historyczne i naukowe.
○○○○
- Zalecane jest zachowanie funkcji muzealnej z możliwością jej aktualizacji i poszerzenia.
○○○○
- Jako kierunek ewolucji ekspozycji wskazuje się podjęcie tematu muzeum ruin, czyli budowę ekspozycji o wartościach uniwersalnych, która przedstawi problem ruin obiektów zabytkowych w przekroju historycznym i geograficznym, a w części będzie odnosić się bezpośrednio do dziejów Janowca oraz prezentacji problemów związanych z zachowaniem zamku jako trwałej ruiny.
○○○○
- Nie zaleca się rozwijania funkcji usługowych i komplementarnych dla działań muzealnych w zamku. W tym celu należy wykorzystać potencjał otoczenia.
○○○○
- W zamku należy skupiać funkcje wystawiennicze – muzealne. Funkcje recepcyjne (pokoje gościnne) należy skupić w zespole towarzyszącym zamkowi. Utrzymywanie pokoi gościnnych w zamku to rozpraszenie środków i działań organizacyjnych.
○○○○
- Stan trwałej ruiny jest ugruntowany historycznie oraz pozytywnie zweryfikowany w kontekście wartości krajobrazowych, zatem nie należy zmierzać ku koncepcji pełnej odbudowy zamku jako niezgodnej z założeniami doktrynalnymi i historią miejsca.
○○○○
- Konieczne jest utrzymanie harmonijnych relacji z najbliższym otoczeniem w postaci zieleni parkowej i wtórnie rozmieszczonego zespołu zabudowy historycznej w sąsiedztwie zamku. W przypadku potrzeby poszerzania funkcji muzealnych możliwa jest kontynuacja lokowania historycznej zabudowy drewnianej w sąsiedztwie zamku (w odniesieniu do ogólnej koncepcji zagospodarowania wzgórza zamkowego i przy ścisłym założeniu ochrony widoku z zamku i na zamek oraz ochrony sylwety zamku i panoramy wzgórza zamkowego).
○○○○
- Rozważane wprowadzenie winnicy w sąsiedztwie zamku (Projekt WINNICA ZAMEK JANOWIEC) jest działaniem pozytywnym i akceptowalnym ze względów konserwatorskich pod warunkiem uwzględnienia w projekcie zasad ochrony archeologicznej i widokowej wzgórza zamkowego.
○○○○

- Działaniem dopuszczalnym w otoczeniu zamku jest wprowadzenie nowej zabudowy w postaci pawilonu wtopionego w krajobraz na działkach po przeciwnej (w stosunku do zamku) stronie ulicy Lubelskiej. Pawilon – centrum interpretacji zabytku oraz centrum obsługi ruchu turystycznego – może dopełniać program funkcjonalny proponowanego muzeum ruin oraz koncepcji winiarskiego zagospodarowania wzgórza zamkowego.
○○○○
- Zahamowania wymaga postęp destrukcji materiałowej zamku.
○○○○
- Konieczna jest kompleksowa koncepcja zabezpieczeń i odprowadzenia wody opadowej w granicach zamku, gdyż jest to jedno z poważnych zagrożeń dla stabilności konstrukcyjnej i substancjalnej zamku. W świetle obecnych zmian klimatycznych i prawdopodobieństwa występowania nawałnic i gwałtownych skumulowanych opadów jest to zadanie szczególnie istotne.
○○○○
- Należy budować system współdziałania i współodpowiedzialności za zachowanie wartości ekspozycji krajobrazowej zamku w widokach dalekich oraz relacji widokowych zamek – Janowiec (historyczne miasto). Zabezpieczenie tych wartości wymaga precyzyjnych i konsekwentnych zapisów planistycznych oraz świadomej polityki przestrzennej gminy.
○○○○
- Zwiększenie potencjału turystycznego otoczenia zamku wymaga dialogu z władzami gminy w celu uzgodnienia polityk rozwoju i stosunku do aktywizacji turystycznej Janowca.
○○○○
- Celowe jest włączanie Janowca w inicjatywy informacyjne i promocyjne regionu w celu sieciowania propozycji spędzania czasu dla turystów w tej części kraju.
○○○○
- Należy rozbudowywać ofertę łączącą zwiedzanie Kazimierza Dolnego i Janowca oraz budować narrację ukazującą wzajemne powiązania historyczne obu miejsc.
○○○○
- Celowe jest rozwijanie wątku związków zamku ze szlakiem wodnym Wisły oraz udział w wydarzeniach związanych z ruchem flisactwa wiślanego, szczególnie w kontekście starań o umieszczenie Flisu Wiślanego na liście dobrych praktyk ochrony dziedzictwa niematerialnego w Polsce.



Prom na Wiśle pod Janowcem z reklamą zamku na balustradzie burty (fot. A.S.)



Zaskroniec w Wiśle pod Janowcem.

Wskaźnik wartości przyrodniczych regionu (występowanie gatunków chronionych) (fot. A.S.)

3. Krótka charakterystyka stanu dobra

3.1. Stan zachowania zabytkowej substancji

Obecny stan zachowania zabytkowej substancji wynika z dwóch uwarunkowań. Po pierwsze wpływa nań długotrwały stan ruiny oraz właściwości budulca zamkowego, czyli kamienia wapiennego ulegającego stopniowej dezintegracji. Po drugie mamy do czynienia ze skutkami wieloetapowej akcji konserwatorskiej, w ramach której dokonano częściowej rekonstrukcji oraz licznych zabezpieczeń substancji i konstrukcji zamku. Profesjonalne prace konserwatorskie w Janowcu rozpoczęto w 1976 r. W ciągu dwóch pierwszych lat prac wstępnie zabezpieczono ruiny przez wykonanie zamurowań, założenie ściągów, podstemplowanie miejsc zagrożonych zawaleniem. W 1978 r., po wykonaniu pierwszych projektów docelowego zabezpieczenia ruin, przystąpiono do szeroko zakrojonych prac konserwatorskich. Odgruzowano partie bramne, skrzydło wschodnie i wielką basteję. Odbudowano część budynku bramy wraz z kazamatami, przemurowano i zabezpieczono wieńcami żelbetowymi zagrożone mury, koronę murów skrzydła wschodniego i wielkiej bastei zabezpieczono dachówką ceramiczną. W 1988 r. rozpoczął się drugi etap prac konserwatorskich. Wówczas zrezygnowano z wcześniejszych projektów docelowego zabezpieczenia ruin. Prace przy zabezpieczaniu murów realizowano bez projektu, korygując je na bieżąco w oparciu o trwające badania architektoniczne i archeologiczne. Projekty wykonano i zrealizowano w zakresie prac kubaturowych, które prowadziły do odtworzenia przestrzeni użytkowych w zamku. O przebiegu i zakresie działań decydował zespół składający się z konserwatora, architekta i historyka architektury. Byli to: konserwator J. Żurawski, architekt T. Augustynek i historyk architektury A. Gruszecki. Ze względu na strukturę budowlaną zamku w Janowcu, który powstał z miękkiego kamienia wapiennego, w wielu wypadkach prace polegały na obróbce i murowaniu z tego materiału tradycyjnymi metodami. Prace te powierzono ekipom miejscowych rzemieślników. Ów etap prac trwał do 1993 r. Zgodnie z oceną władz konserwatorskich w ciągu lat 1988–1993 wykonano 90% zabezpieczeń konstrukcyjnych i zabezpieczeń murów zamku. Powstrzymano proces destrukcji, uczyniono stratygrafię obiektu, zabezpieczono mury, wyeksponowano dekoracje malarskie na elewacjach zamkowych. Co istotne, teren zamku i jego otoczenie zostały uporządkowane i mogły być udostępnione turystom.

Ruina zamku mimo przeprowadzonych prac konserwatorskich z wyboru i świadomej kreacji pozostała w znacznej mierze trwałą ruiną. W 1993 r. został opracowany kolejny perspektywiczny plan zagospodarowania obiektu. Zwyciężył kierunek ku odbudowie połączonej z rekonstrukcją części skrzydła wschodniego, tzw. Domu Północnego, krótkiego skrzydła zachodniego i parteru amfilady południowej. W odbudowanych pomieszczeniach powstało muzeum zamku oraz zaplecze techniczne muzeum. Równoległe do prac na zamku zagospodarowano teren w sąsiedztwie, tworząc tam zespół dworski złożony z drewnianych budynków przeniesionych z innych miejsc. Przeniesione obiekty, otaczający je park i odbudowywany zamek zaczęły funkcjonować jako dopełniający się zespół turystyczny i ekspozycyjny. W chwili obecnej zamek przedstawia się jako zespół zabudowy w zamkniętym obwodzie murów, z czego część nadal pozostaje w stanie ruiny, a część po dokonanych rekonstrukcjach pełni funkcje użytkowe dla potrzeb muzeum. Stan zachowania substancji jest udokumentowany w kolejnych opracowaniach badawczych³⁸.

³⁸ Podrozdział opracowano na podstawie prospekcji terenowej oraz literatury przedmiotu: Żurawski J., *Zamek w Janowcu nad Wisłą. Budowa – rozbudowa – ruina – konserwacja – rewaloryzacja – zagospodarowanie*, „Ochrona Zabytków”, 2003, nr 1/2, s. 5–33; Szmygin B., *Trwała ruina: granice i uwarunkowania działań konserwatorskich na przykładzie zamku*

3.2. Stan techniczny

Stan techniczny zamku jest bieżąco monitorowany przez pracowników Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym oraz zespoły badawcze Politechniki Lubelskiej. Konstataje się, iż od czasu przeprowadzenia zasadniczego remontu na przełomie XX i XXI w. szereg elementów zamku uległ w ostatnich latach ponownie częściowej degradacji. Ujawniają się kolejne uszkodzenia i zniszczenia, np. w kilku miejscach na powierzchni ścian wystąpiły spękania, odspojenia i ubytki muru, lokalnie zauważono duże zawilgocenie, w tym w przyziemiu, w pomieszczeniach ekspozycyjnych. Na podstawie przeprowadzonych obserwacji i analizy dokumentacji można stwierdzić, że podstawową przyczyną uszkodzenia ścian jest destrukcyjny wpływ czynników atmosferycznych, a przede wszystkim duże zawilgocenie³⁹. Spośród najbardziej narażonych na zawilgocenie można wyodrębnić trzy następujące podstawowe grupy obiektów:

- bezpośrednio wystawione na działania atmosferyczne wolnostojące ściany pozostawione jako trwała ruina,
- budynki zadaszone, w których zawilgocenie nastąpiło w drodze zaciekania przez nieszczelne instalacje wodno-kanalizacyjne bądź wadliwie wykonane izolacje przeciwwilgociowe, wadliwe spadki i dopływy wody, nieszczelności pokrycia dachowego lub brak wentylacji,
- fundamenty ścian stojące na podłożu gruntowym rozmywanym przez wody wsiąkające do gruntu przez nieutwardzone nawierzchnie terenu lub spomiędzy budynków pozostawionych jako trwała ruina.

W bardzo złym stanie technicznym są ściany pałacu. Obróbki blacharskie gzymsów ściany południowej są wykonane wadliwie. Wody opadowe spływają z nich na ścianę i powodują odpadanie tynków elewacji wraz z wystrojem malarskim i zabytkową sztukaterią. Ściana północna oraz ściany wewnętrzne pałacu w ich części nadziemnej zostały wymurowane w 2000 r. Pod warstwą przemurowania zaprawa w murze jest zupełnie niezwiązana, mur rozsypuje się. Ściany te kwalifikują się do przemurowania. Na koronach innych ścian pozostawionych w formie trwałej ruiny miejscami wyrastają rośliny. Oderwaniem grożą pojedyncze, słabo związane z murem kamienie. Konieczne jest prowadzenie systematycznej kontroli stanu technicznego i wykonywanie bieżącej konserwacji korony murów⁴⁰.

w Janowcu nad Wisłą, „Ochrona Zabytków” 50/1, 1997, s. 12–18; Klimek B., *Zamek w Janowcu nad Wisłą – fazy budowy, przeprowadzone prace i ocena stanu technicznego poszczególnych części zamku*, w: *Ochrona i konserwacja ruin zamkowych – wybrane problemy i przykłady*, red. Szmygin B., Molski P., Warszawa – Lublin 2013, s. 89–101; <http://www.zamkipolskie.com/janow/janow.html>.

³⁹ Barnat-Hunek D., Franus W., Klimek B., *Problematyka zawilgocenia i zasolenia murów z opoki wapnistej zamku w Janowcu nad Wisłą*, [w:] *Trwała Ruina. Problemy utrzymania i adaptacji*, red. B. Szmygin, Lublin 2006, s. 184–194; *Ekspertyza budowlano-konserwatorska o stanie technicznym zamku w Janowcu*, S. Sosnowski, A. Koral 2000 r.; Gruszecki A., *Zamek w Janowcu w świetle badań*, [w:] *Ruiny żywe*, red. M. Brykowska, Janowiec 2007, s. 13–16; *Sprawozdania z badań i ich opracowania* znajdują się w archiwum Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym.

⁴⁰ Wg: Klimek B., *Zamek w Janowcu nad Wisłą – fazy budowy, przeprowadzone prace i ocena stanu technicznego poszczególnych części zamku*, w: *Ochrona i konserwacja ruin zamkowych – wybrane problemy i przykłady*, red. Szmygin B., Molski P., Warszawa – Lublin 2013, s. 100.



Brama zamkowa (fot. A.S.)

3.3. Wnioski i zalecenia określające zadania konserwatorskie wynikające z oceny stanu dobra

- Zachowują aktualność wnioski sformułowane przez Beatę Klimek w 2013 r. na podstawie przeglądu stanu technicznego zamku.
○○○○
- Dzięki przeprowadzonym dotychczas pracom zabytkowy zespół zamkowy w Janowcu został podźwignięty z gruzów i udostępniony zwiedzającym.
○○○○
- Zrealizowane prace dokumentują różne podejścia doktrynalne do zabytkowej ruiny.
○○○○
- Znaczna część fragmentów zamku znajduje się nadal w bardzo złym stanie technicznym.
○○○○
- Przyczyną złego stanu są przede wszystkim przerwane roboty budowlano-konserwatorskie i sam charakter obiektu (budulec, stan długotrwałej ruiny) oraz specyfika jego eksponowania.
○○○○
- Pozostawienie budynków w postaci trwałej ruiny wymaga dopracowania w sferze koncepcyjnej i wykonawczej.
○○○○
- Konieczne jest prowadzenie dalszych obserwacji zachodzących procesów celem wypracowania optymalnego sposobu zabezpieczenia przed szkodliwym działaniem czynników atmosferycznych.
○○○○
- Obiekt wymaga niezwłocznego dokończenia przerwanych prac budowlano-konserwatorskich oraz naprawy fragmentów uszkodzonych już po przerwaniu robót.
○○○○
- Konieczny jest stały monitoring stanu technicznego zamku i niezwłoczne wykonywanie bieżących napraw.
○○○○
- Ingerencji wymaga otoczenie zamku – szczególnie zapewnienie bezpieczeństwa dla poruszających się ścieżką po stoku zamkowym ku dawnemu miastu.
○○○○
- Cykliczne prace muszą dotyczyć pielęgnacji i eliminacji nadmiaru zieleni porastającej stoki zamkowe oraz fosę. Sukcesja roślinna postępuje tu w bardzo szybkim tempie.
○○○○
- Obserwacji i analizy wymaga zależność stanu substancji zamkowej od odnotowywanych zmian klimatycznych – przesuszanie gleby i murów (upały), gwałtowne ulewy, zamakanie murów i wymywanie podłoża, porywiste wiatry jako nowe czynniki zagrożeń dla zamku.



Fragment dekoracji malarskiej (fot. A.S.)



Zróżnicowanie wątków murów oraz form otworów poświadcza fazy przekształceń zamku (fot. A.S.)

CZEŚĆ II –
CHARAKTERYSTYKA
SYSTEMU OCHRONY
I ZARZĄDZANIA
DOBREM



1. Komponenty systemu ochrony i zarządzania dobrem

System ochrony zabytków opiera się przede wszystkim na ustawowo określonym systemie prawnym. Najważniejsze akty prawne i dokumenty regulujące sposób ochrony i zarządzania historycznych ruin oraz muzeum w Janowcu to:

- Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 2007 r. (art. 5, 6 i 73 oraz jej preambuła);
- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z rozporządzeniami wydanymi do tej ustawy;
- Przepisy prawne z innych aktów prawnych mające związek z ochroną zabytków (m.in. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu).

Na charakter i zakres wykonywania działań ochronnych i zarządczych znaczący wpływ ma organizacja i sposób działania instytucji bezpośrednio sprawującej pieczę nad danym miejscem. W tym kontekście w przypadku Janowca zasadnicze znaczenie ma ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (zarządcą dobra jest jednostka muzealna) oraz ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (podmiotem stanowiącym muzeum w Janowcu jest samorząd województwa lubelskiego).

Ponadto należy też wskazać na inne akty prawne odnoszące się do zasad funkcjonowania administracji lokalnej: Ustawa o samorządzie gminnym, Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie powiatowym, Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.

Najważniejszym aktem prawnym w dziedzinie ochrony zabytków jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która m.in. definiuje pojęcie zabytku, reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami, określa formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku, formy finansowania opieki nad zabytkami, zasady prowadzenia badań przy zabytkach, ich ewidencjonowania etc.

Ustawa rozróżnia i definiuje pojęcie ochrony zabytków i pojęcie opieki nad zabytkami:

Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- *zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;*
- *zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;*
- *udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;*
- *przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;*
- *kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;*
- *uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (art.4).*

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- *naukowego badania i dokumentowania zabytku;*
- *prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;*
- *zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;*
- *korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;*
- *popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art. 5).*

W odniesieniu do Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym jako zarządcy założenia zamkowego zasadnicze znaczenie mają zadania wynikające z opieki nad zabytkami.

Ustawa definiuje formy ochrony zabytków, którymi są:

1. Wpis do rejestru zabytków

Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a. Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.

2. Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego (po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków).
3. Utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej; park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dwie ostatnie formy – park kulturowy oraz ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego – pozostają w gestii samorządów gminnych.

1.1 Zarządca dobra

Ochrona wynikająca ze statutu Muzeum

Zarządcą i właścicielem zamku w Janowcu jest Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym. Bezpośredni nadzór nad zespołem zamkowym sprawuje Oddział – Zamek w Janowcu wchodzący

w skład struktury organizacyjnej Muzeum Nadwiślańskiego. Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym to samorządowa instytucja kultury, której organizatorem jest województwo lubelskie. Jako muzealna jednostka organizacyjna działa zgodnie ze statutem przyjętym uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego⁴¹, w szczególności na podstawie: Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, Ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa oraz nadanego statutu.

Statut określa m.in. zakres działania Muzeum, do którego należy przede wszystkim: *gromadzenie zabytków i materiałów dokumentacyjnych w statutowo określonym zakresie, (...) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów i obiektów architektury; przechowywanie gromadzonych (...) oraz magazynowanie ich w sposób dostępny dla celów naukowych; zabezpieczanie i konserwacja zbiorów, a także będących w użytkowaniu przez Muzeum obiektów architektury i budownictwa oraz w miarę możliwości – zabezpieczenie stanowisk archeologicznych i innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody; urządzanie wystaw stałych i czasowych; organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w zakresie wynikającym z działalności Muzeum; prowadzenie działalności edukacyjnej; udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych; zapewnienie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji; prowadzenie działalności wydawniczej w zakresie wynikającym z działalności Muzeum; popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę, poprzez m.in. organizowanie koncertów, konkursów, szkoleń, sesji, spotkań autorskich, pokazów filmowych i multimedialnych oraz innych przedsięwzięć; współpracę z polskimi i zagranicznymi muzeami, administracją rządową i samorządową, organizacjami pozarządowymi, instytucjami kultury, a także innymi osobami prawnymi, jednostkami organizacyjnymi nieposiadającymi osobowości prawnej oraz osobami fizycznymi.*⁴²

Finansowanie

Zgodnie ze statutem uchwalonym przez Sejmik Województwa Lubelskiego środki niezbędne na utrzymanie i rozwój oraz zapewnienie bezpieczeństwa zgromadzonych zbiorów zapewniają organizatorzy Muzeum. Źródłami finansowania działalności Muzeum są przekazywane przez organizatorów dotacje:

- podmiotowe na dofinansowanie działalności bieżącej w zakresie realizowanych działań statutowych, w tym na utrzymanie i remonty obiektów;
- celowe na sfinansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji;
- celowe na realizację wskazanych zadań i programów oraz
- przychody z prowadzonej działalności, w tym ze sprzedaży składników majątku ruchomego, przychody z najmu i dzierżawy składników majątkowych, środki otrzymane od osób fizycznych i prawnych oraz z innych źródeł, jak również dochody uzyskiwane z działalności gospodarczej (m.in. usługi związane z obsługą ruchu turystycznego).

Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym (w tym Oddział Zamek w Janowcu) jako Instytucja Kultury Samorządu Województwa Lubelskiego finansowana jest przede wszystkim ze źródeł samorządu województwa lubelskiego. Główne źródło utrzymania Muzeum to dotacja podmiotowa z budżetu województwa lubelskiego dla samorządowej instytucji kultury na finansowanie działalności bieżącej w zakresie realizowanych działań statutowych, w tym na utrzymanie i remonty obiektów. Wg danych MNKD

⁴¹ Uchwała nr XXXIX/520/2018 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 19 marca 2018 r.

⁴² Statut Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym (§ 7), załącznik do Uchwały nr XXXIX/520/2018 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 19 marca 2018 r.

w 2018 r. koszty funkcjonowania oddziału w Janowcu ogółem wyniosły nieco ponad 1 milion złotych, a przychody z prowadzonej działalności ponad 680 tys. złotych, z czego ponad 500 tys. stanowią przychody ze sprzedaży biletów. Tak więc 65% kosztów funkcjonowania oddziału w Janowcu pokrywane jest z wypracowanych przez ten oddział przychodów z działalności własnej. Udział kosztów Oddziału Zamek w Janowcu w kosztach ogółem MNKD wyniósł niewiele ponad 20%, natomiast udział Janowca w przychodach – nieco ponad 50% ogólnych przychodów MNKD. Taki stosunek udziału w kosztach do udziału w przychodach pokazuje, że w skali całego MNKD Oddział Zamek w Janowcu wypracowuje znaczące przychody. Jest to wynik godny odnotowania w szerszym kontekście placówek muzealnych w skali kraju.

Zgodnie z obowiązującymi w polskim systemie prawnym zasadami finansowania różnorodnych działań przy obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków istotnym wsparciem na realizację przez właściciela prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych są fundusze publiczne. Fundusze te to przede wszystkim dotacje celowe udzielane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz wojewódzkiego konserwatora zabytków ze środków budżetu państwa na dofinansowanie ww. prac prowadzonych przez właściciela zabytku.

Oddział Zamek w Janowcu pozyskuje środki finansowe na dofinansowanie realizacji prac remontowo-konserwatorskich zabytkowych ruin zamku w formie dotacji z funduszy publicznych. Wg danych Muzeum wysokość poniesionych nakładów na prace konserwatorskie i remontowe w latach 2007–2016 wyniosła ponad 1 milion złotych, z czego 95% prac sfinansowanych zostało z dotacji. Były to przede wszystkim fundusze pozyskane w ramach dotacji z programów ministerialnych – łącznie ponad 530 tys. złotych w latach: 2008, 2011, 2014 i 2016 – oraz dotacji inwestycyjnych jednostki prowadzącej muzeum, czyli Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego – łącznie ponad 440 tys. złotych w latach 2007–2008, 2011, 2014 i 2016. Środki własne stanowiły ok. 53 tys. złotych. Fundusze te przeznaczone były przede wszystkim na zabezpieczenie wieży pd.-wsch. zamku, prace konserwatorskie i roboty budowlane przy bieżącej naprawie i utrwaleniu koron murów i kamiennych wątków m.in. w budynku bramnym oraz konserwację i renowację detali architektonicznych.

Wysokość dotacji podstawowej Muzeum oraz środki finansowe wypracowane z prowadzonej działalności są niewystarczające dla utrzymania ruin zamku w Janowcu w odpowiednim stanie technicznym.

Struktura organizacyjna

Oddział Zamek w Janowcu jest jednym z sześciu oddziałów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym. W 2019 r. w oddziale w Janowcu zatrudnionych było osiemnastu pracowników, spośród których pięć osób to pracownicy merytoryczni – dwóch historyków sztuki (kustosze muzealni), archeolog (asystent muzealny), kulturoznawca oraz renowator przyuczony. Pozostałą obsadę osobową oddziału tworzą: opiekunowie ekspozycji i kasjerzy (8 osób), rzemieślnicy odpowiedzialni przede wszystkim za utrzymanie zieleni oraz bieżące naprawy i utrzymanie budynków (3 osoby), 1 pomoc muzealna, 1 stażysta.

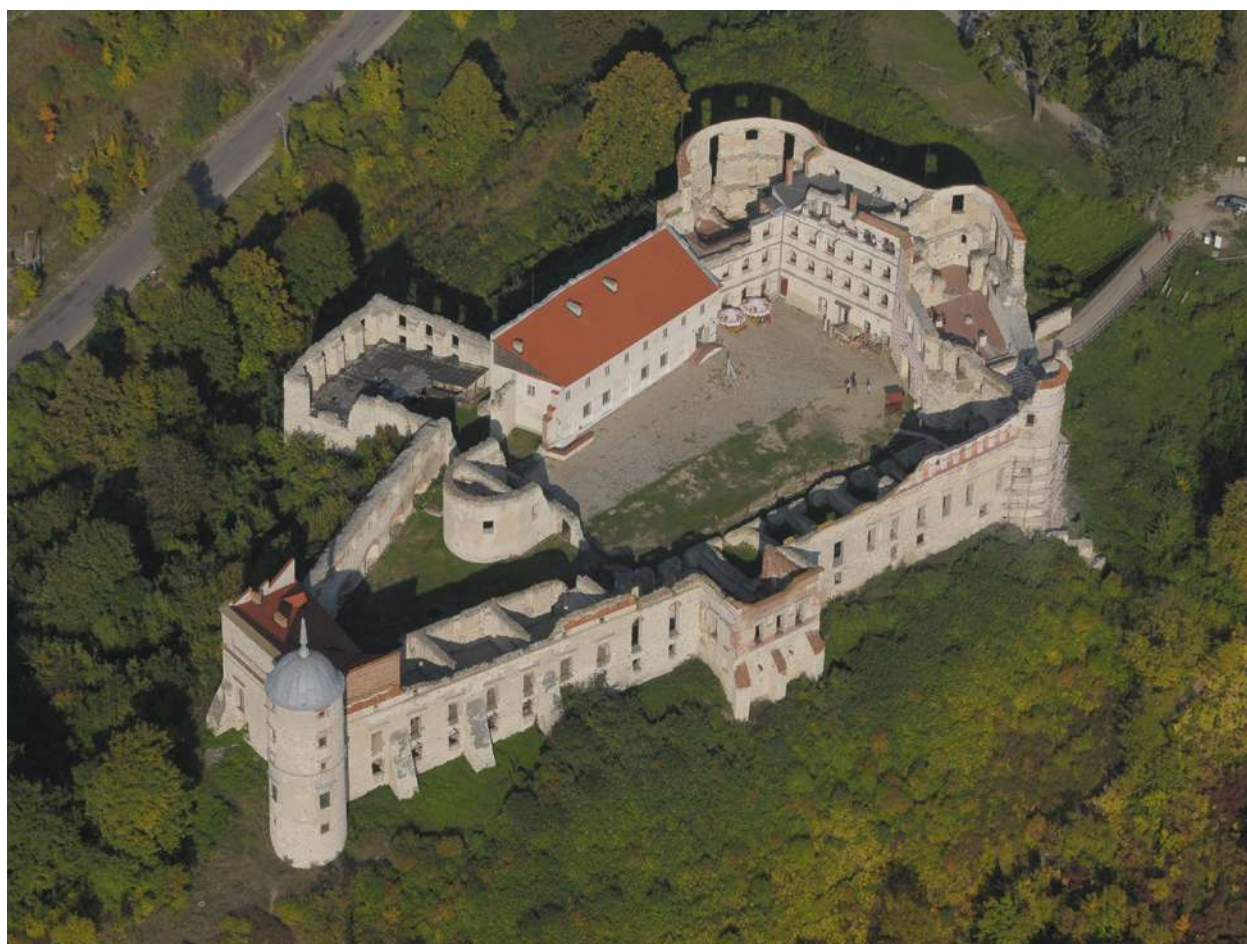
W ramach obecnej struktury zatrudnienia brak jest stanowiska ds. konserwacji historycznej ruiny (pracownik pełniący taką funkcję był zatrudniony do 2015 r. zgodnie z obowiązującym poprzednio regulaminem). W ramach struktury zatrudnienia w Oddziale Zamku w Janowcu nie funkcjonuje również stanowisko ds. promocji i obsługi ruchu turystycznego. Za realizację zadań w tych zakresach odpowiedzialni są pracownicy Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym z Działu wystaw i promocji, którzy prowadzą zintegrowane działania dla większości oddziałów.

Wg opinii zarządzających Muzeum aktualne potrzeby związane ze strukturą zatrudnienia dotyczą przede wszystkim możliwości pozyskania wykwalifikowanych pracowników-rzemieślników do utrzymania terenów zielonych (ogrodnik) oraz bieżących remontów zabytkowych budynków

(murarz, kamieniarz). Zwiększenie obsady w tym zakresie jest jednak niemożliwe ze względów finansowych.

Osobną kwestią związaną z liczebnością i strukturą zatrudnienia pozostają potrzeby, które pojawiają się w przypadku realizacji nowych planowanych funkcji, przede wszystkim w ramach proponowanego muzeum ruin oraz obecnych planów zarządcy związanych z koncepcją winiarskiego zagospodarowania wzgórza zamkowego oraz utworzeniem tzw. gospodarstwa pomocniczego – hodowla owiec, sad z kolekcją staropolskich odmian drzew owocowych. Jednak na obecnym etapie realizacji zagadnień związanych z rozszerzeniem profilu działalności zarządcy nie posiada dokładnego rozpoznania zarówno potrzeb w zakresie wzrostu liczebności zatrudnienia, niezbędnych kompetencji nowych pracowników, jak również planów finansowych związanych z ewentualnym wdrożeniem nowego planu funkcjonalno-użytkowego.

Reasumując, należy stwierdzić, że analiza najważniejszych aspektów funkcjonowania Muzeum – zarządcy dobra – nie wykazuje zagrożeń. Zarządca jest kompetentną jednostką kultury świadomą znaczenia i rangi obiektu, właściwie spełniającą zasadnicze zadania w zakresie ochrony janowieckiego zamku. Poziom finansowania muzeum zapewnia bieżące funkcjonowanie, jest jednak zdecydowanie zbyt niski, by sprostać wszystkim potrzebom i wyzwaniom związanym ze stanem dobra. Przede wszystkim od wielu lat wysokość corocznych środków finansowych pozostaje na podobnym poziomie, który w zasadzie uniemożliwia przeznaczanie większych funduszy na wykonywanie niezbędnych prac remontowo-konserwatorskich. Fundusze pozyskiwane w wyniku wnioskowania o środki z dostępnych źródeł z budżetu państwa również nie zapewniają utrzymania historycznych ruin zamku w takim stanie, który gwarantuje bezpieczeństwo w odniesieniu do zachowania wszystkich zdefiniowanych wartości tego miejsca.



Zamek z lotu ptaka (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

Obecna struktura zatrudnienia, kompetencje pracowników oraz ich liczebność jest adekwatna do realizowanych zadań i zapewnia podstawową ochronę zabytkowego założenia ruin oraz zespołu dworskiego w Janowcu⁴³. Jednak jest to struktura niezapewniająca rozwoju i prawidłowego funkcjonowania w sytuacji planowanych przez Zarządcę nowych koncepcji funkcjonalno-użytkowych poszerzających profil dotychczasowych działań.

1.2. Charakterystyka elementów krajowego systemu ochrony i zarządzania dobrem

1.2.1 System ochrony zabytków – uwarunkowania prawne

Wpis do rejestru zabytków nieruchomości

Wpis do rejestru zabytków stanowi – zarówno z prawnego punktu widzenia, jak i praktyki konserwatorskiej – podstawową formę ochrony zabytków w polskim prawodawstwie i podstawowe narzędzie kształtowania polityki konserwatorskiej.

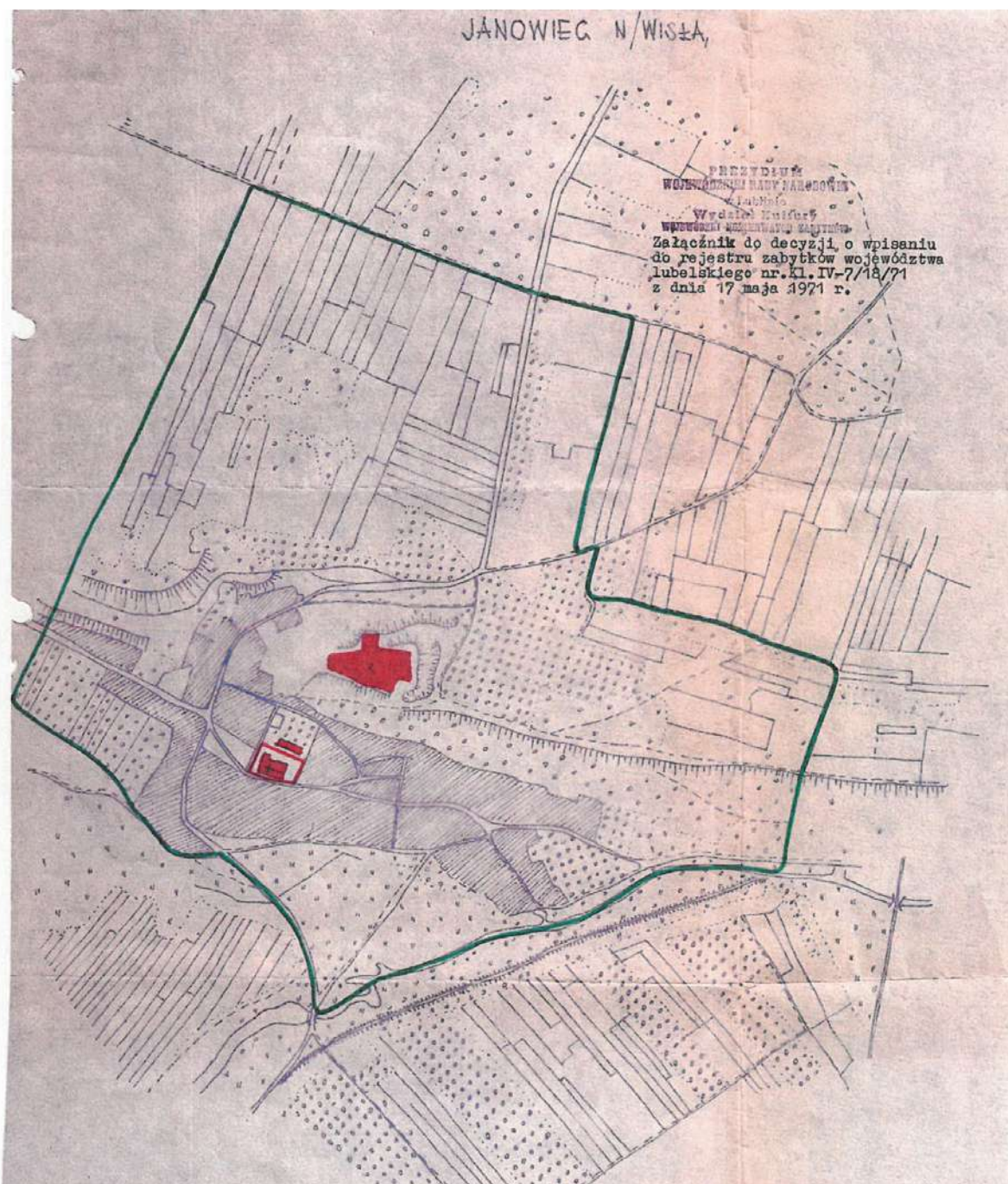
W przypadku zabytkowego założenia w Janowcu ochrona prawna wynikająca z wpisu do rejestru zabytków zawiera zarówno wpisy indywidualne obejmujące: historyczne ruiny zamku, drewniane budynki znajdujące się na terenie Muzeum przeniesione do Janowca z innych miejscowości, jak również wpis obszarowy – odnoszący się do zespołu architektoniczno-krajobrazowego Janowca. Ochrona ta, jej przedmiot i zakres zdefiniowany został w kilku decyzjach o wpisie do rejestru zabytków pochodzących z różnych lat i w różny sposób uzasadniających wartości zabytkowego zespołu i jego poszczególnych elementów. Są to następujące decyzje (w chronologicznej kolejności ich wydawania):

- *Ruiny zamku oraz wzgórze, na którym zamek się wznosi* – dec. A-500 z 03.06.1947 r.
- *Uzasadnienie: Zamek w Janowcu/Wisły-jest rzadkim przykładem dawnej rezydencji wielkopańskiej i posiada wybitną wartość dla historii sztuki w Polsce. Wzgórze zamkowe wiąże się zaś ściśle z omawianą budowlą i jest jej właściwym otoczeniem.*
- *Park otaczający ruiny zamku w Janowcu* – dec. A-500 z 18. 10. 1948 r.
Uzasadnienie: Zabytek przyrody jako otoczenie ruin zamku i jako zbiorowisko wiekowych i wielkich drzew. Na omawianym terenie zakazuje się wypasu przegonu bydła.
- *Ruiny dawnego zamku Firlejów (...) wraz z ocalałym wyposażeniem architektonicznym /sgraffita, sztukaterie itp./, wzgórze, na którym jest usytuowany i otaczającym go drzewostanem* – dec. A-500 z 23. 01. 1960 r.
Uzasadnienie: jako pozostałość jednego z najokazalszych murowanych renesansowych zamków w Polsce.
- *Zespół krajobrazowo-architektoniczny (...) w granicach oznaczonych na załączonym planie, obejmujący: 1. ruiny zamku (...) wraz z całym wystrojem architektonicznym, malarskim, sgraffitowym, rzeźbiarskim oraz zachowanymi ruchomościami jak również z ziemnymi i murowanymi elementami obronnymi, a także górę zamkową wraz z jej ukształtowaniem i zadrzewieniem i teren dawnego parku* – dec. A-500 z 17. 05. 1971 r. Ponadto do rejestru zabytków w ramach tej decyzji wpisano: zespół kościelny, historyczny układ urbanistyczny rynku i ulic dawnego miasta oraz strefę ochrony krajobrazu.

⁴³ Jerzy Żuławski sugerował, iż w skład personelu muzealnego zamku w Janowcu powinien na stałe być włączony wprawny murarz z pomocnikiem, jednak współczesne przepisy ochrony zabytków oraz sposób sprawowania nadzoru konserwatorskiego ograniczają możliwość stosowania rozwiązań doraźnych w praktyce ochrony i zarządzania zamkiem.

Uzasadnienie: *jako szczególnie cenny przykład zespołu architektoniczno-urbanistycznego, narastającego od XIV wieku wykorzystującego i podkreślającego walory krajobrazowe przelomowego odcinka doliny Wisły.*

Decyzja zawiera załącznik graficzny z zaznaczeniem przedmiotu ochrony oraz granic strefy ochrony krajobrazu.



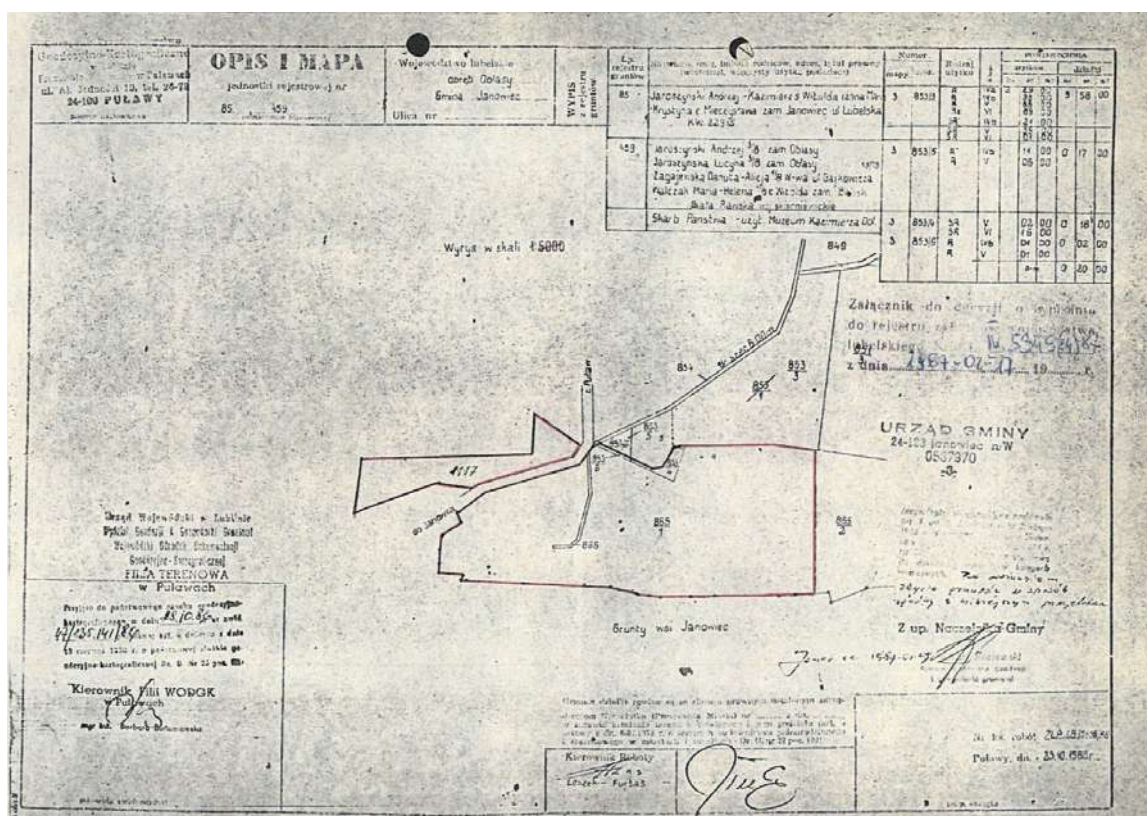
Załącznik graficzny do decyzji A-500 z 17. 05. 1971 r. o wpisie do rejestru zabytków zespołu krajobrazowo-architektonicznego Janowca

- spichlerz na wzgórzu zamkowym w Janowcu przeniesiony z Kurowa – dec. A-500 z 14.03.1981 r.
- zespół zamkowy w Janowcu, w skład którego wchodzi ruiny zamku oraz teren wraz z jego ukształtowaniem i zadrzewieniem obejmujący górę zamkową z pozostałościami fosy i ziemnymi elementami obronnymi, stok Równiny Radomskiej, park, sady, teren translokowanego do Janowca zespołu budynków dworskich i wydmowy teren na wschód od zespołu dworskiego – A-500 z 17.02.1987 r.

Uzasadnienie: *Ruiny zamku wzniesione w XVI wieku przebudowanego i rozbudowanego w ciągu XVI, XVII i XVIII w. wraz z otaczającym go terenem stanowi bardzo cenny przykład zespołu zamkowego. W ostatnich latach otoczenie zespołu zostało wzbogacone o nowe obiekty przeniesione w pobliże wzgórza z innych miejscowości. Na terenie tym znajduje się:*

- *stodola przeniesiona z Wylągów, drewniana z przełomu XIX/XX w. oraz obiekty zabytkowe uprzednio wpisane do rejestru zabytków w miejscu ich pierwotnej lokalizacji*
- *dwór z Moniaków drewniany, przełom XVIII/XIX w.*
- *spichlerz z Kurowa, drewno, przełom XIX/XX*
- *spichlerz z Podlodowa, drewniany, przełom XVIII/XIX⁴⁴.*

Decyzja wymienia numery działek ewidencyjnych objętych ochroną oraz posiada załącznik graficzny z oznaczoną granicą ochrony.



Załącznik graficzny do decyzji A-500 z 17.02.1987 r. o wpisie do rejestru zabytków zespołu zamkowego

⁴⁴ Zgodnie z treścią decyzji o wpisie do rejestru zabytków.



Zespół drewnianych zabudowań skansenu (fot. AFM)



Zespół drewnianych zabudowań skansenu (fot. AFM)



Zespół drewnianych zabudowań skansenu (fot. AFM)



Aranżacja ogrodu przy dworze z Moniaków (fot. AFM)

Przedmiot oraz granice ochrony, wyznaczone w oparciu o zaprezentowane powyżej decyzje o wpisie do rejestru zabytków, dobrze obrazuje poniższa mapa uwzględniająca zakres ochrony wszystkich dotychczasowych decyzji administracyjnych wydawanych na przestrzeni lat, począwszy od 1947 r. do 1987 r.

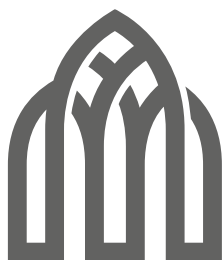


Granice ochrony konserwatorskiej zespołu zamkowego,

źródło: <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

Pomnik historii

Ruiny zamku w Janowcu nie są dotychczas uznane za pomnik historii. W ocenie autorów niniejszego opracowania historyczne ruiny zamku wraz z krajobrazem kulturowym mają duże znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturowego i prezentują wysokie wartości historyczne, artystyczne, naukowe i krajobrazowe predestynujące do nadania tego prestiżowego statusu. Jak wynika z analizy porównawczej zamek o podobnej charakterystyce do janowieckiego nie jest dotąd reprezentowany na liście pomników historii. Można też rozważyć uznanie Janowca za pomnik poprzez rozszerzenie wpisu Kazimierza Dolnego na system fortyfikacji i krajobraz przełomu Wisły.



**P O M N I K
H I S T O R I I**

Logo pomników historii,

źródło: https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascieli_i_zarzadcow/

[opieka-nad-zabytkami/pomniki-historii/identyfikacja-wizualna/](https://www.nid.pl/pl/Dla_wlascieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/pomniki-historii/identyfikacja-wizualna/)

Ochrona prawna wynikająca z użytkowania obiektu jako muzeum

Poza wymienionymi powyżej formami ochrony na stan prawny i ochronę obiektu niebagatelny wpływ ma typ własności tego zabytku i sprawowana funkcja. Zespół zamkowy w Janowcu od 1975 r. użytkowany jest jako muzeum. Ważnym aspektem statusu prawnego muzeum, w odniesieniu do zgromadzonych zbiorów, są przepisy ustawy o muzeach dotyczące muzealiów,

czyli rzeczy ruchomych i nieruchomości stanowiących własność muzeum i wpisanych do inwentarza (ich przechowywania, zabezpieczenia, ewidencjonowania, badania etc.) W przypadku zamku w Janowcu dotyczy to przede wszystkim zabytkowego wyposażenia związanego z historią zamku.

Nadzór konserwatorski

Polityka działań ochronnych w polskim systemie prawnym jest prowadzona przez właścicieli zabytków oraz instytucji i służb odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego. Właściciel zabytku jako sprawujący nad nim opiekę powinien gwarantować utrzymanie obiektu w dobrym stanie. Strona konserwatorska zapewnia fachowy nadzór, inicjuje niezbędne działania zabezpieczające, w szczególnych przypadkach współfinansuje działania ochronne.

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzenie przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków prac (konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych), badań (konserwatorskich, architektonicznych, archeologicznych), zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Jako zabytek prawnie chroniony poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomości zabytkowe założenie zamkowe podlega Lubelskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków. Bezpośredni nadzór konserwatorski w przypadku zabytków Janowca sprawuje Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie.

Finansowanie

Kolejnym elementem krajowego systemu ochrony zabytków jest finansowanie. Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega m.in. na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, a także na prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz jego zabezpieczeniu dla utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań także jest obowiązkiem podmiotu posiadającego tytuł prawny do zabytku. Wsparciem w realizacji tych zadań mogą być środki publiczne przekazywane w formie dotacji celowej udzielanej na wniosek właściciela, użytkownika lub osób przez nie upoważnionych. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa zasady udzielania dotacji przez ministra i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Oprócz wyszczególnienia działań przy zabytku, na które dotacja może być udzielona, przyjęto zasadę, że dotacja może być przyznana w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie prac. Wyższe dofinansowanie, udzielane nawet do 100% koniecznych nakładów, jest możliwe w następujących sytuacjach: jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia prac złożonych pod względem technologicznym oraz jeżeli stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Dotacje udzielane przez ministra i wojewódzkich konserwatorów zabytków mogą być udzielane na szereg działań przy zabytkowych obiektach wpisanych do rejestru zabytków, niezbędnych dla zachowania i poprawy stanu technicznego oraz substancji zabytkowej obiektu. Do najważniejszych



Urzędowe tablice Muzeum (fot. AFM)

prac i działań należą: techniczne i konserwatorskie ekspertyzy, konserwatorskie lub architektoniczne badania i dokumentacje, opracowania programów prac konserwatorskich i restauratorskich, projekty budowlane, zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku, stabilizacja konstrukcyjna części składowych zabytku lub ich częściowe odtworzenie, odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności; uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej, zakup i montaż instalacji przeciw włamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Najważniejsze źródła finansowania z budżetu państwa w przypadku dobra, jakim jest zespół zamkowy w Janowcu jako obiekt prawnie chroniony poprzez wpis do rejestru zabytków, to:

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach ogłaszanych rokrocznie programów⁴⁵;
- Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Lublinie – środki finansowe z budżetu państwa – w części, której dysponentem jest wojewoda – są przeznaczane na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków położonych na terenie województwa lubelskiego.

Poza programami MKiDN oraz dotacjami udzielanymi przez WKZ tzw. środki pomocowe z budżetu państwa na działania przy zabytkach pochodzą z: Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych i Funduszu Inicjatyw Obywatelskich.

Od 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy Ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na których podstawie utworzony został Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. Głównymi wpływami Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków są administracyjne kary pieniężne nakładane przez organy ochrony zabytków w sytuacjach, które dotychczas stanowiły wykroczenia. Wpływami do Funduszu mogą też być nawiązki zasądzone przez sąd w sprawach przestępstw zniszczenia lub uszkodzenia zabytku. Przed nowelizacją ustawy grzywny za popełnienie wykroczenia trafiały do ogólnego budżetu państwa. Obecnie dysponentem nowo utworzonego Funduszu jest Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Środki, które zostaną zgromadzone na koncie Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków, mają być w pierwszej kolejności przeznaczane na ratowanie zabytków zagrożonych, zniszczonych lub uszkodzonych.

Poza źródłami finansowania, jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, znaczącym źródłem finansowania ochrony zabytków są środki pomocowe z funduszy europejskich. W odniesieniu do możliwości wykorzystania tych funduszy przez Janowiec są to fundusze udzielane przede wszystkim z następujących programów:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014–2020;
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020;
- MKiDN – środki europejskie – fundusze norweskie i EOG, POIiŚ i inne.

⁴⁵ Wysokość środków pozyskanych w ostatnich kilku latach przez MNKD na prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane zamku w Janowcu przedstawiona została w charakterystyce zarządcy dobra.



Zamek z lotu ptaka, fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym (fot. D. Olesiuk)

1.2.2 System i formy ochrony przyrody

W zakresie ochrony środowiska naturalnego, podobnie jak w przypadku ochrony zabytków, zasady ochrony wyznaczają i regulują ustawy. Podział kompetencji między organy i instytucje państwowe oraz samorządowe łączy się z dużą różnorodnością form ochrony. Najszerzym pojęciem powiązanim z regulacjami prawnymi jest ochrona środowiska, czyli podjęcie lub zaniechanie działań umożliwiające zachowanie lub przywracanie równowagi przyrodniczej. *Ochrona ta polega w szczególności na:*

- a. racjonalnym kształtowaniu środowiska i gospodarowaniu zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju,*
- b. przeciwdziałaniu zanieczyszczeniom,*
- c. przywracaniu elementów przyrodniczych do stanu właściwego⁴⁶.*

W kontekście ochrony siedlisk przyrodniczych i krajobrazu przede wszystkim ma zastosowanie Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody⁴⁷. Ustawa ta odnosi się także do problematyki walorów krajobrazowych rozumianych jako wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, estetyczno-widokowe obszaru oraz związane z nimi rzeźbę terenu, twory i składniki przyrody oraz elementy cywilizacyjne ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka⁴⁸. Zgodnie

⁴⁶ Art. 3., ust. 13 Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 roku Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 799, 1356.)

⁴⁷ t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 142, 10, 650.

⁴⁸ Art. 5. ust. 23 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

z zawartą w ustawie definicją ochrona przyrody polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu szeregu zasobów, tworów i składników przyrody. W kontekście zarządzania dziedzictwem kulturowym Janowca i jego walorów krajobrazowych do najistotniejszych zasobów zaliczyć należy wymienione w ustawie: krajobraz, siedliska przyrodnicze, twory przyrody żywej i nieożywionej, zieleń, zadrzewienia⁴⁹. Wśród siedmiu celów ochrony przyrody wskazano m.in.: *ochronę walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień, utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych, a także pozostałych zasobów, tworów i składników przyrody oraz kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację, informowanie i promocję w dziedzinie ochrony przyrody*⁵⁰.

Ustawa przewiduje między innymi różne kategorie ochrony, w tym:

5. *ochrona czynna – stosowanie, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych w celu przywrócenia naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów; (...)*
8. *ochrona krajobrazowa – zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu; (...)*
9. *ochrona ścisła – całkowite i trwałe zaniechanie bezpośredniej ingerencji człowieka w stan ekosystemów, tworów i składników przyrody oraz w przebieg procesów przyrodniczych na obszarach objętych ochroną, a w przypadku gatunków – całoroczną ochronę należących do nich osobników i stadiów ich rozwoju; (...)*
14. *otulina – strefę ochronną graniczącą z formą ochrony przyrody i wyznaczoną indywidualnie dla formy ochrony przyrody w celu zabezpieczenia przed zagrożeniami zewnętrznymi wynikającymi z działalności człowieka*⁵¹;

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody ustanowiła dziesięć form ochrony przyrody. Poza ochroną gatunkową roślin, zwierząt i grzybów są to parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, użytki ekologiczne, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe⁵².

Politykę państwa w zakresie ochrony przyrody prowadzi Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. Jest to instytucja centralna, która m.in. odpowiada za:

- prowadzenie polityki ochrony środowiska w zakresie zarządzania ochroną przyrody, w tym m.in. obszarami Natura 2000 oraz kontroli procesu inwestycyjnego;
- realizację zadań dotyczących zapobiegania i naprawy szkód w środowisku;
- zarządzanie informacją o środowisku przyrodniczym.

Generalna Dyrekcja prowadzi Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody.

Na szczeblu wojewódzkim za szereg działań ochronnych odpowiada regionalny dyrektor ochrony środowiska (dla obszaru Janowca jest to Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Lublinie). Jest to struktura, która mimo powierzenia wielu kompetencji i odpowiedzialności za stan środowiska przyrodniczego administracji samorządowej sprawuje państwowy nadzór nad zadaniami ochronnymi.

Obszar założenia historycznych ruin w Janowcu ze względu na szczególne walory przyrodnicze, krajobrazowe i kulturowe znajduje się w sferze regulacji prawnych dotyczących ochrony

⁴⁹ Art.2.1. Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

⁵⁰ Art. 2.2. Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody

⁵¹ Art. 5. Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

⁵² Art. 6.1. Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

przyrody. Na terenie zespołu funkcjonują trzy formy ochrony przyrody – są to park krajobrazowy, obszar Natura 2000 oraz pomniki przyrody.

Janowiec położony jest w granicach Kazimierskiego Parku Krajobrazowego utworzonego w 1979 r. jako pierwszy w województwie lubelskim⁵³. Na obszarze Parku i otuliny znajduje się 11 gmin województwa lubelskiego⁵⁴. W uchwale w sprawie KPK wskazano, że *szczególnym celem ochrony Parku jest zachowanie niepowtarzalnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych, kulturowych, historycznych i turystycznych środowiska ze szczególnym uwzględnieniem interesujących biocenoz zbożczy doliny Wisły, wąwozów i skarp lessowych z licznie występującymi gatunkami rzadkich roślin*⁵⁵. Uchwała formułuje też szereg zakazów, w tym m.in.: realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko czy wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu.



Logo Kazimierskiego Parku Krajobrazowego,
źródło: <http://parki.lubelskie.pl/parki-krajobrazowe/kazimierski-park-krajobrazowy>



Kazimierski Park Krajobrazowy

Załącznik nr 1 do Uchwały nr XXIX/407/2017 Sejmiku Województwa Lubelskiego

http://edziennik.lublin.uw.gov.pl/WDU_L/2017/2324/akt.pdf

⁵³ Zgodnie z Ustawą o ochronie przyrody utworzenie parku krajobrazowego następuje w drodze uchwały sejmiku województwa. Projekt uchwały sejmiku województwa w sprawie utworzenia, zmiany granic lub likwidacji parku krajobrazowego wymaga uzgodnienia z właściwą miejscowo radą gminy oraz właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

⁵⁴ Uchwała nr XX/60/79 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Lublinie z dnia 27 kwietnia 1979 r. w sprawie utworzenia Kazimierskiego Parku Krajobrazowego oraz Uchwała nr XXIX/407/2017 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Kazimierskiego Parku Krajobrazowego, Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego Lublin, dnia 16 maja 2017 r., poz. 2324.

⁵⁵ Uchwała nr XXIX/407/2017 Sejmiku Województwa Lubelskiego, § 2.



Widok na zamek od południa (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

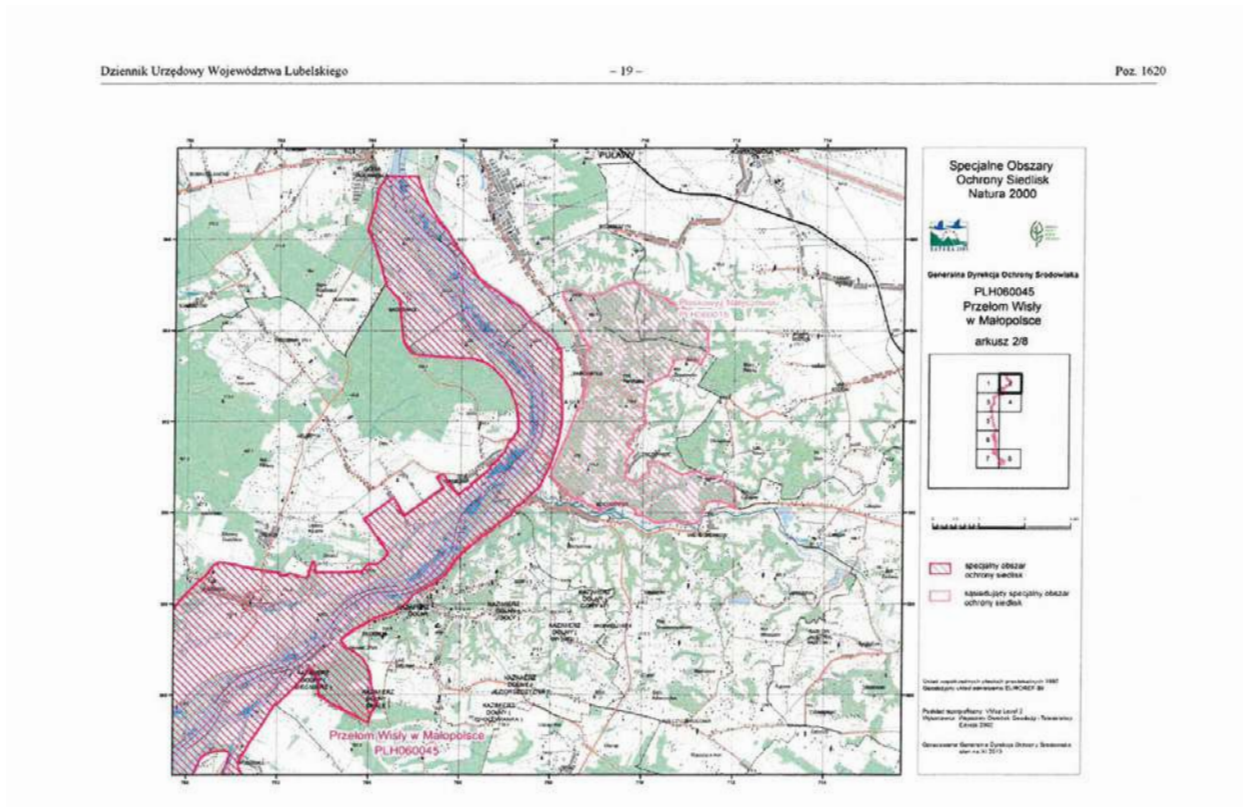


Pomnik Przyrody w zamkowym parku (fot. A.S.)

Kolejną formą ochrony przyrody obejmującą teren Janowca jest obszar „Przełom Wisły w Małopolsce” powstały w ramach sieci Natura 2000 PLH 060045 – to specjalny obszar ochrony siedlisk, który obejmuje fragment Doliny Wisły od ujścia Sanny powyżej Annopola do miasta Puławy.

Ponadto wśród drzewostanu parku zamkowego znajdują się dwie lipy drobnolistne oraz wiąz uznane za pomnik przyrody⁵⁶.

⁵⁶ Zarządzenie nr 42 Wojewody Lubelskiego z dn. 22 października 1987 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody (Dz. Urz. Woj. Lub. z 1987 r. Nr 12, poz. 211, zm. Dz. Urz. Woj. Lub. z 1990 r. Nr 15, poz. 200).



Przełom Wisły w Małopolsce. Natura 2000,

źródło: <http://bip.lublin.rdos.gov.pl/files/obwieszczenia/42273/>

Zarządzenie_RDOS_Lublin_Przełom_Wisły_w_Malopolsce.pdf

Podsumowując, należy stwierdzić, że ochronę wartości zabytkowych – zwłaszcza walorów krajo-
brazowych – zespołu zamkowego w Janowcu dopełniają istniejące regulacje prawne z zakresu ochrony
przyrody.



Pomniki przyrody na terenie parku zamkowego w Janowcu.

<http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/?showExternalObject=4A1D1E4DD2FADAB42448E0CA973571EC>

1.2.3 Krajowe dokumenty strategiczne wyznaczające politykę państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego

Obok uwarunkowań prawnych w krajowym systemie ochrony zabytków i zarządzania dziedzictwem kulturowym istotną rolę odgrywają krajowe dokumenty strategiczne, które wyznaczają politykę działań państwa w tych dziedzinach w perspektywie wieloletniej. Do dokumentów takich należą przede wszystkim: Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 (przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004), Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2014–2020 oraz Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004–2020.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 jako cel strategiczny przyjmuje działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce, a jako cele cząstkowe wskazuje m.in. na: zachowanie dziedzictwa kulturowego, aktywną ochronę zabytków oraz wzrost efektywności zarządzania sferą kultury. Strategia wskazuje także, by w podejściu do ochrony dziedzictwa kulturowego skupiać się na powiązaniu kultury z rozwojem gospodarczym i traktuje dziedzictwo i kulturę jako sektor, który powinien generować dochody, nowe miejsca pracy, a także stanowić czynnik zwiększający atrakcyjność regionów dla inwestorów i mieszkańców.

Na podstawie diagnozy w strategii wyodrębniono pięć strategicznych obszarów kultury, dla których sformułowano Narodowe Programy Kultury będące podstawowymi narzędziami wdrażania strategii. W odniesieniu do ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określono Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004–2020”, który za cel strategiczny przyjął intensyfikację i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksową poprawę stanu zabytków nieruchomych. Istotne w kontekście planu zarządzania dla muzeum w Janowcu są też wskazane w programie cele cząstkowe, a zwłaszcza:

- *poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,*
- *kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,*
- *zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,*
- *promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,*
- *rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.*

Założono, że cele programu realizowane będą m.in. w ramach następujących priorytetów i działań:

- Priorytet Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe zakłada działania dotyczące rewaloryzacji oraz adaptacji zabytków (przy założeniu znaczącego wpływu ekonomicznego tych projektów na rozwój regionalny i zwiększenie ilości miejsc pracy) oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Za inne ważne działania uznano zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków;
- Priorytet Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego, którego działania mają przede wszystkim na celu podniesienie wykształcenia kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego oraz podniesienie świadomości społecznej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 wprowadziło programy operacyjne służące realizacji tejże strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”. Programy operacyjne ogłaszane są decyzją Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wraz z alokacją finansową na dany rok budżetowy. Celem programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” jest *intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych*.⁵⁷ Celami częściowymi programu są: poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego), zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Program realizowany jest w ramach dwóch komplementarnych priorytetów: rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Najważniejszymi celami priorytetu pierwszego są przede wszystkim: poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji. Priorytet drugi programu koncentruje się natomiast na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych⁵⁸.

Powyższe ustalenia dokumentów strategicznych są wyraźną wskazówką co do kierunków i skali wartościowania problemów w realizacji odpowiedzialności państwa za dziedzictwo kulturowe.

Podobną rolę spełnia Krajowy Program Ochrony Zabytków. Pierwszy krajowy program realizowany był w latach 2014–2017, natomiast w 2019 r. uchwalony został Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022⁵⁹.

Za najistotniejsze cele i kierunki działań w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 uznano:

- Cel główny – stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. Cel ten realizowany będzie w okresie 4 lat we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.:
- Cel szczegółowy 1: „Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego”, podzielony na kierunki działania:
 1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym,
 2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.
- Cel szczegółowy 2: „Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami”, podzielony na kierunki działania:

⁵⁷ [http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_\(2005\).pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_(2005).pdf) W roku 2020 zadania te objął program Ochrona Zabytków: file:///C:/Users/asiwek/Downloads/2019_09_30_Regulamin_Ochrona_zabytk%C3%B3w_2020.pdf

⁵⁸ [http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_\(2005\).pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_(2005).pdf), s. 81

⁵⁹ Uchwała nr 82 Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2019 r. w sprawie Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019–2022. M.P. 2019, poz. 808

1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami;
2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego;
 - Cel szczegółowy 3: „Budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa”, podzielony na kierunki działania:
 1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa i jego wartości;
 2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

1.2.4. Wnioski i zalecenia

- Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym i jego Oddział Zamek w Janowcu jako zarządca dobra gwarantuje ochronę, funkcjonowanie i udostępnianie zabytkowego założenia zamkowego i dworskiego.

○○○○○
- Poziom finansowania muzeum jest wystarczający na bieżące funkcjonowanie, jednak zdecydowanie zbyt niski, by sprostać potrzebom i wyzwaniom związanym ze stanem dobra oraz jego rozwojem funkcjonalnym.

○○○○○
- Wysokość dotacji podmiotowej pozostaje od kilku lat na podobnym poziomie, który w zasadzie uniemożliwia przeznaczanie większych funduszy na wykonywanie niezbędnych prac remontowo-konserwatorskich. Analiza wysokości funduszy pozyskanych w ostatnich kilku latach w ramach dotacji celowych budżetu państwa oraz samorządu województwa lubelskiego pozwala na stwierdzenie, że środki te również nie zapewniają utrzymania historycznych ruin zamku w takim stanie, który gwarantuje bezpieczeństwo w odniesieniu do zachowania wszystkich zdefiniowanych wartości tego miejsca.

○○○○○
- Uwzględniając obecny stan techniczny zamku nakłady finansowe na zabezpieczenie substancji zabytkowej zamku są absolutnie nieadekwatne do realnych potrzeb. W celu powstrzymania dalszej degradacji obiektu i wykonania kompleksowych prac remontowo-konserwatorskich niezbędne są zdecydowanie większe środki finansowe niż przeznaczane na zamek w ostatnich kilkunastu latach. Środki takie mogłyby zapewnić fundusze europejskie, dlatego jednym z priorytetowych działań zarządcy dobra oraz województwa lubelskiego (jako organizatora Muzeum) powinno być pozyskanie dużego wsparcia finansowego właśnie z tych środków.

○○○○○
- Skala potrzeb finansowych wynikająca z charakteru ruiny w Janowcu, jego skali i ewentualnej całościowej koncepcji zagospodarowania jest bardzo duża. Techniczne i konserwatorskie zabezpieczenie ruiny oraz wykończenie i zagospodarowanie już zbudowanych pomieszczeń (stan surowy zamknięty) wymaga budżetu rządu kilkunastu milionów złotych. Ewentualne wybudowanie nowych obiektów kubaturowych dla potrzeb rozbudowanego programu funkcjonalnego znacznie ten koszt podnosi.

- Obecna struktura zatrudnienia, kompetencje pracowników oraz ich liczebność jest adekwatna do realizowanych zadań i zapewnia podstawową ochronę zabytkowego założenia ruin oraz zespołu dworskiego w Janowcu. Zasadne jest zwiększenie obsady etatowej MNKD Oddział Zamek w Janowcu. Obecna liczba i struktura pracowników jest zbyt niska dla zapewnienia rozwoju i prawidłowego funkcjonowania Muzeum, zwłaszcza w sytuacji planowanych przez Zarządcę nowych koncepcji funkcjonalno-użytkowych poszerzających profil dotychczasowych działań.

oooo

- Zespół zamkowy w Janowcu ma zapewnioną formalno-prawną ochronę konserwatorską adekwatną do zidentyfikowanych wartości m.in. poprzez krajowy system prawny, którego wyrazem są przede wszystkim decyzje o wpisie do rejestru zabytków nieruchomych (decyzje o wpisie do rejestru ruin zamku oraz tzw. wpis obszarowy zespołu krajobrazowo-architektonicznego Janowca).

oooo

- W odniesieniu do ochrony niezwykle cennej ekspozycji krajobrazowej ruin zamku oraz krajobrazu kulturowego ochronę konserwatorską najlepiej zabezpiecza decyzja o wpisie do rejestru zespołu krajobrazowo-architektonicznego Janowca, w której wyznaczone granice ochrony obejmują nie tylko zamkowe założenie, układ urbanistyczny, lecz również dość rozległą strefę ochrony krajobrazu.

oooo

- Analiza i ocena wartości dobra pozwala stwierdzić, że ruiny zamku w Janowcu wraz z krajobrazem kulturowym są zabytkiem o dużych wartościach historycznych, artystycznych i naukowych predestynujących to miejsce do uznania za pomnik historii. Dlatego kwestia opracowania i złożenia wniosku o uznanie Janowca za pomnik historii jest działaniem jak najbardziej zasadnym. Można też rozważyć uznanie Janowca za pomnik historii poprzez rozszerzenie wpisu Kazimierza Dolnego.

oooo

- Ochrona elementów ruchomych (eksponaty i zbiory muzealne) jest gwarantowana poprzez wypełnianie wymogów prawnych wynikających z Ustawy o muzeach.

oooo

- Celowe jest wpisanie sztukaterii i polichromii do rejestru zabytków ruchomych, co podkreśli ich wartość jako autonomicznych dzieł sztuki.

oooo

- Ochronę wartości krajobrazowych dopełniają regulacje prawne z zakresu ochrony przyrody, przede wszystkim zawarte w ustaleniach Kazimierskiego Parku Krajobrazowego.



Widok na zespół zamkowy z krużganków (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

1.3. Charakterystyka lokalnego systemu ochrony i zarządzania (poziom samorządu gminnego, wojewódzkiego i powiatowego)

1.3.1. Prawo lokalne samorządu gminy Janowiec

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego

Jedną z form ochrony zabytków, której stanowiąc należy do kompetencji gminy, (wynikającą z przepisów Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami) są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (mpzp). Ustawa określa zabytki, których ochrona musi być uwzględniona w mpzp. Są to w szczególności zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie, inne zabytki nieruchomości znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków oraz parki kulturowe (art.19. ust. 1). Samorząd, opracowując miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, zobowiązany jest do stosowania w nich zasad ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego. Działania planistyczne dotyczące ochrony zabytków mają na celu m.in.: zapewnienie trwałego zachowania zabytków poprzez odpowiednie ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom, zapewnienie im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracanie zabytków do jak najlepszego stanu. Istotne znaczenie ma zawarty w Ustawie o ochronie zabytków (art.19. ust.3) zapis o możliwości wyznaczania w mpzp stref ochrony konserwatorskiej obejmujących obszary, na których wprowadza się konieczne dla ochrony ograniczenia, zakazy i nakazy. Projekty i zmiany mpzp podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20).

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego gminy Janowiec⁶⁰ uwzględnia przeznaczenie terenów oraz zasady zagospodarowania i ich zabudowy zgodnie z polityką przestrzenną określoną w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Janowiec przyjętym Uchwałą Rady Janowiec VIII/59/99 z dnia 8 września 1999 r. W ustaleniach ogólnych planu określone zostały zasady zagospodarowania obszarów uwzględniające m.in. ochronę środowiska przyrodniczego i ochronę krajobrazu kulturowego.



Fragmencat załącznika graficznego do Studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy Janowiec

⁶⁰ Uchwała nr XXIX/213/02 Rady Gminy Janowiec z dnia 9 października 2002 r. w sprawie: uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Janowiec.

W odniesieniu do krajobrazu kulturowego wydzielone zostały strefy ochrony konserwatorskiej ze wskazaniem obiektów chronionych oraz szeregu zakazów, wymogów i ustaleń ochronnych. Zespół krajobrazowo-architektoniczny obejmujący ruiny zamku, elementy obronne, górę zamkową oraz teren z zespołem translokowanych budynków dworskich i gospodarczych objęty jest strefą ścisłej ochrony konserwatorskiej A, w której główną zasadą jest ochrona i konserwacja wymienionych zabytkowych obiektów, ich układu i substancji architektonicznej, a ewentualne przekształcenia dopuszczalne są w celu rewaloryzacji w oparciu o badania i dokumentację zatwierdzone przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Plan określa też konkretne zakazy w tej strefie, o ile nie wynikają one z projektów rewaloryzacji zatwierdzonych przez służby konserwatorskie. Są to przede wszystkim zakazy dotyczące dokonywania zmian: w kompozycji przestrzennej zespołu, gabarytów zabytkowej zabudowy, kompozycji zieleni i ukształtowania terenu oraz dokonywania podziałów geodezyjnych i wprowadzania małej architektury i nowej zabudowy. Zakaz dotyczy także wprowadzania nowej infrastruktury z wyjątkiem tej służącej obsłudze obiektów położonych w strefie pod warunkiem uzyskania wytycznych i zezwolenia Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W strefie A obowiązuje wymóg uzgadniania przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wszelkich prac mogących zmienić wygląd i funkcje obiektów wpisanych do rejestru zabytków, ich układ kompozycyjny i znaczenie (jako dominant i akcentów architektonicznych) w krajobrazie kulturowym miejscowości oraz przesłonić wgląd na obiekt⁶¹.

W strefie ochrony relikwów archeologicznych W obowiązuje ścisła ochrona konserwatorska stanowisk archeologicznych, a zespół zamkowy oznaczony został symbolem W 45. Obowiązuje tu przede wszystkim zakaz wszelkiej działalności budowlanej niezwiązanej bezpośrednio z rewaloryzacją tych terenów za wyjątkiem uzgodnionej z LWKZ oraz zalecenie ekspozycji relikwów archeologicznych dla zwiedzających⁶².

Ważne miejsce w zapisach mpzp zajmuje ochrona krajobrazu kulturowego, którą określono jako planistyczną. Ochroną planistyczną objęto strefy ochrony konserwatorskiej zachowanych elementów układu oznaczone na rysunku planu symbolami: B1, B2, strefy ochrony krajobrazu oznaczonej na rysunku planu symbolami: K1, K2 i K3 oraz strefy ekspozycji zespołu zabytkowego oznaczone na rysunku planu symbolami E1, E2, E3 i E4. Dla stref tych ustalono różnorodne zakazy i zalecenia, w tym zakazy zabudowy ze względu na wglądy widokowe na zespół zamkowy. W zagospodarowaniu obszaru strefy K ustalono uszczegółowione warunki zróżnicowane ze względu na ich walory przyrodniczo-krajobrazowe i znaczenie w kompozycji krajobrazu. W podstrefie K3 („Przedpole północne obejmujące tereny użytkowane rolniczo na obszarze otwarcia widokowego na zespół zamkowy”) ustalono zachowanie rolniczego sposobu użytkowania terenów otwartych z dopuszczeniem ich przekształcenia na funkcje rekreacji pod warunkiem spełnienia szeregu wymogów, m.in.: wykluczenie lokalizacji obiektów budowlanych, zakaz grodzenia działek rolniczych, kształtowanie zieleni na przedpolu zespołów zabytkowych (zamek, zespół zabudowy folwarcznej) jako niskiej (błonia rekreacyjne); zielen średnią i wysoką dopuszcza się wyłącznie jako osłony krajobrazowe istniejących i projektowanych obiektów w oparciu o projekt uzgodniony ze służbami konserwatorskimi; ograniczenie działalności budowlanej (zabudowa mieszkalna, pensjonatowa, ośrodek konferencyjny) do terenów częściowo zainwestowanych oraz terenów niekolidujących z ekspozycją bierną i czynną orientacyjnie określonych na rysunku planu. Realizacja zabudowy w obrębie strefy jest warunkowana: wykonaniem analizy krajobrazowej (ekspertyzy krajobrazowej) określającej warunki sytuowania zabudowy,

⁶¹ Tamże, s. 13.

⁶² Tamże, s. 15.

jej skalą i formą z uwzględnieniem warunków ekspozycji, zachowaniem powiązań widokowo-przestrzennych między terenami zainwestowanymi a otwartym krajobrazem na przedpolu ekspozycji dworu z Moniak i zespołu translokowanych obiektów gospodarczych. Obowiązuje jej przedłożenie do zaopiniowania służbie ochrony zabytków; realizację warunkuje się też opracowaniem uszczegółowionego planu zagospodarowania przestrzennego dla zespołu zabudowy jednorodzinnej i pensjonatowej lub koncepcji urbanistyczno-architektonicznej dla ośrodka konferencyjnego.



Fragment załącznika graficznego do miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego gminy Janowiec

Plan precyzuje też ustalenia szczegółowe dla wydzielonych obszarów. Teren wpisany do rejestru zespołu krajobrazowo-architektonicznego oraz zespołu zamkowego z terenem translokacji budynków podworskich i gospodarczych określony został jako B14 UP, ZP – teren usług publicznych i parku krajobrazowego. Odnośnie do funkcji obszaru ustalono:

- *adaptacja funkcji usług kultury z główną funkcją muzealną; zespół przewidziany na ekspozycje muzealne stałe i czasowe, imprezy masowe na zamku (muzyczne i widowiskowe), gastronomię, sprzedaż pamiątek i wydawnictw, pokoje gościnne itp. usługi turystyki;*
- *urządzenie terenu parkowego – trasy spacerowe, punkty widokowe, krąg na ognisko i inne⁶³.*

W obecnej postaci zapisy gwarantują podstawowy zakres ochrony dla zabytku i jego otoczenia krajobrazowego, jednak rozwijające się orzecznictwo sądów administracyjnych w zakresie planowania przestrzennego sprawia, że pewna liczba ustaleń ochrony, które niegdyś sformułowano poprawnie pod względem urbanistycznym, ale niefachowo pod względem prawnym, jest dziś uznawana za wadliwe z punktu widzenia formalnego, co prowadzi do niekontrolowanych

⁶³ Informacja na stronie internetowej: <http://janowiec.e-mapa.net/?service=pln&request=getUstaleniaSzczegolowe&p=7&n=B14UP,ZP>, (dostęp: 17.02.2019 r.).

zniszczeń w krajobrazie kulturowym na podstawie wyroków sądów administracyjnych. W związku z powyższym celowe jest monitorowanie obecnie obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania gminy Janowiec pod kątem możliwych zagrożeń dla wartości zamku i całego zespołu krajobrazowego Janowca.

Park kulturowy

Park kulturowy to kolejna forma ochrony zabytków wprowadzona mocą Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, której uchwalenie leży w kompetencjach samorządu lokalnego. Park kulturowy powołuje poprzez uchwałę rada gminy/rady gmin po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Utworzenie parku kulturowego ma na celu ochronę krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16 ust. 1 i art. 16. ust. 5). Park kulturowy jest formą ochrony krajobrazu kulturowego umożliwiającą zachowanie wyjątkowych wartości historyczno-kulturowych w powiązaniu z ochroną środowiska naturalnego. Celem ustanowienia takiej formy ochrony jest potrzeba zachowania ciągłości tradycji krajobrazu i umożliwienie jego rozwoju zgodnie z miejscową tradycją.

W Janowcu obecnie nie występuje ta forma ochrony – dotychczas nie został utworzony park kulturowy. Należy zauważyć, że powołanie parku kulturowego byłoby ważnym i potrzebnym instrumentem służącym ochronie wartości krajobrazu kulturowego Janowca. Opracowywane na etapie sporządzania planu ochrony parku kulturowego analizy i studia dla waloryzacji krajobrazowej i kulturowo-przyrodniczej obszaru opracowania byłyby też użyteczne dla uszczegółowienia zasad ochrony szerszego otoczenia zespołu zamkowego. Prawidłowo powołany i zarządzany park kulturowy pozwoliłby też zminimalizować zagrożenia, zwłaszcza w zakresie niekorzystnych zmian (i ingerencji) krajobrazu kulturowego i powiązań widokowych oraz przyczyniłby się do zachowania i wyeksponowania walorów krajobrazowo-przestrzennych zespołu zamkowego. Wskazywana przy tworzeniu parku kulturowego potrzeba szerokich konsultacji społecznych mogłaby się też przyczynić do lepszego zrozumienia znaczenia, roli i wartości dziedzictwa kulturowego Janowca oraz zintegrowania w tych kwestiach społeczności lokalnej i szerszej grupy interesariuszy. Wysoka wartość krajobrazu kulturowego Janowca, wartość predestynująca do wprowadzenia tej formy ochrony została dostrzeżona i wskazana w wojewódzkim planie zagospodarowania przestrzennego jako część jednego z rekomendowanych parków kulturowych – Park Kulturowy Przełomu Środkowej Wisły – Północny (gm. Wilków, m. i gm. Kazimierz Dolny, gm. Janowiec)⁶⁴ – uznanych za obszary o szczególnej wartości kulturowej. Zarządca zamku w Janowcu dostrzega potrzebę i znaczenie wzmocnienia ochrony obszarowej oraz prawidłowego zarządzania krajobrazem kulturowym Janowca i okolic. Wspólnie z Towarzystwem Przyjaciół Janowca kilka lat temu podjęto zagadnienia związane z utworzeniem parku kulturowego w ramach jednej z organizowanych cyklicznie konferencji pn. Janowieckie Spotkania Historyczne. Jednak samorząd lokalny – gmina Janowiec (oraz gminy ościenne) – nie są obecnie zainteresowane wprowadzeniem tej formy ochrony.

⁶⁴ Zgodnie z opracowaniem pt. *Delimitacja Parków Kulturowych do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* (ROBiDZ, 2006)

1.3.2. Dokumenty strategiczne samorządu miasta Janowiec

Podobnie jak w krajowym systemie ochrony, również w skali działań samorządu lokalnego istotnym dopełnieniem uwarunkowań prawnych są dokumenty strategiczne – formułowane i uchwalane w celu prowadzenia lokalnej polityki ochronnej na danym terenie. W przypadku gminy Janowiec brak jest niestety najważniejszego dokumentu strategicznego z punktu widzenia ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym, jakim jest gminny program opieki nad zabytkami.

W 2002 roku została opracowana Strategia Rozwoju Gminy Janowiec. W strategii opracowanej niemal 20 lat temu nie określono czasu realizacji celów i planowanych działań. W dokumencie problematyka związana z dziedzictwem kulturowym gminy nie występuje jako odrębne zagadnienie podlegające analizie i stanowiące jeden z wybranych kierunków rozwoju. Zabytki, w tym przede wszystkim ruiny zamku w Janowcu, pojawiają się w tym dokumencie w części diagnostycznej dotyczącej uwarunkowań rozwoju jako jeden z elementów, który stanowi o atrakcyjności gminy w kontekście możliwości rozwoju turystyki. Uznano, że walory krajobrazowe oraz wartości reprezentowane przez zachowane na terenie gminy zabytki nie są w pełni wykorzystane, stąd w kierunkach rozwoju wskazano, że w ramach rozwoju turystyki niezbędna jest szeroka promocja gminy – w skali wojewódzkiej, krajowej oraz poza granicami Polski. Celem promocji miało być zachęcenie turystów do odwiedzenia i wypoczynku oraz potencjalnych inwestorów do realizacji na terenie gminy inwestycji służących rozwojowi turystyki.

1.3.3 Dokumenty strategiczne samorządu województwa lubelskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego⁶⁵

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa jest jednym z instrumentów realizacji polityki przestrzennej, która wskazywać powinna działania w obszarze kształtowania i użytkowania przestrzeni zmierzające do realizacji celów zapisanych w strategii rozwoju województwa. Planowanie przestrzenne zajmuje się procesami przestrzennymi, sferą analizowania i programowania w tym zakresie oraz decyzjami odnośnie do rozmieszczania funkcji zagospodarowania terenu w przestrzeni.

W kierunkach rozwoju przestrzennego zaakcentowano problematykę środowiska kulturowego, wskazując, że działania w tym zakresie służyć mają wykorzystaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym przede wszystkim turystyki, oraz utrwalaniu tożsamości regionalnej i kreowaniu wizerunku województwa. W polityce regionalnej w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu kulturowego zwrócono uwagę na eksponowanie w zagospodarowaniu wyróżniających się historycznie przestrzeni kulturowych. Ochrona i opieka nad zabytkami służyć mają m.in. rewaloryzacji i rewitalizacji układów urbanistycznych, a w odniesieniu do zabytkowego krajobrazu kulturowego wśród działań wymieniono: *ochronę panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych, zachowanie i konserwację zieleni komponowanej, ochronę i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym, a także wspieranie tworzenia parków kulturowych oraz szlaków kulturowych*⁶⁶.

⁶⁵ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego przyjęty Uchwałą nr XI/162/2015 z dnia 30 października 2015 r. Sejmiku Województwa Lubelskiego

⁶⁶ Tamże, s. 76

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego Janowiec i zespół zamkowy wielokrotnie pojawia się jako ważna miejscowość w kontekście różnych aspektów rozwoju zagospodarowania województwa. I tak w analizie przestrzennych warunków realizacji regionalnej polityki rozwoju w zakresie:

- sieci osadniczej i infrastruktury społecznej – zwrócono m.in. uwagę na Janowiec, który wśród wiejskiej struktury osadniczej województwa wyróżnia się jako ośrodek wzmocnienia i rozwoju funkcji specjalistycznych związanych z działalnością kulturową. Ponadto Janowiec uznano za ośrodek priorytetowy (o ugruntowanym znaczeniu i tradycjach kulturotwórczych) w zakresie rozwoju funkcji kultury (m.in. obok Lublina, Zamościa, Kazimierza Dolnego)⁶⁷;
- środowiska przyrodniczego – wskazano na Małopolski Przełom Wisły (Janowiec – Kazimierz Dolny – Puławy), który uznano za jeden z tzw. krajobrazów priorytetowych o najcenniejszych walorach krajobrazowych w województwie, dla których przyjmuje się szczególną ochronę oraz założenie, że przy realizacji wszelkiego rodzaju inwestycji należy uwzględnić ich wizualne oddziaływanie na krajobraz⁶⁸;
- środowiska kulturowego – uznano, że w ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego należy zadbać o zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego. Janowiec uwzględniono jako jeden z elementów wybranych pasm kulturowych województwa (pasmo nadwiślańskie) traktowanych jako wielko-przestrzenne struktury wyznaczone na obszarach koncentracji potencjału kulturowego⁶⁹;
- turystyki – wskazano rozwój infrastruktury turystycznej i służącej ochronie walorów turystycznych w ośrodkach i strefach turystycznych, wskazując Janowiec w zakresie turystyki krajoznawczo-poznawczej, wypoczynkowej oraz kwalifikowanej: wodnej – szlaki kajakowe, konnej – szlaki konne⁷⁰;
- transportu – utrzymanie przepraw promowych Kazimierz Dolny – Janowiec, utrzymanie i rozwój żeglugi śródlądowej (rekomendacja utrzymania, budowy i rozbudowy portów jachtowych i przystani m.in. w Puławach, Kazimierzu Dolnym, Janowcu).

Natomiast wśród działań ukierunkowanych na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego jako priorytetowe uznano m.in. restaurowanie i zabezpieczanie zespołów zamkowych, w tym Janowca (rozumiejąc restaurację jako zespół działań zmierzających do przywrócenia uszkodzonej lub zmienionej budowli jej dawniejszej formy architektonicznej, wartości artystycznej i użytkowej⁷¹ oraz eksponowanie Janowca jako jednego z obiektów renesansu lubelskiego w celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej.

Gmina Janowiec została wskazana w planie jako część jednego z rekomendowanych parków kulturowych – Park Kulturowy Przełomu Środkowej Wisły – Północny (gm. Wilków, m. i gm. Kazimierz Dolny, gm. Janowiec)⁷² uznanych za obszary o szczególnej wartości kulturowej. Zgodnie z wytycznymi planu wszystkie rekomendowane parki kulturowe *należy objąć ochroną planistyczną*

⁶⁷ Tamże, s. 58.

⁶⁸ Tamże, s. 66–67.

⁶⁹ Tamże, s. 77.

⁷⁰ Tamże, s. 93.

⁷¹ Tamże, s. 78.

⁷² Zgodnie z opracowaniem pt. *Delimitacja Parków Kulturowych do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* (ROBiDZ, 2006).

*polegającą przede wszystkim na ochronie funkcjonalnej i kompozycyjnej zabudowy (...) oraz zakazie lokalizacji obiektów budowlanych negatywnie oddziaływujących na krajobraz (...)*⁷³.

Strategia rozwoju województwa lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)⁷⁴

Strategia rozwoju województwa lubelskiego traktuje szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe wraz z obszarami cennymi przyrodniczo jako jedno z ważniejszych potencjałów rozwojowych województwa lubelskiego. Dziedzictwo kulturowe obok środowiska naturalnego uznano za przesłanki do dynamicznego rozwoju turystyki. Równocześnie zwrócono uwagę, że w ramach działań interwencyjnych należy uwzględnić takie, by rozwój nie powodował niszczenia zasobów i walorów, a ponadto interwencja objąć powinna m.in. aktywną ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrody.

Strategia zawiera m.in. wizję rozwoju regionu i diagnozę prospektywną, w której uwzględniono m.in. zagospodarowanie przestrzenne i kulturę, analizę SWOT, cele strategiczne i operacyjne, karty działań strategicznych oraz obszary strategicznej interwencji, wśród których uwzględniono m.in.: obszary gospodarczego wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych oraz sprecyzowano system wdrażania Strategii.

Odniesienia do dziedzictwa kulturowego zawarto w każdym z ww. zagadnień.

W diagnozie oraz analizie SWOT zwrócono uwagę na dziedzictwo jako potencjał turystyczny. W Strategii przyjęto następujące kierunki działań/kierunki interwencji istotne z punktu widzenia planu zarządzania:

- opracowanie programów edukacyjnych nt. historii regionu, jego tradycji etnicznych i kulturowych, włączenie ich do nurtu edukacji obywatelskiej w szkołach;
- wspieranie inicjatyw odtwarzania tradycji kulturowych, gospodarczych i etnicznych regionu, wzmacnianie ich edukacyjnej i kulturotwórczej roli;
- wspieranie organizacji prowadzących działalność promującą tradycje regionu oraz jego szanse rozwojowe;
- stymulowanie podejmowania i wspieranie wspólnych przedsięwzięć gospodarczych, społecznych, edukacyjnych i kulturalnych (np. odtwarzania tradycji) przez społeczności lokalne;
- kompleksowe i systemowe oznakowanie tras turystycznych i dziedzictwa kulturowego regionu.

Jako jeden z obszarów rozwojowych uwzględniono obszary gospodarczego wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych, zwracając uwagę, że działania interwencyjne w tym obszarze zmierzać powinny do wykorzystania potencjału terenów cennych przyrodniczo i kulturowo do tworzenia warunków wzrostu społeczno-gospodarczego. Zwrócono też uwagę, że interwencja w tym zakresie powinna obejmować aktywną ochronę zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrody.

Obecnie trwają prace nad nową strategią rozwoju województwa.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015–2018⁷⁵

Wśród strategicznych dokumentów samorządu województwa lubelskiego ważnym punktem odniesienia dla planu zarządzania jest Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015–2018 (dalej WPOnZ). Zawarte w nim cele i zadania mają tym większe znaczenie, że program jest dokumentem uchwalonym przez samorząd województwa lubelskiego, który jest podmiotem stanowiącym dla Muzeum w Janowcu. W programie tym przyjęto, że

⁷³ Plan zagospodarowania..., s. 81.

⁷⁴ *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, Lublin czerwiec 2013 przyjęta Uchwałą Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 r.

⁷⁵ *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015–2018* przyjęty Uchwałą nr 9/129/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 26 czerwca 2015 r.

najważniejszym strategicznym celem jest wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego. Sformułowane cele operacyjne i działania służyć mają przede wszystkim poprawie stanu zachowania zasobu zabytkowego i właściwemu kształtowaniu krajobrazu kulturowego przy założeniu, że realizacja działań odbywać się będzie przy zaangażowaniu wszystkich instytucji działających w tej sferze i zainteresowanych środowisk. WPOnZ szeroko podejmuje też zagadnienia ochrony dziedzictwa niematerialnego jako ważny aspekt społeczny zwłaszcza dla budowania tożsamości i więzi regionalnych. Program ma też pełnić funkcję promującą ideę ochrony zabytków i zakłada realizację zadań przy szerokim udziale oraz akceptacji społeczności lokalnych. Ważne jest także stwierdzenie, że *Konstruując program podjęto próbę odejścia od widocznego jeszcze biernego administrowania zabytkami na rzecz idei aktywnego zarządzania dziedzictwem, myślenia o kulturze, jako czynnika rozwoju, nowej filozofii ochrony dziedzictwa poprzez włączanie go w obieg społeczno-gospodarczy*⁷⁶. Taki sposób formułowania i realizowania celów i działań, ukierunkowanie na ochronę dziedzictwa, ale też jego wykorzystanie dla rozwoju jest także założeniem planu zarządzania dla zamku w Janowcu. Program wyznaczył dwa cele strategiczne i cztery cele operacyjne, w ramach których zaplanowano szereg konkretnych działań odnoszących się do różnych aspektów ochrony i zarządzania dziedzictwem. Cel strategiczny I. *Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu* ma przede wszystkim za zadanie ochronę i opiekę nad zabytkami oraz ochronę dziedzictwa niematerialnego. Natomiast działania zaplanowane w ramach drugiego celu strategicznego *Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno-ekonomiczny* skupiają się na zagadnieniach związanych z promocją i edukacją w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

W kontekście przyszłych działań muzeum w Janowcu warto przytoczyć fragmenty komentarzy do *Działania 10 Promocja instytucji muzeum jako narzędzia ochrony zabytków i miejsca* oraz *Działania 11 Wykorzystanie nowoczesnych technologii w działalności statutowej muzeów w celu przyciągnięcia odbiorcy* (Cel strategiczny I, Cel operacyjny 1): *Muzeum jest jednostką organizacyjną, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr (...) informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów. Muzeum traktowane jest w powszechnej świadomości jako miejsce skostniałe, przepojone powagą i uczonością. (...) Wspieranie działań na rzecz zmiany świadomości społecznej w tym zakresie i wprowadzenia wizji muzeum – miejsca przyjaznego do edukacji i spędzania czasu wolnego. Podjęcie działań marketingowych w celu kreowania potrzeby uczestniczenia w kulturze oraz obcowania z dziedzictwem kulturowym. Pierwszą próbą przyciągnięcia odbiorcy mogłaby być zmiana godzin otwarcia tych instytucji w czasie umożliwiającym odwiedzinę przez osoby realizujące się zawodowo. Instytucja muzealna, z definicji swej miejsce badania i przechowywania pamiątek przeszłości dla przyszłych pokoleń, musi odejść od sposobu prezentowania swoich zbiorów i wyników analiz. W celu zainteresowania i przyciągnięcia odbiorcy konieczne jest włączanie do swej oferty zajęć interdyscyplinarnych z zastosowaniem nowoczesnych narzędzi, prowadzenie badań i popularyzacja ich wyników przy zastosowaniu nowoczesnych technik multimedialnych do prezentacji zbiorów. Podjęcie próby przekształcenia muzeów w instytucje coraz bardziej kreatywne.*⁷⁷.

⁷⁶ Tamże, s. 4.

⁷⁷ Tamże, s. 80.

1.3.4. Dokumenty strategiczne powiatu puławskiego

Strategia rozwoju powiatu puławskiego do roku 2020 z perspektywą do 2030 roku⁷⁸

W tym strategicznym dokumencie powiatowym ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego zajmuje poczesne miejsce. Działania ochronne w tych zakresach przyjęto jako jeden z celów operacyjnych. Gmina Janowiec oraz ruiny zamku pojawiają się wielokrotnie w dokumencie zarówno w kontekście działań ochronnych, jak i wykorzystania jego walorów dla rozwoju społeczno-gospodarczego.

W diagnozie sytuacji powiatu puławskiego zwrócono m.in. uwagę na walory turystyczne i kulturowe gminy Janowiec położonej na skraju turystycznego trójkąta Puławy – Kazimierz Dolny – Nałęczów. Oceniono, że przyczyną rosnącego zainteresowania turystów Janowcem są głównie walory dziedzictwa kulturowego – ruiny zamku oraz kompleksu zabudowy dworskiej w zamkowym zespole. Pozytywne jest współdziałanie gminy z miastem Puławy i gminą Kazimierz Dolny w zakresie wykorzystania turystycznego rzeki Wisły (m.in. regularna żegluga pasażerska). Przez gminę wiodą również liczne szlaki rowerowe, trasy nordic walking, szlaki konne oraz szlak muzeów. Stwarza to doskonałe warunki do rozwoju turystyki aktywnej i wypoczynkowej, w tym w szczególności agroturystyki. Gmina jest członkiem Lokalnej Organizacji Turystycznej „Kraina Lessowych Wąwozów” oraz Lokalnej Grupy Działania „Zielony Pierścień”. W analizie zagadnień związanych z rozwojem turystyki uznano, że teren powiatu puławskiego należy do najatrakcyjniejszych turystycznie nie tylko w regionie, ale i w całym kraju. Decydują o tym walory przyrodnicze i krajobrazowe oraz wyjątkowe zespoły zabytkowe stanowiące atrakcje turystyczne (w tym zamek w Janowcu). Ogromne znaczenie dla rozwoju turystyki na terenie powiatu puławskiego mają też rzeki (okolice Janowca znajdują się w obszarze mezoregionu Małopolskiego Przełomu Wisły). Ta różnorodność wpływa na zróżnicowaną ofertę w zakresie wypoczynku. Stwierdzono, że odpowiednie wykorzystanie tego ogromnego potencjału może sprawić, że turystyka w powiecie stanie się siłą napędową jego rozwoju.

Uznano, że obiekty zabytkowe powiatu stanowią jeden z najważniejszych czynników rozwoju turystyki. Jako przeszkodę w ich skutecznym wykorzystaniu wskazano niezadowalający stan niektórych zabytków, stąd zalecenia podjęcia działań inwentaryzacyjnych, zabezpieczających, konserwatorskich i renowacyjnych. Podkreślono znaczenie współpracy w tym zakresie z różnymi instytucjami (w tym z organizacjami pozarządowymi). *Za zasadniczy cel ochrony dziedzictwa (i środowiska) w kontekście rozwoju postrzega się jego znaczenie dla rozwoju turystyki, stąd zalecenie jego promocji i popierania ponadlokalnych inicjatyw innych podmiotów na rzecz wykorzystania unikatowych w skali Europy i świata walorów geologicznych, krajobrazowych, przyrodniczych i kulturowych obszaru, co przyczyni się do rozwoju turystyki*⁷⁹.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu puławskiego na lata 2017 – 2020⁸⁰

Powiatowy program opieki to kolejny ważny dokument, który powinien wyznaczać politykę w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym na obszarze powiatu puławskiego w czteroletniej perspektywie czasowej. Zabytkowy zespół w Janowcu – ruiny zamku oraz niewielki skansen w jego sąsiedztwie uznane zostały za jedne z najcenniejszych w regionie,

⁷⁸ *Strategia Rozwoju Powiatu Puławskiego do roku 2020 z perspektywą do 2030 roku*, przyjęta Uchwałą nr XXI/168/2016 Rady Powiatu Puławskiego z dnia 22 czerwca 2016 r.

⁷⁹ Tamże, s. 96.

⁸⁰ *Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Puławskiego na lata 2017 – 2020*, przyjęty Uchwałą nr XXVIII/223/2017 Rady Powiatu Puławskiego z dnia 29 marca 2017 r., oprac. przez EU-Consult Sp. z o.o. ul. Toruńska 18C, lokal D80-747 Gdańsk.

a miejscowość Janowiec za znaczącą dla rozwoju turystyki w powiecie puławskim, przede wszystkim ze względu na wyjątkowe walory krajobrazowe oraz wartości zachowanego dziedzictwa kulturowego. Zamek w Janowcu pojawia się kilkakrotnie w charakterystyce dziedzictwa kulturowego powiatu jako wybitny przykład architektury i sztuki reprezentujący różne style i nurty architektoniczne i artystyczne. Ruiny zamku uznano za jeden z kilkunastu najważniejszych zabytków powiatu.

W programie podkreślono znaczenie dziedzictwa kulturowego (także Janowca) dla rozwoju gospodarczego powiatu puławskiego. Autorzy programu zwrócili uwagę, że: *Dzięki odpowiedniej polityce ochronnej i rozwojowej, można wykreować atrakcyjny turystycznie wizerunek regionu. Można je postrzegać jako podstawę przedsiębiorczości lokalnej, czynnik konkurencyjności, produkt rynkowy. Jednak, aby dziedzictwo kulturowe mogło stanowić o sile gospodarczej jednostek osadniczych, musi być opatrzone rozbudowaną infrastrukturą, do której nie zaliczymy wyłącznie transportu, ale również bazę turystyczną, w tym noclegową, a przede wszystkim program kulturalny i promocję. Powiat puławski jest pod tym kątem silnie zabezpieczony przez dobrze rozwiniętą bazę turystyczno-wypoczynkową w Kazimierzu Dolnym, Janowcu, Puławach, Nałęczowie i Wąwolnicy. Trzeba zauważyć, że jego głównym kierunkiem gospodarczym jest rolnictwo, jednak turystyka jest ważnym kierunkiem rozwoju, dzięki znacznym walorom przyrodniczym Kazimierskiego Parku Krajobrazowego, Dolinie Wisły i mikroklimatowi Nałęczowa. Główną atrakcją, dzięki nawarstwieniu zabytków kultury i historii Polski, pozostaje Kazimierz Dolny, ofertę którego uzupełniają w szczególności Puławy, Nałęczów czy Janowiec⁸¹. Janowiec jest także wymieniany jako jedna z ważnych silnych stron powiatu ze względu na: bogate i unikalne dziedzictwo kulturowe (trójkąt turystyczny: Puławy – Kazimierz Dolny – Nałęczów; Janowiec)⁸².*

Priorytety, kierunki działań i działania przyjęte w programie opieki zostały sformułowane w sposób ogólny, bez uwzględniania konkretnych zabytkowych miejsc i obiektów. Przyjęto następujące dwa priorytety oraz kierunki działań i działania:

Priorytet I: Rewaloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego i kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu	
Kierunki działań	Działania
1. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> – inwentaryzacja zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu – prowadzenie monitoringu stanu zachowania obiektów zabytkowych będących własnością powiatu – prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkach – poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych, będących własnością powiatu, poprzez prowadzenie prac konserwatorskich i restauratorskich – uwzględnienie dziedzictwa kulturowego przy planowaniu programów i zadań inwestycyjnych

⁸¹ Tamże, s. 60.

⁸² Tamże, s. 63.

**Priorytet I: Rewaloryzacja elementów dziedzictwa kulturowego
i kształtowanie krajobrazu kulturowego powiatu**

Kierunki działań	Działania
2. Poprawa atrakcyjności zabytków	<ul style="list-style-type: none"> – poprawa dostępności do obiektów zabytkowych (dla osób starszych i niepełnosprawnych) oraz informacji o nich za pomocą różnych środków przekazu – przygotowanie mechanizmu wspierania prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych nie będących własnością powiatu – informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwych źródłach finansowania prac remontowo-konserwatorskich
3. Ochrona krajobrazu kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> – współpraca z gminami przy opracowaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w zakresie uwzględnienia ochrony zasobów zabytkowych i walorów przyrodniczych – monitorowanie prowadzenia działalności inwestycyjnej na terenach objętych ochroną konserwatorską

**Priorytet II: Budowanie tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu
i promocja zasobów dziedzictwa kulturowego**

1. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w tworzeniu oferty turystycznej powiatu	<ul style="list-style-type: none"> – wydawanie publikacji popularyzujących wiedzę o zasobach dziedzictwa kulturowego powiatu oraz jego walorach turystycznych – utworzenie systemu identyfikacji wizualnej obiektów zabytkowych, walorów przyrodniczych i szlaków turystycznych – promowanie tematycznych szlaków turystycznych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe powiatu
2. Popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym powiatu	<ul style="list-style-type: none"> – współpraca z jednostkami samorządowymi, organizacjami pozarządowymi i stowarzyszeniami w zakresie upowszechnienia wiedzy i organizacji wydarzeń edukacyjnych, dotyczących dziedzictwa kulturowego powiatu – współpraca z mediami w celu promocji dziedzictwa kulturowego – opracowywanie i wydawanie publikacji popularyzujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego powiatu
3. Poprawa dostępności do informacji o zabytkach znajdujących się na terenie powiatu	<ul style="list-style-type: none"> – zapewnienie warunków do badania i dokumentowania obiektów zabytkowych – popularyzacja realizacji konserwatorskich o wysokiej jakości – oznakowanie zabytków prawnie chronionych

Spośród dokumentów strategicznych dotyczących ochrony środowiska wskazać należy przede wszystkim na:

Program ochrony środowiska dla powiatu puławskiego na lata 2017–2020⁸³.

Program stanowi dokument strategiczny wykorzystywany jako instrument zarządzania środowiskiem. W części diagnostycznej dokumentu wskazano, iż powiat puławski należy do jednych z najatrakcyjniejszych obszarów w kraju oraz zalicza się do unikalnych obszarów w skali światowej pod względem oferty turystycznej. Biorąc pod uwagę potencjał, turystyka może stać się jednym z głównych czynników rozwojowych powiatu, a nawet jego znakiem rozpoznawczym. Podkreśla się przede wszystkim różnorodność oferty – rozwija się turystyka kulturowa, uzdrowska, aktywna, weekendowa, agroturystyka. Widoczne są jednak dysproporcje w ruchu turystycznym na terenie powiatu, który skupiony jest w Kazimierzu Dolnym, Nałęczowie oraz Puławach (tzw. trójkąt turystyczny) ze względu na skoncentrowanie w tym obszarze obiektów zabytkowych i muzeów. Program wyznacza 5 priorytetów, dla których określono cele średniookresowe. Zagadnienia związane z dziedzictwem kulturowym poruszane są w ramach priorytetu III – ochrona przyrody oraz priorytetu V – agroturystyka i ekoturystyka. Określono katalog zadań w ramach dziewięciu grup. Do najważniejszych zadań związanych z ochroną zabytków należą zadania w ramach grupy ochrona przyrody i poprawa ładu przestrzennego oraz turystyka i rozwój agroturystyki. Zapisy Programu podkreślają atrakcyjność przyrodniczo-krajobrazową powiatu oraz jego potencjał turystyczny i rekreacyjny.

1.3.5. Inne dokumenty

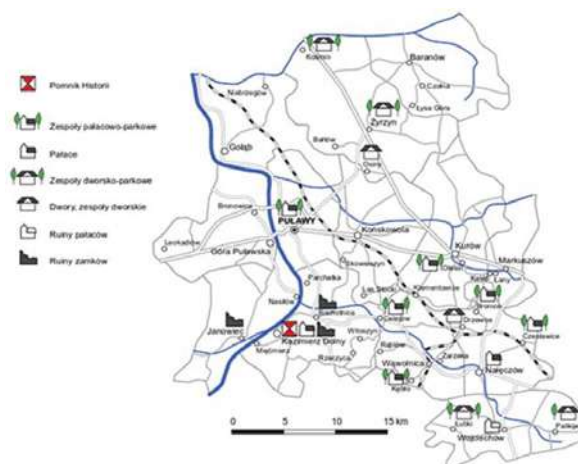
Plan rozwoju turystyki dla subregionu trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy na lata 2012–2020

Dokument opracowany w ramach projektu „EUROszansa dla Lubelszczyzny – budowanie konsensusu społecznego na rzecz zrównoważonego rozwoju subregionu w krajobrazie kulturowym trójkąta turystycznego Nałęczów – Puławy – Kazimierz Dolny” obejmuje swym zasięgiem obszar 10 gmin położonych na terenie powiatu puławskiego (w tym gminę Janowiec) oraz jedną gminę powiatu lubelskiego.

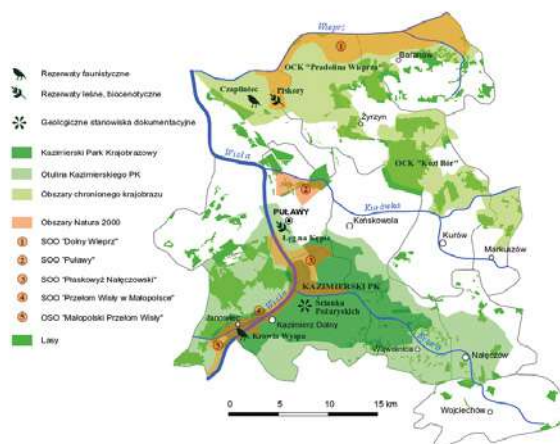
W głównych wnioskach z diagnozy i inwentaryzacji stanu turystyki w subregionie oraz analizy trendów turystycznych zwrócono przede wszystkim uwagę na następujące kwestie:

- Janowiec jako miejsce aspirujące do roli międzyregionalnego ośrodka turystycznego;
- istniejąca baza rozwoju turystyki sprzyjająca adaptowaniu sprawdzonych za granicą rozwiązań, np. questingu, ekoturystyki, turystyki interpretacyjnej – narracyjnej;
- znaczący potencjał dziedzictwa kulturowego sprzyjający rozwojowi turystyki poznawczej. Rozproszenie terytorialne i mnogość obiektów zabytkowych można wykorzystywać do tworzenia szlaków tematycznych łączących powiązane ze sobą obiekty.

⁸³ Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Puławskiego na lata 2017–2020 z perspektywą do roku 2024 przyjęty Uchwałą nr XXVIII/223/2017 Rady Powiatu Puławskiego z dnia 29 marca 2017 r.



Rozkład terytorialny wybranych obiektów zabytkowych na terenie trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy, w: „Plan Rozwoju Turystyki dla Subregionu Trójkąta Turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy na lata 2012-2020”, s. 20



Wybrane formy ochrony przyrody na obszarze trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy, w: „Plan Rozwoju Turystyki dla Subregionu Trójkąta Turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy na lata 2012-2020”, s. 22

- bogactwo fauny i flory sprzyjające rozwojowi turystyki przyrodniczej oraz turystyki wypoczynkowej (agroturystyka, turystyka rozrywkowa);
- atrakcyjność krajobrazów, wielość form geologicznych sprzyjający rozwojowi turystyki kwalifikowanej specjalistycznej (turystyka piesza, turystyka rowerowa, turystyka jeździecka, turystyka narciarska, turystyka kajakowa, turystyka przygodowa);
- organizowanie wydarzeń kulturalnych o charakterze ogólnopolskim, m.in. Festiwal Filmu i Sztuki „Dwa Brzegi” w Kazimierzu Dolnym i Janowcu, Festiwal Kapel i Śpiewaków Ludowych oraz Ogólnopolskie Warsztaty Kowalskie w Wojciechowie;
- funkcjonowanie sieci znakowanych szlaków rowerowych wyposażonych w infrastrukturę okołoturystyczną;
- działalność podmiotów zaangażowanych w promocję turystyki i aktywizowanie lokalnej społeczności pod kątem tego sektora gospodarki (LGD „Zielony Pierścień” oraz LOT „Kraina Lessowych Wąwozów”, Stowarzyszenie Winiarzy Małopolskiego Przełomu Wisły, Stowarzyszenie „Dwa Brzegi”, Muzeum Nadwiślańskie).

Misja rozwoju turystyki w subregionie oparta została w projekcie na trzech domenach:

Domena 1: *Zharmonizowana oferta turystyczna budowana w oparciu o lokalne potencjały*, w której zaproponowano sześć priorytetowych programów turystycznych (*Ożywienie turystyczne Doliny Wieprza, Przywrócenie świetności Małopolskiemu Przełomowi Wisły. Dziedzictwo historyczne, kulturowe, religijne subregionu – atrakcyjna turystyka, Po terenie – połączeni szlakami, Wspieranie rozpoznawalnych marek w subregionie w oparciu o nowe trendy turystyczne, Specyficzne unikatowe potencjały turystyczne gmin*).

Domena 2: *Współdziałanie w budowaniu zintegrowanej oferty turystycznej subregionu*, w której określono 3 cele strategiczne:

- Stworzenie trwałego partnerstwa na rzecz rozwoju turystyki w subregionie trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy.
- Wspólna, skuteczna i spójna promocja turystyczna subregionu.
- Stworzenie kompleksowego i nowoczesnego systemu informacji turystycznej.

Domena 3: *Kształtowanie wśród mieszkańców subregionu postaw odpowiedzialności za rozwój zrównoważonej turystyki i przedsiębiorczości okoturystycznej z dwoma celami strategicznymi:*

- Wspieranie postaw współodpowiedzialności za rozwój zrównoważonej turystyki wśród mieszkańców subregionu;
- Rozwijanie postaw przedsiębiorczości w zakresie turystyki wśród mieszkańców.

Zestawienie form ochrony i dokumentów strategicznych:

Forma ochrony lub dokument strategiczny	Jednostka odpowiedzialna	Czas obowiązywania	Czy istnieje
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego	Samorząd gminy	nie dotyczy	Tak
Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy	Samorząd gminy	nie dotyczy	Tak
Park Kulturowy	Samorząd gminy/gmin	nie dotyczy	Nie
Lokalny program rewitalizacji gminy Janowiec	Samorząd gminy		Nie
Gminny program opieki nad zabytkami	Samorząd gminy	sporządzany na okres 4 lat	Nie
Strategia rozwoju gminy	Samorząd gminy	nie dotyczy	Tak
Strategia rozwoju powiatu puławskiego do roku 2020 z perspektywą do 2030 roku	Rada Powiatu Puławskiego	2016–2020	Tak
Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu puławskiego na lata 2017–2020	Rada Powiatu Puławskiego	2017–2020	Tak
Program ochrony środowiska dla powiatu puławskiego na lata 2017–2020	Rada Powiatu Puławskiego	2017–2020	Tak
Strategia rozwoju województwa lubelskiego na lata 2014–2020 (z perspektywą do roku 2030)	Samorząd wojewódzki	do 2020	Tak
Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego	Samorząd wojewódzki	nie dotyczy (uchwalony w 2015 r.)	Tak
Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015–2018	Samorząd wojewódzki	2015–2018	Tak

1.3.6. Wnioski i zalecenia

- Prawo miejscowe w postaci mpzp prawidłowo definiuje ustalenia ochrony w odniesieniu do ruin zamku oraz jego bliższego i dalszego otoczenia. Wyznaczone w mpzp strefy ochrony konserwatorskiej oraz wprowadzone w nich ograniczenia, zakazy i nakazy są odpowiednie dla ochrony ruin zamku i jego walorów krajobrazowych.
○○○○
- Zawarte w mpzp ogólne i szczegółowe zasady kształtowania historycznej przestrzeni kulturowej Janowca oraz ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków precyzyjnie określają zakres i sposób działania w obszarach, które podlegać powinny szczególnym uwarunkowaniom ze względu na zachowane wartości zabytkowe, w tym w obszarach ważnych dla ochrony ruin zamku.
○○○○
- Uchwalony mpzp jest podstawowym i najważniejszym instrumentem ochrony dobra na poziomie lokalnym pod warunkiem konsekwentnego przestrzegania i egzekwowania przez odpowiednie urzędy, sformułowanych w tym dokumencie zasad ochrony, w tym nakazów i zakazów.
○○○○
- Wyjątkowe wartości krajobrazu kulturowego Janowca predestynują objęcie ochroną krajobrazu z zabytkowymi ruinami w formie parku kulturowego. Obszar zabytkowego założenia zamkowego wraz z otoczeniem powinien zawierać się w obszarze znacznie szerszej wyznaczonych granic parku kulturowego, np. rekomendowanego w dokumentach samorządu województwa Parku Kulturowego Przełomu Środkowej Wisły – Północny (gm. Wilków, m. i gm. Kazimierz Dolny, gm. Janowiec).
○○○○
- Ustanowienie parku kulturowego powinno pociągać za sobą aktualizację mpzp, w której konieczne jest uwzględnienie zmian w orzecznictwie administracyjnym w stosunku do form ochrony i zapisów planistycznych. Aktualizacja taka powinna być poprzedzona opracowaniem szczegółowego audytu prawno-planistycznego obecnie obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania gminy Janowiec pod kątem możliwych zagrożeń dla wartości zamku i całego zespołu krajobrazowego Janowca. Tego rodzaju opracowanie powinno zawierać także szczegółowe rekomendacje dla samorządu Janowca i wojewódzkich służb konserwatorskich. Analogiczne opracowanie powinno powstać dla oceny ochrony wartości przyrodniczych⁸⁴.
○○○○
- Z punktu widzenia zachowania wartości krajobrazu kulturowego i efektywnego zarządzania obszarem z cennymi zespołami zabytkowymi wkomponowanymi w wyróżniające się krajobrazowo tereny park kulturowy to forma ochrony, która może skutecznie dopełnić istniejące obecnie prawne uwarunkowania ochronne.
○○○○

⁸⁴ Na problem ewolucji orzecznictwa administracyjnego i potrzeb aktualizowania polityki planistycznej zwrócił szczególną uwagę Hubert Mąćik w recenzji niniejszego opracowania.

- Dokumenty strategiczne samorządów wszystkich szczebli dostrzegają wartość zabytkową i krajobrazową zespołu zamkowego w Janowcu i jego duży potencjał rozwojowy zwłaszcza w zakresie rozwoju turystyki. Znaczna część zaleceń i wytycznych w dokumentach strategicznych ma jednak charakter głównie deklaracyjny. Dotyczy to m.in. tzw. turystycznego trójkąta Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy, w którym Janowiec, choć jest formalnie uwzględniony, w rzeczywistości nie funkcjonuje jako realny element budowania marki i promocji tego subregionu.
○○○○
- Konieczne jest opracowanie i uchwalenie przez samorząd gminy gminnego programu opieki nad zabytkami – dokumentu obligatoryjnego, wynikającego z ustawowych obowiązków jednostek samorządu terytorialnego (Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Zaleca się, by w programie tym uwzględnione zostały konkretne działania i zadania, których podejmie się samorząd gminy w celu wsparcia: ochrony, finansowania i promocji oraz poprawy użytkowania zespołu zamkowego w Janowcu jako najcenniejszego zabytku na terenie gminy.
○○○○
- Zaleca się uwzględnianie i priorytetowe traktowanie ruin zamku w innych uchwalanych dokumentach gminy – strategiach, planach rewitalizacji, projektach etc.
○○○○
- Konieczne jest dokonanie analizy możliwości wzrostu finansowania. Obecny poziom finansowania Muzeum przez samorząd województwa lubelskiego jest niewystarczający, a stan obiektu stanowi zagrożenie dla wartości zabytku. Rozważyć należy, czy istnieją realne możliwości zwiększenia budżetu Muzeum (przeznaczonego nie tylko na bieżące funkcjonowanie, lecz również umożliwiające rozwój) w ramach obecnej struktury formalno-prawnej (podległość organizacyjna i finansowa od samorządu województwa lubelskiego). W przypadku braku takich szans dążyć należy do zmiany organu stanowiącego muzeum poprzez współprowadzenie i współfinansowanie jednostki przez województwo lubelskie oraz Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
○○○○
- Zabezpieczenie finansowe realizacji najważniejszych zaleceń zawartych w niniejszym Planie zarządzania powinno zostać zagwarantowane przez samorząd województwa lubelskiego jako organ założycielski Muzeum przy ewentualnym wsparciu z innych źródeł finansowania.



Widok na zespół zamkowy od zachodu (fot. AFM)



Widok sprzed zamku na Janowiec i Dolinę Wisły – krajobraz kulturowy o najwyższych wartościach (fot. AFM)

2. Zagrożenia i monitoring dobra

2.1. Charakterystyka (określenie) zagrożeń, które powinny być zidentyfikowane i monitorowane

Identyfikacja, monitorowanie i zapobieganie zagrożeniom to jedno z podstawowych zadań organów administracji publicznej odpowiedzialnych za ochronę zabytków oraz obowiązek właścicieli zabytkowych obiektów, sprawujących tzw. opiekę nad zabytkiem. W Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wśród podstawowych działań określających, na czym polega ochrona zabytków sprawowana przez organy administracji publicznej, wymienione jest m.in. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków oraz kontrola stanu ich zachowania i przeznaczenia. Także ustawowe określenie opieki nad zabytkiem, które należy do kompetencji właściciela lub posiadacza, też pośrednio odwołuje się do potencjalnych zagrożeń (opieka bowiem polega m.in. na zapewnieniu warunków do zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie oraz korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości). Właściciel jest też zobowiązany do niezwłocznego powiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o zagrożeniu dla obiektu. Ustawa nakłada obowiązek określania rozwiązań niezbędnych do zapobiegania zagrożeniom przy sporządzaniu i aktualizacji strategii, planów i studiów w skali ogólnokrajowej, powiatowej i gminnej (m.in. koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego).

Każdy zabytek, niezależnie od jego typu, narażony jest na szereg różnorodnych czynników zagrażających jego stanowi, które ogólnie dzieli się na czynniki antropogeniczne i naturalne. By skutecznie chronić dobro i efektywnie nim zarządzać, konieczne jest ustalenie czynników, które mogą mu zagrażać (czynników obecnie występujących i potencjalnych) oraz monitorowanie tych zagrożeń w celu podejmowania działań i środków zapobiegających lub przynajmniej minimalizujących ich negatywny wpływ na dobro i jego wartości. Charakterystyka zagrożeń i ich monitorowanie ma duże znaczenie w ochronie i zarządzaniu, gdyż działania te nastawione są przede wszystkim na ochronę prewencyjną, zapobiegawczą. Identyfikacja potencjalnych zagrożeń, ocena ryzyka ich wystąpienia oraz odpowiedzialne reagowanie na nie pozwala uniknąć rzeczywistego ryzyka, zapobiegać niszczeniu i chronić wartości dobra. W przypadku zespołu w Janowcu – historycznej ruiny – identyfikacja zagrożeń i ich monitorowanie jest szczególnie ważnym zagadnieniem. Specyfika ruiny zamku (przede wszystkim bezpośrednie narażenie murów na działanie czynników atmosferycznych), warunki klimatyczne panujące w Polsce, stosunkowo nietrwały materiał budulca są przyczynami szybko postępujących negatywnych zmian stanu technicznego.

Analiza zagrożeń powinna być skoncentrowana na zidentyfikowanych wcześniej wartościach i atrybutach stanowiących przedmiot ochrony. Analiza zagrożeń dla potrzeb niniejszego planu zarządzania dokonana została w trzech aspektach działających bezpośrednio na obiekt oraz jego szeroko rozumiane otoczenie, tj.:

- I. zagrożenia oddziałujące bezpośrednio na miejsce/attributy,
- II. zagrożenia oddziałujące na system ochrony i zarządzania,
- III. zagrożenia oddziałujące na otoczenie i środowisko (w którym znajduje się miejsce).

Taki podział i usystematyzowanie zagrożeń ułatwi określanie wskaźników, które stanowią podstawę monitoringu.

Zagrożenia oddziałujące bezpośrednio na dobro/atributy

Zachowanie wartości zespołu zamkowego w Janowcu reprezentowanych przez atrybuty autentyczności i integralności jest najważniejszym celem ochronnym. Przy tak określonym celu analiza zagrożeń powinna opierać się na zidentyfikowaniu i scharakteryzowaniu wszystkich zagrożeń (istniejących i potencjalnych), które mogą negatywnie wpłynąć na zachowanie wartości dobra i jego atrybutów. Identyfikację zagrożeń oddziałujących na atrybuty wartości założenia zamkowego przedstawiono w formie tabelarycznej, definiując wskaźniki dla poszczególnych atrybutów, istniejące lub potencjalne zagrożenia tych atrybutów oraz działania, które powinny mieć charakter ratowniczy bądź prewencyjny w przypadku wystąpienia zagrożenia.



Natura i kultura – niespodziewane nawarstwianie wartości i zagrożeń (fot. A.S.)

Zagrożenia i sposoby ich eliminacji

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala przestrzenna	Forma i projekt zespołu	Historyczna lokalizacja	Stabilność granic i relacji z elementami topografii otoczenia. Widoczność w krajobrazie w skali makro i mezo.	<ul style="list-style-type: none"> - napór inwestycyjny w otoczeniu dobra; - napór inwestycyjny – budowie wielkogabarytowe w osiach widoków dalekich. 	<p>Samorząd – polityka planistyczna, zagospodarowanie przestrzenne, powołanie parku kulturowego.</p> <p>Służba konserwatorska – monitoring i nadzór administracyjno-prawny oraz merytoryczny;</p> <p>Inwestorzy/deweloperzy – działania podporządkowane skali i specyfice obszaru, ograniczony zakres inwestycji i adaptacji, wykluczenie wprowadzania konkurencyjnych dominant i akcentów krajobrazowych.</p> <p>Organizacje pozarządowe, miłośnicy – budowa wizerunku obszaru, propagowanie wartości tożsamości historycznej miejsca.</p> <p>Środowiska naukowe – rozwój badań nad uwarunkowaniami historycznymi i społecznymi obszaru w celu doprecyzowania uwarunkowań polityki społecznej i rozwoju regionu w duchu poszanowania autonomicznej wartości dobra. Aktualizacja wartościowania w świetle ewolucji doktryn konserwatorskich i uwarunkowań zewnętrznych. Aktualizowanie postulatów ochronnych.</p>
		Krajobraz historyczny	Ocena, czy w widokach w skalach makro, mezo i mikro dominują harmonijnie zespolone elementy przyrodnicze i kulturowe, a zamek zachowuje rolę dominanty krajobrazowej.	<ul style="list-style-type: none"> - napór inwestycyjny; - przekształcanie historycznej sylwety zamku, utrata charakteru dominanty krajobrazowej; 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - polityka planistyczna; prawo miejscowe; - powołanie parku kulturowego; - zarządzanie obszarem zabytkowym w granicach wyznaczonych stref ochrony krajobrazowej;

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala przestrzenna	Forma i projekt zespołu			<ul style="list-style-type: none"> - ograniczenia związane z działalnością reklamową (dotyczy: reklamy wielkoformatowej, reklamy świetlnej, reklam doraźnych i substandardowych); - destrukcja estetyczna wewnątrz architektoniczno-krajobrazowych w skali mikro – wewnątrz zamku przez wprowadzenie ahistorycznych materiałów, kolorystyki, faktur, wprowadzanie agresywnych form komunikacji wizualnej, przeciążenie komunikacyjne i parkingowe, - zaniechanie pielęgnacji zieleni. 	<p>Inwestorzy i właściciele nieruchomości</p> <ul style="list-style-type: none"> - znajomość zasad gospodarowania krajobrazem zabytkowym; - stosowanie właściwych rozwiązań materiałowych, fakturalnych i kolorystycznych w przypadku prac budowlanych w obszarze widoczności; - stworzenie koncepcji małej architektury dla zamku i parku harmonizujących z historycznym charakterem dobra. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem; <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój badań nad przemianami historycznych krajobrazów regionu; - refleksja doktrynalna nad kształtowaniem krajobrazu kulturowego Małopolskiego Przełomu Wisły.
		Historyczna kompozycja zieleni	<ul style="list-style-type: none"> - czytelność i trwałość historycznej kompozycji zieleni parkowej; - stan zieleni w obwodzie fortecznym; 	<ul style="list-style-type: none"> - klęski elementarne (wiatrołomy, susza, powódź); - destrukcja naturalna (szkodniki, naturalna trwałość materii przyrodniczej); - spontaniczne i ahistoryczne nasadzenia; - przejmowanie terenów zielonych na inne cele funkcjonalne (parkingi, place manewrowe, zabudowa pomocnicza – garaże); - niekontrolowana sukcesja. 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - polityka planistyczna. <p>Gospodarz – właściciel</p> <ul style="list-style-type: none"> - bieżąca pielęgnacja zieleni parkowej; - bieżące usuwanie nadmiernej sukcesji na terenach wzgórz i fortyfikacji ziemnych; - aktualizacja opracowania koncepcji aranżacji parkowej otoczenia zamku; - bieżące reagowanie na zachodzące zmiany – dosadzanie, usuwanie posuszu, nawadnianie, etc.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala przestrzenna	Forma i projekt zespołu				<p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem. <p>Służby ochrony środowiska</p> <ul style="list-style-type: none"> - Realizacja zadań wynikających z istniejących form ochrony. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój badań nad przemianami historycznych kompozycji parkowych oraz krajobrazów kulturowych w sąsiedztwie zamku.
		<p>Relacja przestrzenna z otoczeniem (układ urbanistyczny – układ ruralistyczny)</p>	<p>Stabilność historycznej siatki przestrzeni publicznych, bloków zabudowy, gabarytu i gęstości zabudowy. Relacja zamek – tereny otwarte (rolne i leśne).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - napór inwestycyjny - zmiany organizacji życia w osadzie Janowiec i obszarów aktywności mieszkańców lub sezonowych gości; - degradacja estetyczna przestrzeni (np. przez nadmiar improwizowanych stanowisk handlowych lub formy reklamy); - degradacja funkcjonalna (niewłaściwe użytkowanie przestrzeni); 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - polityka planistyczna; - powołanie parku kulturowego; - ograniczenia związane z handlem, straganami i wprowadzaniem nośników reklamowych; - animacja aktywności kulturalnej w historycznej scenarii. <p>Właściciel – gospodarz</p> <ul style="list-style-type: none"> - dbałość o czytelność osi widokowych i komunikacyjnych. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - rozwój i aktualizacja badań nad relacjami przestrzennymi zamku z otoczeniem oraz zmian percepcji krajobrazu i procesów w nim zachodzących.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala przestrzenna	Forma i projekt zespołu	Układ drożny i dyspozycja przestrzeni publicznych	Stabilność historycznej siatki ulic i powiązań komunikacyjnych z zachowaniem historycznego charakteru elementów wystroju urbanistycznego (nawierzchnie, mała architektura, zieleni).	<ul style="list-style-type: none"> - modernizacja funkcjonalna; - zmiany organizacji życia w sąsiedztwie zamku i anektowanie obszarów aktywności mieszkańców; - naturalna destrukcja substancji; - przeciążenie ruchem kołowym (szczególnie w odniesieniu do potrzeb parkingowych w dni szczytu turystycznego). 	<p>Samorząd/służby miejskie</p> <ul style="list-style-type: none"> - bieżące remonty nawierzchni dróg gminnych z zachowaniem ich postaci historycznej, dostosowanej do charakteru miejsca; - organizacja ruchu uwzględniająca potrzeby odciążenia centrum Janowca – jedna oś komunikacyjna; - lokalizacja parkingów w sąsiedztwie zamku z uwzględnieniem uwarunkowań krajobrazowych; - udrożnienie ścieżki turystycznej na stokach zamku. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem.
	Skala i złożoność zespołu (rzut i gabaryt zabudowy)	<ul style="list-style-type: none"> - stabilność rzutu zabudowy zespołu zamkowego; - stabilność brył i gabarytów zabudowy zamku. 	<ul style="list-style-type: none"> - naruszenie fizycznej postaci zabytku; - przesadna ingerencja konserwatorska – nadmiar rekonstrukcji i kreacji; - naturalna destrukcja materiałowa; 	<p>Właściciel – gospodarz dobra</p> <ul style="list-style-type: none"> - bieżące prace zabezpieczające i remontowe; - ograniczenie planów inwestycyjnych. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem. 	
Skala architektoniczna	Typy zabudowy	Materiał i konstrukcja	<ul style="list-style-type: none"> - zachowanie historycznych materiałów, technik i konstrukcji zastosowanych przy budowie zamku. 	<ul style="list-style-type: none"> - naturalne starzenie się i destrukcja materii zabytku; - nietrwałość materiałowa zabytku; - uszkodzenia eksploatacyjne; - dążenie do modernizacji zamku (ewentualne prace instalacyjne); - akty wandalizmu; - brak środków na prace konserwatorskie; 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - pomoc finansowa w zakresie prac konserwatorskich; <p>Właściciele</p> <ul style="list-style-type: none"> - znajomość i respektowanie zasad konserwatorskiego postępowania z zabytkami; - bieżąca dbałość o stan techniczny zabytku; - inicjowanie prac konserwatorskich, pozyskiwanie funduszy;

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala architektoniczna	Typy zabudowy			<ul style="list-style-type: none"> - jakość prac konserwatorskich pod presją warunków przetargowych (cena usługi); - zmiany koncepcyjne w pracach remontowo-konserwatorskich. 	<ul style="list-style-type: none"> - wykorzystywanie zaplecza merytorycznego akademickiego środowiska konserwatorskiego. Śłużby konserwatorskie - nadzór prawny i merytoryczny w zakresie realizowanych prac konserwatorskich i stanu zasobu zabytków ruchomych; - wsparcie finansowe prac konserwatorsko-remontowych. Środowisko akademickie - badanie, dokumentowanie i popularyzacja stanu zachowania i zagrożeń technicznych dla zamku; - opracowywanie nowych metod konserwatorskich.
		Architektura obronna	<ul style="list-style-type: none"> - czytelność i stabilność systemu fortyfikacji; - czytelność warownych form ziemnych; - ilość realizowanych działań z zakresu bieżącej konserwacji i opieki nad zabytkiem. 	<ul style="list-style-type: none"> - destrukcja techniczna; - destrukcja estetyczna w wyniku zużycia substancji bądź nietrafionych ingerencji inwestorskich (kolorystyka, faktura, detal); - tendencje do ahistorycznych aranżacji; - nadmiar działań rekonstrukcyjnych; - niedobory finansowe związane z bieżącym utrzymaniem nieruchomości; - kapitałochłonność prac konserwatorskich. 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe konserwacji. <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - podzielenie wiedzy na temat zasad ochrony i akceptacja zasad ochrony; - bieżąca dbałość o substancję. <p>Śłużba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem; - wsparcie finansowe prac. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - pogłębianie stanu rozpoznania zabytkowej substancji i jej stanu technicznego; - refleksja metodologiczna na temat zakresu rekonstrukcji i uzupełnień; - nadzory archeologiczne w przypadku prac konserwatorskich.
		Architektura reprezentacyjno-mieszkalna	<ul style="list-style-type: none"> - czytelność i stabilność form zabudowy; - czytelność i stan zachowania detalu dekoracyjnego; - ilość realizowanych działań z zakresu bieżącej konserwacji i opieki nad zabytkiem. 	<ul style="list-style-type: none"> - destrukcja techniczna; - destrukcja estetyczna w wyniku zużycia substancji bądź nietrafionych ingerencji inwestorskich (kolorystyka, faktura, detal); - tendencje do ahistorycznych aranżacji; 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe konserwacji. <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - podzielenie wiedzy na temat zasad ochrony i akceptacja zasad ochrony; - bieżąca dbałość o substancję.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala architektoniczna	Typy zabudowy			<ul style="list-style-type: none"> - nadmiar działań rekonstrukcyjnych; - niedobory finansowe związane z bieżącym utrzymaniem nieruchomości; - kapitałochłonność prac konserwatorskich. 	<p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem; - wsparcie finansowe prac. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - pogłębianie stanu rozpoznania zabytkowej substancji i jej stanu technicznego; - refleksja metodologiczna na temat zakresu rekonstrukcji i uzupełnień; - nadzór archeologiczny w przypadku prac remontowych oraz szczególnie prac ziemnych.
		Architektura sakralna	<ul style="list-style-type: none"> - czytelność i stabilność reliktyw kaplicy; - obecność warstw archeologicznych; - ilość realizowanych działań z zakresu bieżącej konserwacji i opieki nad zabytkiem. 	<ul style="list-style-type: none"> - destrukcja techniczna; - tendencje do ahistorycznych aranżacji obecnej ruiny; - nadmiar działań rekonstrukcyjnych; - niedobory finansowe związane z bieżącym utrzymaniem nieruchomości; - kapitałochłonność prac konserwatorskich. 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe konserwacji; <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - podzielenie wiedzy na temat zasad ochrony i akceptacja zasad ochrony; - bieżąca dbałość o substancję. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem; - wsparcie finansowe prac. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - pogłębianie stanu rozpoznania zabytkowej substancji i jej stanu technicznego; - refleksja metodologiczna na temat zakresu rekonstrukcji i uzupełnień; - nadzór archeologiczny.
		Ciągi komunikacyjne i przestrzenie użytkowe	<ul style="list-style-type: none"> - stabilność wewnętrznych systemów komunikacji między poszczególnymi partiami zabudowy; 	<ul style="list-style-type: none"> - destrukcja techniczna nawierzchni i elementów wydzielających; 	<p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - podzielenie wiedzy na temat zasad ochrony i akceptacja zasad ochrony;

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala architektoniczna	Typy zabudowy		<ul style="list-style-type: none"> - zachowanie przestrzeni reprezentacyjno-użytkowych (dziedzińce); - nawierzchnie ciągów i przestrzeni we wnętrzu zamku. 	<ul style="list-style-type: none"> - tendencje do ahistorycznych aranżacji ruiny; - nadmiar działań rekonstrukcyjnych; - niedobory finansowe związane z bieżącym utrzymaniem nieruchomości; - kapitałochłonność prac konserwatorskich. 	<ul style="list-style-type: none"> - bieżąca dbałość o substancję; - pozyskiwanie środków na prace zabezpieczające i remontowe. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem; - wsparcie finansowe prac. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - pogłębianie stanu rozpoznania zabytkowej substancji i jej stanu technicznego; - refleksja metodologiczna na temat zagospodarowania i użytkowania zamku; - nadzór archeologiczny.
		Trwała ruina	<ul style="list-style-type: none"> - stan dezintegracji form architektonicznych zatrzymany w zastanym etapie historycznym; - stabilność formy; - komunikatywność interpretacji. 	<ul style="list-style-type: none"> - postępująca dezintegracja formy; - zagrożenie katastrofą budowlaną; - możliwość nieoczekiwane go ubytku substancji – zagrożenie dla odwiedzających; - mobilizacja do daleko idących rekonstrukcji; - niefunkcjonalność. 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe konserwacji. <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - podzielenie wiedzy na temat zasad ochrony i akceptacja zasad ochrony; - bieżąca dbałość o substancję; - interpretacja i udostępnianie ruiny. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem; - wsparcie finansowe prac. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - pogłębianie stanu rozpoznania zabytkowej substancji i jej stanu technicznego; - refleksja metodologiczna na temat utrzymania ruin historycznych; - nadzór archeologiczny.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala architektoniczna	Typy zabudowy	Warstwy archeologiczne	<ul style="list-style-type: none"> - stan zachowania warstw archeologicznych; - obecność reliktyw architektonicznych oraz archeologicznych zabytków ruchomych; - stan dokumentacji badawczej oraz interpretacji źródeł archeologicznych. 	<ul style="list-style-type: none"> - naruszanie stabilności warstw ziemnych; - kolejne przekopy instalacyjne; - brak środków na badania archeologiczne; - utrata dokumentacji z badań archeologicznych. 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe badań archeologicznych. <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - zrozumienie potrzeb prowadzenia badań archeologicznych oraz stosowania nadzorów archeologicznych; - interpretacja i udostępnianie ruiny z wykorzystaniem wyników badań archeologicznych; - muzealizacja i przechowywanie zabytków pozyskanych w czasie badań archeologicznych. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem; - wsparcie finansowe badań. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - pogłębianie stanu rozpoznania zabytkowej substancji; - refleksja metodologiczna na temat zakresu badań archeologicznych; - nadzór i badania archeologiczne.
	Skala detalu	Zabytki ruchome	Detal dekoracyjny zamku	<ul style="list-style-type: none"> - stan zachowania detalu architektonicznego wewnątrz i na zewnątrz zamku; - stan zachowania dekoracji plastycznych (techniki malarские, sztukatorskie, rzeźbiarskie); - stan dokumentacji badawczej zabytków ruchomych; - poziom udostępnienia i interpretacji zabytku. 	<ul style="list-style-type: none"> - zagrożenia techniczne – destrukcja i ubytki; - zagrożenia estetyczne – zabrudzenia (zacieki, osadzanie brudu, oddziaływanie ptaków).

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala detalu	Zabytki ruchome				<ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe badań i prac konserwatorskich. Środowisko akademickie - pogłębianie stanu rozpoznania zabytkowej substancji; - refleksja naukowa na temat metodologii prac konserwatorskich.
		Muzealia	<ul style="list-style-type: none"> - ilość i stan zachowania muzealiów w zakresie materiału, stanu technicznego, kompozycji i szczegółowych rozwiązań estetycznych; - narracje muzealne dotyczące zamku; - muzealia zdeponowane (np. w wyniku badań archeologicznych). 	<ul style="list-style-type: none"> - stan zachowania substancji muzealiów historycznych; - zużycie substancji historycznej; - wpływ warunków atmosferycznych (zamakanie, zacieki, uszkodzenia mechaniczne np. w wyniku nawałnic); - zużycie materiałowe muzealiów współczesnych (informacyjnych i edukacyjnych); - ograniczona aktualność czasowa aranżacji muzealnych; - stan dokumentacji muzealiów; - koncepcja prezentacji zamku. 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe gromadzenia i porządkowania zbiorów; - nadzór marszałkowski nad instytucją kultury województwa lubelskiego. <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - inicjowanie prac konserwatorskich; - spójna koncepcja prezentacji zamku i powiązanych z nim ekspozycji; - interpretacja i udostępnianie ruiny; - zachowywanie standardów bezpieczeństwa zbiorów; - dokumentowanie i publikowanie zbiorów; - zachowanie charakteru muzeum rejestrowego. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - współdziałanie z dyrekcją Muzeum w sferze dopełniających się kompetencji prawnych; - wsparcie finansowe prac konserwatorskich. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - refleksja metodologiczna na temat sposobów ekspozycjonowania muzealiów jako dopełnienia prezentacji zabytku; - współdziałanie w gromadzeniu zbiorów związanych z historią zamku dla ich ekspozycji jako dopełnienia prezentacji i interpretacji zabytku.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala ideowa	Wartości niematerialne	Funkcja historyczna	<ul style="list-style-type: none"> - czytelność nawarstwień historycznych; - komunikatywność interpretacji; - udostępnienie; - stosunek do zabytku w duchu ochrony genius loci. 	<ul style="list-style-type: none"> - utrata substancji historycznej jako nośnika pamięci (dokument); - dowolność rekonstrukcji zacierająca historyczną wartość zabytku; - niekomunikatywne interpretacje zabytku; - malejące poczucie wartości ruin historycznych w ocenie społecznej. 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wspieranie projektów informacyjnych i promocyjnych na temat zamku. <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - inicjowanie prac konserwatorskich; - interpretacja i popularyzacja zabytku. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - pogłębianie stanu rozpoznania zabytkowej substancji; - refleksja naukowa na temat metodologii prac konserwatorskich; - refleksja na temat historycznych losów zabytku.
		Funkcja współczesna	<ul style="list-style-type: none"> - funkcja dobra wspólnego – zabytek jako świadectwo historii o doniosłej roli społecznej; - stan zachowania substancji; - zachowanie historycznej formy. 	<ul style="list-style-type: none"> - dewaluacja autentyzmu budowli; - zanik zainteresowania zabytkiem jako dobrem wspólnym; - deprecjonowanie konserwatorskiej hierarchii wartości. 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe promocji i udostępniania. <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - inicjowanie prac konserwatorskich i adaptacyjnych; - interpretacja i popularyzacja wartości zamku. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - refleksja naukowa na temat metodologii udostępniania i prezentacji zamku jako cennego dokumentu przeszłości. <p>Środowiska społeczne i organizacje pozarządowe</p> <ul style="list-style-type: none"> - kreowanie roli zamku jako cennego składnika dziedzictwa kulturowego istotnego dla tożsamości kulturowej regionu.
		Historia muzealizacji i konserwacji	<ul style="list-style-type: none"> - czytelność nawarstwień historycznych i aranżacji konserwatorskich; 	<ul style="list-style-type: none"> - zacieranie granic między oryginałem a rekonstrukcją; - luki w dokumentacji konserwatorskiej; 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - wsparcie finansowe promocji i udostępniania; - udział w akcjach promujących wartości zabytku.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala ideowa	Wartości niematerialne		<ul style="list-style-type: none"> - interpretacja i udostępnienie rozwarstwienia historycznego zamku; - koncepcja muzeum ruin. 	<ul style="list-style-type: none"> - ograniczona komunikatywność prezentacji muzealnych i komentarzy do historii zamku; - brak zainteresowania odwiedzających historią konserwacji zamku. 	<p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - inicjowanie prezentacji i popularyzacji wartości zamku; - organizacja nowych ścieżek muzealnych, w tym organizacja muzeum ruin; - wypracowanie atrakcyjnej dla zwiedzających koncepcji prezentacji zamku. <p>Służba konserwatorska</p> <ul style="list-style-type: none"> - stosowanie przepisów prawa z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, w tym nadzór merytoryczny i formalny nad ich przestrzeganiem. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - refleksja naukowa na temat metodologii prac konserwatorskich oraz utrzymania zamku jako wielowarstwowego dokumentu przeszłości; - współpraca w koncepcji budowy muzeum ruin.
		genius loci	<ul style="list-style-type: none"> - czytelność specyfiki połączenia wartości historycznych, uwarunkowań naturalnych, kondycji obiektu oraz gamy skojarzeń emocjonalnych i intelektualnych. 	<ul style="list-style-type: none"> - uniwersalizacja i globalizacja zamku oraz działań w nim prowadzonych; - utrata historycznej substancji decydującej o historycznym charakterze obiektu; - rozproszenie środowisk związanych z zamkiem i nadających ruinie treści historyczne i subiektywne; - rozluźnianie więzi zamku ze społecznością lokalną (wyobcowanie kulturowe). 	<p>Samorząd</p> <ul style="list-style-type: none"> - udział w akcjach promujących wartości zabytku; - włączanie zamku w sferę świadomości społeczności lokalnej, np. przez użycie wizerunku zamku jako motywu identyfikującego społeczność Janowca. <p>Właściciel i gospodarze zabytku</p> <ul style="list-style-type: none"> - konsekwentne prowadzenie prezentacji i popularyzacji wartości zamku; - dbałość o substancję i narrację na jej temat w udostępnianiu zamku; - organizacja wydarzeń skupiających wokół zamku grupy zainteresowań. <p>Środowisko akademickie</p> <ul style="list-style-type: none"> - refleksja naukowa na temat funkcjonowania społecznego zamku.

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Wskaźnik	Zagrożenie	Przeciwdziałanie
Skala ideowa	Wartości niematerialne				Środowiska społeczne i organizacje pozarządowe – budowanie tożsamości wokół zamku, jego roli historycznej i krajobrazowej, włączanie zamku jako znaku do narracji o specyfice kulturowej Małopolskiego Przełomu Wisły.



Wojciech Gerson, 1888 r. (reprodukcja ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Wielki dziedziniec – widok z zachodu (fot. A.S.)

Zagrożenia bezpośrednio oddziałujące na dobro to przede wszystkim negatywne czynniki i procesy powodujące fizyczne niszczenie struktury założenia zamkowego oraz potencjalne działania ludzkie związane z nieprawidłowo wykonywanymi pracami konserwatorskimi, remontowymi oraz odbudowami. Tego typu zagrożenia należy traktować jako najpoważniejsze i dlatego wymagają dodatkowej analizy.

Bezpośrednie zagrożenia materialnych elementów dobra powinny być analizowane w trzech aspektach:

- zagrożenia związane z utrzymaniem historycznej ruiny;
- zagrożenia naturalne i środowiskowe;
- zagrożenia spowodowane działalnością człowieka.

Zagrożenia związane z utrzymaniem historycznej ruiny

Zamek w Janowcu w ogólnym założeniu pozostaje historyczną ruiną. Ze względu na adaptację ruin do funkcji muzealnych w latach 70. i 80. XX w. przeprowadzono kompleksowe prace remontowo-konserwatorskie i zabezpieczające. W ramach tych działań wykonano (poprzedzone szeregiem specjalistycznych interdyscyplinarnych badań, m.in. historycznych, ikonograficznych, archeologicznych, architektonicznych, konstrukcyjnych, geofizycznych) wzmocnienia konstrukcji murów tymczasowe i stałe, a wybrane elementy założenia zamkowego zostały zrekonstruowane lub odbudowane. Pierwotne zamierzenia realizatorów prac na zamku w Janowcu przyjmujące jako zasadę konserwację zachowawczą polegającą generalnie na zabezpieczeniu konstrukcyjnym w postaci trwałej ruiny z minimalnym zakresem uzupełnień w latach 90. XX w. zweryfikowano, dopuszczając możliwość częściowej odbudowy. Poza względami użytkowymi (wprowadzenie nowych funkcji) jedną z przyczyn zmian w postępowaniu konserwatorskim były względy techniczne i trudności w utrzymaniu ruin w dobrym stanie. W 1993 r. opracowano plan⁸⁵ zakładający, w odróżnieniu od wcześniejszych założeń, odbudowę pod dachy domu północnego, skrzydła zachodniego, parteru amfilady południowej oraz zwiększenie zakresu odbudowy skrzydła wschodniego. Przyjęto, że zasadniczym przeznaczeniem zamku będzie funkcja muzealna uzupełniona o powiązane z nią funkcje turystyczne oferujące usługi gastronomiczne i noclegowe oraz miejsca wypoczynku i rozrywki z trasami spacerowymi, miejscami widokowymi oraz jako miejsce organizacji imprez kulturalnych. Plan ten nie został w całości zrealizowany. Rekonstrukcje lub odbudowy zrealizowane zostały w budynku bramnym, domu północnym, wieży zachodniej, apartamencie zachodnim, skrzydle wschodnim. Odbudowano parter wieży wschodniej oraz częściowo rozbudowano i wzmocniono jej wyższe partie murów. Częściowo uzupełniono ściany i zabezpieczono korony murów w innych częściach zamku.

⁸⁵ Plan realizacyjny „Zamek w Janowcu n/Wisłą. Plan realizacyjny zagospodarowania. Adaptacja Zamku dla potrzeb muzealno-turystycznych” autorstwa T. Augustynka, B. Kulawczuk, J. Lisa, M. Brzostka, Z. Uhle opracowany w Pracowni Projektowej Architekt Bogdan Kulawczuk w Puławach, mps Archiwum MNKD.



Przykład degradacji murów (fot. AFM)

Utrzymanie, użytkowanie i zagospodarowanie zamku w Janowcu nieprzerwanie stwarza zarządzającym znaczne problemy. Zagrożenia związane z utrzymaniem zabytkowego założenia są nadal aktualne i mają istotny wpływ na stan historycznej ruiny janowieckiego zamku. Niezrealizowanie w całości założeń planu z 1993 r. oraz zaistniałe w okresie kilkunastu lat zmiany społeczno-ekonomiczne spowodowały konieczność zweryfikowania wcześniejszych koncepcji. Wzrost liczby zwiedzających (z 5 tys. do 60 tys.), znaczny wzrost organizowanych na zamku i w jego otoczeniu wydarzeń kulturalnych i dużych imprez, wzrost zapotrzebowania na zakwaterowanie turystów, konieczność wypracowywania przez muzeum dochodów z własnej działalności to zasadnicze powody sformułowania w 2007 r. kolejnej koncepcji funkcjonalno-użytkowej⁸⁶. Większość ze wskazanych w opracowaniu wytycznych nie została jednak do dzisiaj zrealizowana, a aktualne zamierzenia zarządcy zamku przewidujące m.in. rozszerzenie profilu działalności o utworzenie centrum badań historycznych ruin oraz odtworzenie pod zamkiem historycznej winnicy zostały sformułowane w 2018 r. również dla potrzeb niniejszego planu zarządzania⁸⁷.

Istotnym problemem i zagrożeniem związanym z utrzymaniem dobra jest również zbyt niski poziom finansowania⁸⁸.

⁸⁶ *Wytyczne do opracowania zmian w planie realizacyjnym zespołu zamkowego w Janowcu nad Wisłą, opracowanym i zatwierdzonym w roku 1993*, oprac. zespół: H. Mielniczenko, J. Lewicki, M. Supryn, J. Żurawski H. Mącik, Janowiec 2007, mps Archiwum MNKD.

⁸⁷ *Wytyczne do opracowania planu funkcjonalno-użytkowego zespołu zamkowego w Janowcu*, oprac. D. Olesiuk, F. Jaroszyński, S. Wardak, K. Banaszek, A. Zadura, Janowiec 2018–2019, mps Archiwum MNKD.

⁸⁸ Zagadnienie to bardziej szczegółowo przedstawione zostało w rozdziale dotyczącym finansowania.



Przykład degradacji murów (fot. AFM)

Reasumując, obecna forma zabytkowego założenia zamkowego złożonego z obiektów kubaturowych (zrekonstruowanych i współczesnych) oraz pozostawienie znacznej jego części w formie trwałej ruiny powoduje, że stan techniczny obiektu jest zróżnicowany – od bardzo dobrego po zły. Zróżnicowane są także zagrożenia związane z utrzymaniem historycznej ruiny. Część elementów zamku zachowanych w formie ruiny wymaga podjęcia natychmiastowych prac zabezpieczających i konserwatorskich. Przyczyn takiego stanu upatrywać należy przede wszystkim w nietrwałym budulcu ruin oraz problemach finansowych (wysokość koniecznych nakładów na prace remontowo-konserwatorskie przekracza realne możliwości Muzeum). Trudności z utrzymaniem ruin w dobrym stanie technicznym, które spowodowały w latach 90. XX w. zasadniczą zmianę założeń konserwatorskich dopuszczającą częściową odbudowę, pozostają nadal aktualne. Taka sytuacja powoduje, że bez zdecydowanych działań i znacznego wzrostu środków finansowych możliwe jest dalsze permanentne pogarszanie się stanu technicznego ruin stwarzające realne zagrożenie dla zabytkowej substancji i formy. Natomiast zasadniczym problemem zarządczym związanym z utrzymaniem jest brak sprecyzowanej strategii działań oraz wieloletniego planu inwestycyjnego, którego sukcesywna i konsekwentna realizacja dawałaby realną szansę zarówno na zachowanie zabytkowych wartości, poprawę stanu technicznego, jak i na rozszerzenie funkcji użytkowych oraz wzrost atrakcyjności oferowanych usług.

Zagrożenia naturalne i środowiskowe

Zamek w Janowcu narażony jest przede wszystkim na działanie czynników środowiska zewnętrznego. Zbudowany z nietrwałego tworzywa, jakim jest opoka kredowa, wymagał (przed adaptacją do funkcji muzealnych) i nadal wymaga licznych i różnorodnych zabezpieczeń konstrukcyjnych. Właściwości tego budulca sprawiają, że materiał ten jest bardzo wrażliwy na oddziaływania klimatyczne panujące w Polsce (opady atmosferyczne, wilgoć, mróz). Te względy materiałowo-techniczne powodują, że odkryte mury, nawet poddane konserwatorskim pracom zabezpieczającym, stosunkowo szybko ulegają ponownej degradacji. Dodatkowym problemem sprzyjającym degradacji murów są zastosowane przed laty niewłaściwe metody konserwatorskie, np. stosowanie do napraw spoin zapraw cementowych⁸⁹ (w tych miejscach występują znaczne zniszczenia lica muru).

Na negatywne działanie czynników atmosferycznych najbardziej narażone są te części (elementy) zespołu zamkowego, które pozostawione w formie historycznej ruiny nie zostały odpowiednio zabezpieczone lub też wykonane wcześniej zabezpieczenia nie spełniają obecnie zamierzonej funkcji ochrony. Dotyczy to m.in.: ściany południowej amfilady południowej – część zachodnia (pałac Tarłów), zwłaszcza południowej elewacji z bogatym, oryginalnym wystrojem sztukatorskim, lica murów, które w większości obiektów pozostają w złym stanie technicznym (np. znaczne degradacje lica występują w miejscach zacieków pod nieszczelną koroną murów głównie w murze północnym i murach amfilady południowej, awaryjny stan nadmurowań z opoki wapnistej murów amfilady południowej, cz. wschodnia – pałac Andrzeja Firleja, mur nad tarasem widokowym, w południowo-wschodnim narożniku budynku bramnego, korozja cegły w budynku skrzydła wschodniego). Zagrożenia występują także w odniesieniu do koron murów. W trakcie wieloletnich prac remontowych w zamku

⁸⁹ Jak wspomina Jerzy Żurawski, wykonawcy pod jego nadzorem mieli stanowczy zakaz stosowania zapraw cementowych, jednak materiał ten znajdujący się w różnych partiach murów zamkowych.



Przykład zabezpieczenia reliktyw dekoracji architektonicznej (fot. AFM)

zastosowano kilka metod zabezpieczenia koron (zabezpieczenie nadmurowaniem, przekrycia blachą, materiałami bitumicznymi, dachówką ceramiczną i elementami betonowymi). W różnych częściach zamku część koron murów pozostaje nadal niezabezpieczona⁹⁰. W częściach niezabezpieczonych stan techniczny koron murów jest zły. Liczne uszkodzenia, braki zaprawy, znaczne rozluźnienie materiału murowego powodują swobodne przenikanie wody opadowej, skutkując degradacją budynku. Część niezabezpieczonych murów porasta niepożądana zielen.

Dużym problemem są też korony murów zabezpieczone przez nadmurowanie kalcytem. Mocny kamień stanowi wprawdzie barierę dla wody, ale nie zabezpiecza przed wodą spływającą po powierzchni zabezpieczeń, która przedostając się do warstwy na styku, niszczy historyczne części zabudowy.

Negatywny wpływ na stan murów mają też wody opadowe ze względu na niesprawne odwodnienie i odprowadzenie wody deszczowej w niektórych częściach zamku (dotyczy to zwłaszcza dziedzińca wielkiego). Możliwą przyczyną niedrożności odwodnienia jest zamulenie odpływu.

Działanie wody opadowej wpływa też na zły stan tynków (zarówno historycznych, jak i odtworzonych), które generalnie wymagają natychmiastowych badań konserwatorskich i wykonania prac zabezpieczających i konserwatorskich oraz polichromii (najgorszy jest stan polichromii na zewnętrznych murach amfilady południowej).

⁹⁰ Szczegółowo problematyka występujących zagrożeń naturalnych i środowiskowych, obecnego stanu technicznego oraz wskazanie koniecznych do wykonania prac remontowych została przebadana i przeanalizowana w opracowaniu: *Dokumentacja techniczna z szacunkowymi kosztorysami prac wymiany konserwatorskich zabezpieczeń koron murów Zamku w Janowcu*, oprac. B. Szmygin, M. Trochonowicz, B. Klimek, B. Szostak, Lublin 2017.



Przykład degradacji zabytkowej substancji (fot. AFM)



Zabezpieczenie korony murów (fot. A.S.)

Podsumowując, głównymi czynnikami mającymi negatywny wpływ na stan murów i powodującymi ich postępującą degradację jest zawilgocenie i zasolenie materiałów oraz elementów budowlanych. Większość istniejących uszkodzeń związana jest z przenikaniem wody opadowej przez zabezpieczenie, z korozją mrozową i solną materiału murowego i zaprawy. Dodatkowe zagrożenia powoduje w niektórych partiach murów niepożądana zieleń. Na degradację zabytkowej substancji w dużym stopniu wpływają też czynniki środowiskowe związane z klimatem (wilgotność, zmiany temperatur, promieniowanie słoneczne, wiatr) i chemiczne (działanie związków chemicznych występujących w murach i dostarczanych z zewnątrz). Zagrożenia te w przypadku zamku w Janowcu są groźne i mają duży wpływ na dynamikę degradacji murów przede wszystkim ze względu na nietrwały materiał stanowiący zasadniczy budulec zamku.

Zagrożenia spowodowane działalnością człowieka

Potencjalne zagrożenia dla historycznych ruin zamku mogą też wystąpić w wyniku różnych form działalności podejmowanych przez człowieka. Jako główne potencjalne zagrożenia można wskazać rozwój turystyki oraz działania inwestycyjne dążące do odbudowy zamku.



Impreza masowa – potencjalne zagrożenie (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

Po pierwsze ruiny zamku w Janowcu użytkowane przez muzeum są miejscem dość intensywnego ruchu turystycznego oraz okazjonalnie miejscem masowych imprez i wydarzeń kulturalnych. Taka forma użytkowania zawsze stwarza potencjalne zagrożenia np. poprzez możliwość wystąpienia pożaru, aktów wandalizmu, nadmiernego jednoczasowego skupienia odwiedzających (zagrożenie przeciążeniem funkcjonalnym i połączonym z tym wzrostem ryzyka wypadków), zaśmieciania zamku i jego okolic, wzrost potrzeb w zakresie sprawności instalacji sanitarnych – ryzyko przeciążenia i awarii.

Po drugie obecny stan techniczny zamku i problemy z jego utrzymaniem mogą powodować potencjalne zagrożenie kolejnych zmian w zamiarach zarządcy zamku i dążenia do kontynuowania odbudowy, która ingerowałaby w obecną formę architektoniczną obiektu.

Zagrożenia oddziałujące na system ochrony i zarządzania

Druga grupa zagrożeń – rzeczywistych i potencjalnych – związana jest z wszystkimi czynnikami, które negatywnie oddziałują lub mogą oddziaływać na poszczególne komponenty systemu ochrony i zarządzania. Scharakteryzowany w rozdziale 4 system ochrony i zarządzania dobrem (krajowy i lokalny) daje podstawę do wskazania podstawowych zagrożeń w tym obszarze. Identyfikacja negatywnych czynników oddziałujących na poszczególne elementy krajowego i lokalnego

systemu ochrony jest istotna, gdyż zagrożenia w tym obszarze (choć pośrednio) także mogą przyczyniać się do niekorzystnych zmian w odniesieniu do wartości dobra. Najważniejsze zagrożenia (rzeczywiste i potencjalne) dla poszczególnych elementów systemu lokalnego przedstawiono w formie tabelarycznej bez szerszego komentarza, gdyż problematyka ta – bardziej szczegółowo omówiona – zawarta jest w charakterystyce lokalnego systemu zarządzania (łącznie ze wskazaniem wniosków i zaleceń).

Najważniejsze zagrożenia w odniesieniu do lokalnego systemu ochrony i zarządzania

Element lokalnego systemu ochrony	Zagrożenie
Zarządca dobra	<ul style="list-style-type: none"> – zmiany na stanowiskach osób decyzyjnych; – niezrozumienie znaczenia i istoty wartości dobra ze strony podmiotów zarządczych; – brak lub niewystarczające kompetencje; – niewłaściwe zarządzanie zasobami ludzkimi; – niesatysfakcjonująca współpraca z interesariuszami.
Zasoby ludzkie	<ul style="list-style-type: none"> – niewystraszająca liczba pracowników odpowiedzialnych za ochronę i zarządzanie dobrem – zasoby ludzkie mniejsze od optymalnych do zarządzania dobrem; – obniżenie stanu zatrudnienia; – potencjalne utrudnienia w zdobywaniu wiedzy i umiejętności w zarządzaniu dobrem; – niewłaściwe zarządzanie zasobami ludzkimi osób odpowiedzialnych za działania ochronne i zarządcze; – potencjalne konflikty wewnętrzne.
Zarząd wojewódzki jako organizator Muzeum	<ul style="list-style-type: none"> – niedocenianie znaczenia Muzeum i jego wartości w kontekście całości zasobu dziedzictwa kulturowego województwa; – brak zintegrowanego systemu informacji i promocji turystycznej regionu.
Prawo lokalne i dokumenty strategiczne	<ul style="list-style-type: none"> – możliwość zmiany prawa miejscowego uwarunkowana doraźnymi potrzebami, interesami czy kierunkami rozwoju sprzecznymi z uwarunkowaniami ochrony dobra; – brak (lub nieaktualne) dokumenty strategiczne i ochronne odnoszące się do ochrony i zarządzania dziedzictwem; – brak wspólnych, komplementarnych z celami ochrony dobra, działań samorządów różnych szczebli.
Finansowanie	<ul style="list-style-type: none"> – wysokość budżetu podmiotu zarządzającego nieadekwatna do realnych potrzeb w zakresie ochrony i skutecznego zarządzania dobrem; – niepewność otrzymania dotacji z zewnętrznych źródeł dofinansowania; – nieefektywne wykorzystywanie zewnętrznych źródeł finansowania.

Zagrożenia oddziałujące na otoczenie i środowisko

Zamek w Janowcu jako część ekosystemu regionalnego jest również podatny na zagrożenia w szerszej skali dotyczące otoczenia i środowiska. W pierwszym rzędzie są to zagrożenia związane z globalnymi zmianami klimatycznymi i wzmożonym oddziaływaniem pogodowych czynników destrukcyjnych. Nadmierne upały, wahania temperatur, susza oraz trąby powietrzne, gwałtowne wiatry i burze stanowią nowy rodzaj zagrożeń, którym podlegają wszystkie budowle w skali kraju. Zamek jako eksponowany w krajobrazie, usytuowany na szczycie wzniesienia i nieosłonięty naturalnymi przeszkodami jest szczególnie narażony na tego typu czynniki.



Widok zamku od południa (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Widok zamku od północy (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

Pośrednio zamek jest też narażony na skutki niskiej emisji i zanieczyszczeń powietrza. Smog ogranicza ruch turystyczny. Substancje chemiczne zawarte w spalinach przyczyniają się do szybszego zabrudzenia elewacji i wnętrz zamkowych oraz stanowią potencjalne zagrożenie wspomaganie niekorzystnych procesów chemicznych zachodzących w strukturze budowlanej zamku.

Potencjalnym zagrożeniem w skali ponadregionalnej są też inwazje szkodników (np. szrotówek kasztanowiaczek czy ekspansja zainfekowanych kleszczy). Przeciwdziałanie zagrożeniom w skali makro (które są zagrożeniami uniwersalnymi dotyczącymi całą społeczność regionu, a nie tylko konkretny zabytek) pozostaje w gestii władz państwowych, zarządu województwa, wyspecjalizowanych sztabów antykrzysowych oraz służb i straży powołanych do ochrony państwa, zdrowia, mienia, bezpieczeństwa ekologicznego i ładu społecznego, a także w gestii ośrodków kształtujących ponadregionalną politykę gospodarczą i społeczną. Po stronie zarządcy dobra pozostaje opracowanie strategii niwelowania potencjalnych skutków zagrożeń, dysponowanie procedurami na wypadek nadzwyczajnych zagrożeń, klęsk i katastrof żywiołowych, monitorowanie stanu dobra i alarmowanie czynników państwowych w przypadku stwierdzenia oznak któregoś z zagrożeń ponadregionalnych.

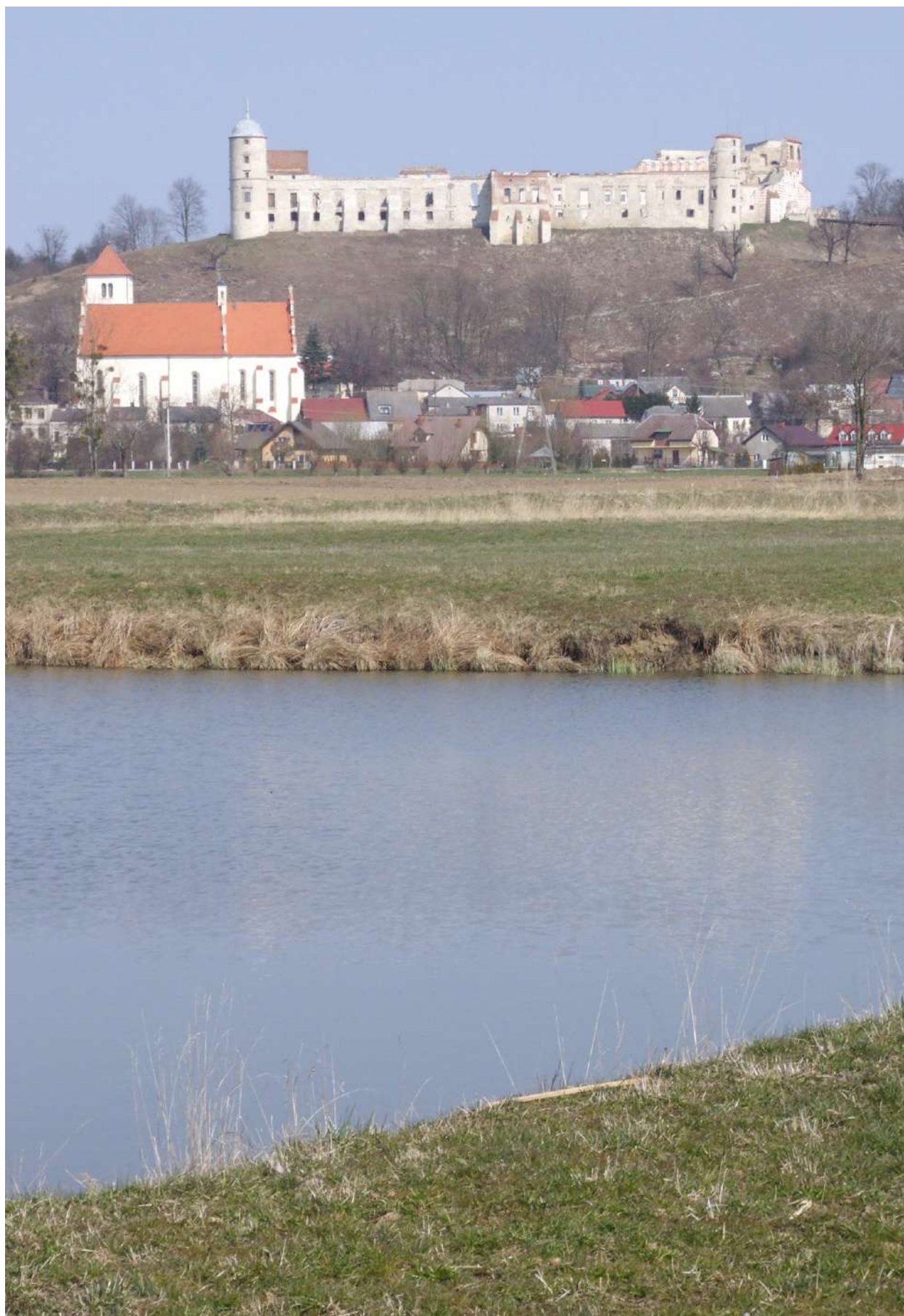
Atrakcyjność turystyczna zamku jest powiązana z atrakcyjnością przyrodniczo-krajobrazową regionu Małopolskiego Przełomu Wisły. Wszelkie zagrożenia ekologiczne dla tego obszaru wpłyną również na stan zagrożenia zamku (nawet jeśli nie wprost, to przez zmniejszenie ruchu odwiedzających).

Ponadto zagrożenia środowiskowe w sensie środowiska społecznego obejmują szeroki zakres różnorodnych czynników ekonomicznych, społecznych, politycznych, demograficznych itp. Zarządca dobra nie ma bezpośredniego wpływu i możliwości reagowania na tego typu zagrożenia w skali regionalnej i ponadregionalnej. Może jednak, przewidując ich skutki, przygotować strategię zarządzania w celu minimalizowania strat ponoszonych w wyniku niestabilności we wskazanych obszarach.

Zagrożenia środowiskowe w takiej skali, jak mamy z nimi do czynienia obecnie, to nowość, co do której konieczne jest wypracowanie systemów ochronnych i zapobiegawczych. To wyzwanie w skali ogólnokrajowej, w przypadku Janowca szczególnie istotne.



Widok zamku od południowego zachodu (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Widok zamku od południa (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

2.2. Monitoring dobra

W rozumieniu teorii zarządzania monitoring definiowany jest jako regularne jakościowe i ilościowe pomiary lub obserwacje zjawiska przeprowadzane przez z góry określony czas. W polskim systemie ochrony zabytków każdy z zarządzających realizuje to zadanie zgodnie z własnym rozeznaniem potrzeb i możliwości. Nie ma w tym względzie wskazań prawnych, nie ma podpowiedzi systemowych. W praktyce monitoring jest realizowany przez służby konserwatorskie i agendy samorządu w ramach rutynowych działań. Jednak zazwyczaj wyniki pozostają rozproszone i nie podlegają systemowym analizom, stąd nie można mówić o istnieniu systemu monitoringu dóbr kultury w skali kraju. Jako nowość należy odnotować działania na rzecz utworzenia monitoringu państwowego dla grupy zabytków wyróżnionych statusem pomnika historii⁹¹. Można przewidywać, że będzie to wzorzec i inspiracja dla innych grup zabytków.

W sferze ochrony zabytków i zarządzania dziedzictwem w Polsce, w sferze badań i rozważań teoretycznych wyróżniono dotychczas różne typy monitoringu, które funkcjonują bądź jako propozycje teoretyczne, bądź jako pilotażowe próby monitoringu zabytków. Są to następujące typy monitoringu:

- monitoring zasobu, który obejmuje ocenę stanu zachowania i stanu substancji zabytkowej oraz obserwację zmian w tym zakresie;
- monitoring zagrożeń, w którego zakresie leży ocena prawdopodobieństwa wystąpienia i identyfikacja charakteru czynników destrukcyjnych dla zabytku;
- monitoring zarządzania rozumiany jako identyfikacja zmian w zakresie dysponowania i zarządzania dobrem oraz uwarunkowań prawnych z nim związanych;
- monitoring działania, który obejmuje ocenę skuteczności konkretnego programu, projektu, procesu na podstawie wybranych wskaźników.

Tabela – klasyfikacja monitoringu⁹²

LP.	TYP MONITORINGU	ZAKRES	Znaczenie w systemie ochrony dziedzictwa
1	Monitoring zasobu	ocena stanu zachowania, substancji i obserwacja zmian w tym zakresie	Odniesienie do atrybutów wartości dobra
2	Monitoring zagrożeń	ocena prawdopodobieństwa wystąpienia i identyfikacja charakteru czynników destrukcyjnych dla zabytku	Odniesienie do autentyzmu i integralności dobra
3	Monitoring zarządzania	identyfikacja zmian w zakresie dysponowania i zarządzania dobrem oraz uwarunkowań prawnych z nim związanych	Odniesienie do systemu zarządzania dobrem
4	Monitoring działania	ocena skuteczności konkretnego programu, projektu, procesu na podstawie wybranych wskaźników	Odniesienie do systemu zarządzania dobrem

⁹¹ K. Zalasińska, *Monitoring Pomników Historii – procedura, wyzwania, zagrożenia, Pomniki Historii – ochrona, zarządzanie, promocja*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 7 (2019), s. 235–242.

⁹² Źródło: opracowanie własne na podstawie: A. Siwek, *Monitoring zabytków w kontekście zarządzania miejscem światowego dziedzictwa*, w: *Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, red. Szmygin B., Warszawa 2015, s. 147–166.



Widok z krużganków (fot. A.S.)

Ze względów potrzeb i możliwości zarządzania dobrem przedstawiana jest koncepcja monitoringu stanu dobra oraz jego wartości, których nośnikami są wyodrębnione i scharakteryzowane wcześniej atrybuty. Ponieważ w prezentowanym opracowaniu posługujemy się metodą zaczerpniętą z pragmatyki światowego dziedzictwa, również w tym przypadku odwołanie do monitoringu za pośrednictwem atrybutów jest uzasadnione.

Monitoring atrybutów pozwala na obserwowanie i pomiar (określenie tendencji) ewentualnych zmian dotyczących dobra w celu zapobiegania czynnikom niekorzystnym dla wartości miejsca. Wskaźniki powiązane z konkretnymi atrybutami służą przede wszystkim pomiarowi i ocenie czynników określających stan zachowania lub zagrożenia wartości dobra. Tak rozumiane wskaźniki są parametrami monitorującymi poszczególne atrybuty i służą ocenie ewentualnych zmian stanu atrybutów. Taki system monitoringu wykracza poza ramy wymagane ustawowo w sferze ochrony zabytków w Polsce i ma charakter pilotażowy, jednak wartość i złożoność dobra, jakim jest zamek w Janowcu, uzasadnia stosowanie rozbudowanych procedur. Uzasadnienie to wzmacnia dodatkowo rysująca się potrzeba i możliwość wnioskowania o uznanie za pomnik historii dla janowieckiego zamku.

Warunkiem skuteczności i powodzenia działań zarządczych jest dysponowanie aktualną i wiarygodną informacją na temat procesów związanych z dobrem i jego wartością. Istotne jest, by zarządca dobra miał dostęp i możliwość analizy danych wypracowywanych przez różne jednostki specjalistyczne, agendy samorządu i instytucje współpracujące. Dopiero skupienie strumienia danych i ich analizy w jednej komórce organizacyjnej, będącej jednocześnie koordynatorem działań zarządczych i ochronnych, zapewnia właściwe reagowanie na dostrzeżone zmiany i tendencje. W przypadku Janowca skupienie działań monitorujących powinno wiązać się z działaniami Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym jako jednostki zarządzającej ruiną zamku, a zarazem dysponującej kadrą zdolną do działania w tym zakresie.

Tabela monitoring atrybutów

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Realizacja	Wskaźnik monitoringu/ sposób pomiaru	Częstotliwość obserwacji
Skala przestrzenna zespołu	Forma i projekt	Historyczna lokalizacja	Zarządca miejsca we współpracy z gminą	Stabilność zagospodarowania terenu układu weryfikowana okresowo za pomocą zdjęć lotniczych (lub z drona) oraz materiałów kartograficznych i planistycznych.	Co dwa lata
		Krajobraz historyczny	Zarządca miejsca we współpracy z gminą	Wskaźnik stabilności: wybór widoków ikonicznych w skalach makro, mezo i mikro (wybrane osie widokowe oraz wnętrza architektoniczno-krajobrazowe), weryfikacja ich czytelności i stanu estetycznego na podstawie cyklicznie wykonywanych fotografii	Dorocznie w porze wegetacji i w okresie bezlistnym

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Realizacja	Wskaźnik monitoringu/ sposób pomiaru	Częstotliwość obserwacji
Skala przestrzenna zespołu	Forma i projekt	Historyczna kompozycja zieleni	Zarządca miejsca we współpracy z gminą	Wskaźnik obszarowy stabilności granic zieleni komponowanej. Wskaźnik obszarowy wykaszanych obszarów chronionych przed sukcesją. Środki wydatkowane na pielęgnację zieleni w granicach zarządu.	Dorocznie
		Relacja przestrzenna z otoczeniem (układ urbanistyczny – układ ruralistyczny)	Zarządca miejsca we współpracy z gminą	Stabilność zagospodarowania terenu weryfikowana okresowo za pomocą zdjęć lotniczych (lub z drona) oraz materiałów kartograficznych i planistycznych.	Dorocznie
		Układ drożny i dyspozycja przestrzeni publicznych	Zarządca miejsca we współpracy z gminą	Stabilność zagospodarowania terenu weryfikowana okresowo za pomocą zdjęć lotniczych (lub z drona) oraz materiałów kartograficznych i planistycznych. Stabilność nawierzchni ciągów komunikacyjnych – fotografie	Dorocznie
		Skala i złożoność zespołu (rzut i gabaryt zabudowy)	Zarządca miejsca	Stabilność zagospodarowania terenu weryfikowana okresowo za pomocą zdjęć lotniczych (lub z drona) oraz fotografii z poziomu terenu. Wybór widoków charakterystycznych.	Dorocznie
Skala architektoniczna	Typy zabudowy	Materiał i konstrukcja	Zarządca miejsca we współpracy z ekspertami (konstruktor, specjalista w zakresie architektury historycznej)	Ilość zrealizowanych konserwacji: 1. Weryfikacja terenowa (skala: pozytywne, neutralne, negatywne), dokumentacja fotograficzna. 2. Ilość uzyskanych pozwoleń konserwatorskich (stan konstrukcji – oględziny eksperckie).	Dorocznie
		Architektura obronna	Zarządca miejsca we współpracy z ekspertami (konstruktor, specjalista w zakresie architektury historycznej)	Stabilność form architektonicznych. Weryfikacja terenowa wraz z oceną jakościową (skala zmian: brak, pozytywne, neutralne, negatywne), dokumentacja fotograficzna. Ilość zrealizowanych prac konserwatorskich. Wydatkowane środki celowe.	Dorocznie
		Architektura reprezentacyjno-mieszkalna	Zarządca miejsca we współpracy z ekspertami (konstruktor, specjalista w zakresie architektury historycznej)	Stabilność form architektonicznych; Weryfikacja terenowa wraz z oceną jakościową (skala zmian: brak, pozytywne, neutralne, negatywne), dokumentacja fotograficzna. Ilość zrealizowanych prac konserwatorskich. Wydatkowane środki celowe.	Dorocznie

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Realizacja	Wskaźnik monitoringu/ sposób pomiaru	Częstotliwość obserwacji
Skala architektoniczna	Typy zabudowy	Architektura sakralna	Zarządca miejsca we współpracy z ekspertami (konstruktor, specjalista w zakresie architektury historycznej lub archeolog)	Stabilność form architektonicznych i obrysu budowli. Weryfikacja terenowa wraz z oceną jakościową (skala zmian: brak, pozytywne, neutralne, negatywne), dokumentacja fotograficzna. Ilość zrealizowanych prac konserwatorskich. Wydatkowane środki celowe.	Dorocznie
		Ciągi komunikacyjne i przestrzenie użytkowe	Zarządca miejsca	Stabilność zagospodarowania terenu weryfikowana okresowo za pomocą zdjęć lotniczych (lub z drona) oraz fotografii z poziomu terenu. Wybór widoków charakterystycznych.	Dorocznie
		Trwała ruina	Zarządca miejsca we współpracy z ekspertami (konstruktor, specjalista w zakresie architektury historycznej)	Stabilność zagospodarowania terenu weryfikowana okresowo za pomocą zdjęć lotniczych (lub z drona) oraz fotografii z poziomu terenu. Wybór widoków charakterystycznych. Ilość wydatkowanych środków celowych. Ilość (powierzchnia objęta interwencją) interwencji konserwatorskich.	Dorocznie
		Warstwy archeologiczne	Zarządca miejsca we współpracy z ekspertami (archeolog)	Ilość uzyskanych pozwoleń na prowadzenie badań i nadzorów archeologicznych. Ilość i powierzchnia wykopów niezwiązanych z badaniami.	Dorocznie
Skala detalu	Zabytki ruchome	Detal dekoracyjny zamku	Zarządca miejsca we współpracy z ekspertami (konserwator dzieł sztuki)	Ilość zrealizowanych konserwacji – weryfikacja terenowa (skala: pozytywne, neutralne, negatywne), dokumentacja fotograficzna. Ilość uzyskanych pozwoleń konserwatorskich. Ilość ubytków w stosunku do poprzedniego pomiaru.	Dorocznie
		Muzealia	Zarządca miejsca we współpracy z ekspertami (konserwator dzieł sztuki)	Ilość wpisów w inwentarzu muzealnym. Ilość zrealizowanych konserwacji – weryfikacja terenowa (skala: pozytywne, neutralne, negatywne), dokumentacja fotograficzna. Ilość uzyskanych pozwoleń konserwatorskich. Ilość ubytków w stosunku do poprzedniego pomiaru.	Dorocznie

Kategoria atrybutów	Atrybut	Elementy atrybutu	Realizacja	Wskaźnik monitoringu/ sposób pomiaru	Częstotliwość obserwacji
Skala ideowa	Wartości niematerialne	Funkcja historyczna	Zarządca miejsca	Przegląd treści drukowanych materiałów informacyjnych. Przegląd publikacji internetowych.	Co dwa lata
		Funkcja współczesna	Zarządca miejsca	Liczba odwiedzających. Miara zadowolenia odwiedzających (ankieta). Różnica liczby uwag pozytywnych i negatywnych odnośnie do funkcjonowania zespołu – ankieta satysfakcji.	Co dwa lata
		Historia muzealizacji i konserwacji	Zarządca miejsca	Ilość zrealizowanych konserwacji – weryfikacja terenowa (skala: pozytywne, neutralne, negatywne), dokumentacja fotograficzna. Ilość uzyskanych pozwoleń konserwatorskich. Ilość komentarzy odnośnie do ekspozycji muzealnych (media społecznościowe).	Co dwa lata
		Genius loci	Zarządca miejsca	Badania ankietowe odwiedzających co do ich odczuć. Badania ankietowe grup szkolnych przybywających do zamku dla zwiedzania wystaw stałej i czasowej. Przegląd informacji medialnych.	W miarę napływu turystów i ukazywania się informacji



Detal – portal z XVII w. i współczesne oznaczenie wejścia na krużganki (fot. A.S.)

2.3. Wnioski i zalecenia

- Stan zachowania i zagospodarowania zamku wymagają stałego dozoru i obserwacji (monitoringu) zagrożeń konstrukcyjno-budowlanych i funkcjonalnych.
○○○○
- Monitoring powinien być sprawowany przez zarządcę dobra (w zakresie stanu zachowania, sprawności funkcjonalnej, aktualności systemu ochrony, występujących zagrożeń) oraz we współdziałaniu z gminą w zakresie zagospodarowania przestrzennego otoczenia zabytku.
○○○○
- Zarządzanie i udostępnianie powinno wiązać się z pozyskiwaniem danych na temat frekwencji odwiedzających (np. kierunki i dystans przyjazdu, czas pobytu).
○○○○
- Celowe jest powołanie w strukturze Muzeum osoby bądź komórki do spraw monitoringu muzealnych obiektów zabytkowych.
○○○○
- Wskazane jest doroczne zabezpieczanie funduszy w budżecie Muzeum przeznaczanych na prowadzenie prac remontowych i konserwatorskich trwałej ruiny w celu bieżącego zapobieganiu zagrożeniom technicznym.
○○○○
- Zagrożenia można grupować pod względem przyczyn, charakteru, skutków czy częstotliwości i prawdopodobieństwa występowania. Każdej z grup zagrożeń odpowiada konkretny zakres działań zapobiegawczych, ratunkowych lub naprawczych oraz wskazana jest jednostka odpowiedzialna. Zarządca powinien dysponować schematem zależności typu zagrożenia i właściwej jednostki ratowniczej.
○○○○
- W systemie zarządzania przeciwdziałanie zagrożeniom powinno być realizowane w zakresie:
 - systemu prawnego (prawo ochrony zabytków, prawo budowlane, prawo o zagospodarowaniu przestrzennym, prawo ochrony środowiska, warunki bezpieczeństwa użytkowania nieruchomości i regulaminy funkcjonowania w przestrzeniach publicznych) – w postaci zakazów, ograniczeń i wymaganych standardów realizacyjnych;
 - systemu działania – respektowanie zasad bezpieczeństwa funkcjonalnego i sposobów użytkowania obiektów i obszarów, monitoring (przeglądy okresowe), dozór nieruchomości i obszarów, bieżąca konserwacja i pielęgnacja (nieruchomości, zieleni, ciągi komunikacyjne, infrastruktura techniczna);
 - systemu bezpieczeństwa – procedury na wypadek zagrożeń losowych i społecznych (pożar, katastrofy komunikacyjne, skażenie, akty terrorystyczne, dewastacje).
 - systemu ostrzegania o możliwości wystąpienia zagrożenia (nawałnice, wichury, powódź) – współpraca z krajowymi i wojewódzkimi strukturami zarządzania kryzysowego.○○○○
- Zaleca się prowadzenie przez zarządcę dobra bieżącej inspekcji stanu technicznego materiału, konstrukcji oraz stanu zachowania wystroju i wyposażenia składników zespołu oraz reagowanie na zauważone zmiany.
○○○○

- Niezbędne jest współdziałanie zarządcy dobra z jednostkami samorządowymi wszystkich szczebli oraz administracją państwową i służbami w celu zapobiegania zagrożeniom.
○○○○
- Celowe jest dodatkowe wzmocnienie ochrony krajobrazu kulturowego poprzez uchwalenie przez radę gminy parku kulturowego, który obejmie również obszary leśne w sąsiedztwie zamku (teren potencjalnych zagrożeń inwestycyjnych).
○○○○
- Zaleca się wdrożenie przez zarządcę systemowego monitoringu dobra prowadzonego w odniesieniu do poszczególnych atrybutów, zgodnego z zaproponowanymi w tabelarycznym zestawieniu przedmiotem, wskaźnikami, sposobem pomiaru i częstotliwością.



Zagrożenie – dewastacja elewacji związana z ruchem turystycznym (fot. A.S.)

CZEŚĆ III –
CHARAKTERYSTYKA
UŻYTKOWANIA DOBRA



1. Charakterystyka interesariuszy dobra

1.1. Charakterystyka zasadniczych grup interesariuszy

W obecnej polityce dotyczącej ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym powszechnie przyjmuje się, że warunkiem koniecznym prawidłowego i skutecznego zarządzania jest udział w nim szerokiego kręgu interesariuszy. Zarządzanie partycypacyjne propagowane jest w obszarze dziedzictwa kulturowego przede wszystkim ze względu na traktowanie dziedzictwa jako wspólnej własności społeczności lokalnych. Ponadto przyjmuje się, że cele zarządzania dobrem powinny wynikać ze zrozumienia jego wartości przez wszystkich interesariuszy uczestniczących w procesie zarządzania, gdyż tylko wówczas możliwe będzie ich rzeczywiste zaangażowanie. Dlatego we współczesnej doktrynie dotyczącej ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym powszechnie przyjmuje się, że warunkiem koniecznym dla prawidłowego i skutecznego zarządzania jest udział w nim szerokiego spektrum interesariuszy. Model zarządzania partycypacyjnego zakłada nie tylko akceptację społeczną celów i zasad ochrony, lecz również zaangażowanie lokalnych społeczności i innych interesariuszy w proces zarządzania dobrem. Ponadto zarządzanie dobrem powinno być prowadzone z myślą o spełnianiu potrzeb lokalnej społeczności⁹³. Podejmowanie współpracy pomiędzy różnymi podmiotami pozwala pełniej i skuteczniej chronić dziedzictwo oraz wykorzystywać je w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego.

Identyfikacja interesariuszy i określenie ich roli w procesie ochrony i zarządzania dobrem stanowi niezbędny element planu zarządzania. Kim są interesariusze? *Interesariusze to osoby (także grupy, instytucje, organizacje), które są w taki sposób związane z daną sprawą, że decyzje w tej sprawie podjęte mają istotny wpływ na ich życie (potrzeby, interesy)*⁹⁴. Takie szerokie określenie obszaru zainteresowania sprawia, że współczesne procesy decyzyjne powinny być transparentne i zrozumiałe dla możliwie najszerzej reprezentacji społeczeństwa. Teoretycy kwestii partycypacji społecznej podkreślają, że *do interesariuszy zaliczamy zarówno aktualnie zainteresowanych i czynnych, jak i tych aktualnie obojętnych i pasywnych, ale mających moralne prawo do zainteresowania i aktywności*⁹⁵. Takie dookreślenie pojęcia „interesariusze” jest ważne, gdyż uwrażliwia na zachodzące zmiany w odbiorze społecznym problemu oraz ukazuje odpowiedzialność za podejmowane działania również w stosunku do tych, którzy nie są w danym momencie aktywni, ale w każdej chwili mogą odwołać się do swych praw w tym zakresie. Identyfikując interesariuszy, z jednej strony wskazany jest taki ich wybór, który zapewnić powinien realną współpracę, z drugiej strony sporządzoną listę interesariuszy należy w procesie zarządzania weryfikować – uzupełniać lub zawężać w zależności od realizowanych zadań i przedsięwzięć oraz zmieniającej się sytuacji politycznej, ekonomicznej, społecznej, kulturowej. Interesariuszy można dzielić (tworzyć ich listy i strukturę) wg różnych kategorii. Struktura interesariatu przedstawiona przez K. Pawłowską w odniesieniu do zarządzania miejscami o najwyższej wartości prezentuje różnorodność możliwości porządkowania i dzielenia interesariuszy np. ze względu na: charakter ich związku ze sprawą lub dobrem (interesariusze: prawny,

⁹³ Pawłowska K., *Interesariusze w procesach zarządzania obiektami wpisanymi na listę światowego dziedzictwa natury i kultury UNESCO*, w: *Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, red. Szymgin B., Warszawa 2015, s. 9–36.

⁹⁴ Tamże, s. 10.

⁹⁵ Tamże, s. 11.

przestrzenny, funkcjonalny, kulturowy, ekonomiczny, emocjonalny, profesjonalny), rolę w procesie zarządzania, zakres interesów i potrzeb, siłę związku ze sprawą itd.⁹⁶.

W niniejszym dokumencie przyjęto identyfikację interesariuszy adekwatną do struktury i zagadnień podejmowanych w planie zarządzania.

Określenie obszarów współpracy z interesariuszami

Identyfikację i określenie obszarów współpracy z interesariuszami odniesiono do roli, jaką odgrywają (lub mogą odgrywać) w kontekście poszczególnych zagadnień zawartych w Planie zarządzania. Wydaje się bowiem, że taki podział ma najbardziej praktyczny wymiar w aspekcie zakładanych celów niniejszego Planu zarządzania. Wskazani interesariusze nie wyczerpują listy wszystkich potencjalnych osób, grup, instytucji czy organizacji, lecz stanowią wybór najważniejszych, których współuczestniczenie w procesie zarządzania wydaje się niezbędne, a zarazem odnosi się do realnego wpływu na zalecane lub przewidywane zdarzenia i działania.

Tabela Interesariusze – obszary współpracy w ochronie i zarządzaniu założeniem zamkowym w Janowcu

Rola interesariuszy/ obszary współpracy	Interesariusze
Poznanie i badanie dobra	Zarządca dobra, środowisko naukowe i badawcze – eksperci różnych dziedzin i branż ze szczególnym uwzględnieniem historyków sztuki, historyków, badaczy architektury, archeologów, konserwatorów dzieł sztuki, w tym rzeczoznawcy MKiDN, reprezentanci wyższych uczelni; Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym Oddział Zamek w Janowcu; Instytucje statutowo zaangażowane w problematykę ochrony zabytków – służby konserwatorskie centralne i wojewódzkie, Narodowy Instytut Dziedzictwa oraz Oddział Terenowy NID w Lublinie, PKN ICOMOS; Regionaliści i miejscowi pasjonaci, miłośnicy lokalnej tradycji, uczestnicy tematycznych forów społecznościowych.
Stan zachowania dobra i jego otoczenia	Zarządca dobra, samorząd gminy Janowiec, Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Rada Konserwatorska przy LWKZ, Oddział Terenowy NID w Lublinie, Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego, Specjaliści z zakresu urbanistyki, planowania przestrzennego, gospodarowania zielenią, gospodarki wodnej, komunikacji, architektki i ekonomiści. Inwestorzy i deweloperzy. Specjaliści różnych dyscyplin określający stan techniczny obiektów, wyższe uczelnie zlokalizowane w regionie, eksperci zewnątrzni różnych dziedzin, rzeczoznawcy MKiDN, projektanci planowanych inwestycji, wykonawcy prac remontowo-konserwatorskich. Krąg lokalnych miłośników zabytków.

⁹⁶ Tamże, s. 14.

Krajowy i lokalny system ochrony i zarządzania dobrem (z uwzględnieniem finansowania)	Zarządca dobra, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Rada Konserwatorska przy LWKZ, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Starostwo Powiatowe w Puławach, gmina Janowiec, Narodowy Instytut Dziedzictwa, Oddział Terenowy NID w Lublinie, posłowie i senatorowie pochodzący z regionu, społeczni opiekunowie zabytków, podmioty prowadzące działalność społeczną, w tym organizacje pozarządowe i grupy nieformalne, turyści, sponsorzy, operatorzy programów i projektów pomocowych i badawczych.
Zagrożenia i monitoring	Zarządca dobra, Lubelski Wojewódzki Konserwator Zabytków, Oddział Terenowy NID w Lublinie, Starostwo Powiatowe w Puławach, krajowe i wojewódzkie struktury zarządzania kryzysowego, państwowe służby i straże, społeczni opiekunowie zabytków, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe dedykowane ochronie dziedzictwa kulturowego, ochronie środowiska naturalnego, różnym aspektom rozwoju społecznego, mieszkańcy Janowca, firmy wykonujące i serwisujące urządzenia zabezpieczające i monitorujące, turyści, media.
Prezentacja, udostępnianie, edukacja, turystyka	Zarządca dobra, jednostki samorządu terytorialnego szczebla lokalnego, powiatowego i wojewódzkiego i ich jednostki organizacyjne, właściciele obiektów i miejscowi przedsiębiorcy, samorządowe instytucje kultury, Lubelska Regionalna Organizacja Turystyczna, Stowarzyszenie Muzealników Polskich, MKiDN, Narodowy Instytut Dziedzictwa, PTTK, biura turystyczne, przewodnicy, turyści (polscy i zagraniczni), dzieci i młodzież szkolna (korzystająca z oferty edukacyjnej), dyrektorzy i nauczyciele miejscowych szkół oraz placówek oświatowych, reprezentanci mediów – prasa regionalna, periodyki tematyczne, radio, telewizja oraz producenci programów edukacyjnych i informacyjnych; stowarzyszenia i organizacje pozarządowe, m.in. Stowarzyszenie Winiarzy Małopolskiego Przełomu Wisły, Towarzystwo Przyjaciół Janowca, Lokalna Grupa Działania „Zielony Pierścień”, Lokalna Organizacja Turystyczna „Kraina Lessowych Wąwozów”, Agencja Koncertowa „Warszawscy Wirtuozi” Wojciech Walasek, Klub Twórców Ludowych w Puławach, instytucje i stowarzyszenia dedykowane ochronie środowiska naturalnego, różnym aspektom rozwoju społecznego i kulturalnego.
Użytkowanie i rozwój	Zarządca dobra, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, samorząd gminy, podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze Janowca działalność gospodarczą, mieszkańcy miejscowości, stowarzyszenia i organizacje pozarządowe.



Turniej rycerski (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

1.2. Wnioski i zalecenia

Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym i jego Oddział Zamek w Janowcu jako zarządcy założenia zamkowego współpracują z wieloma interesariuszami w każdym powyżej zidentyfikowanym obszarze będącym przedmiotem analizy w planie zarządzania. Zarządzanie partycypacyjne przy udziale szeroko rozpoznanych interesariuszy przynieść powinno korzyści w każdym z ww. obszarów współpracy – obszarów istotnych dla realizacji celów planu zarządzania zespołem zamkowym w Janowcu. W zaprezentowanych poniżej zaleceniach dotyczących rozpoznania, opinii, problemów i możliwości interesariuszy w zakresie ochrony i użytkowania dobra (w szczególności zaleceń dotyczących organizacji konkretnych działań na rzecz dobra we współpracy z interesariuszami) przyjęto ich podział zgodny ze strukturą Planu zarządzania.

Zalecenia w odniesieniu do poszczególnych zagadnień podejmowanych w ramach Planu zarządzania:

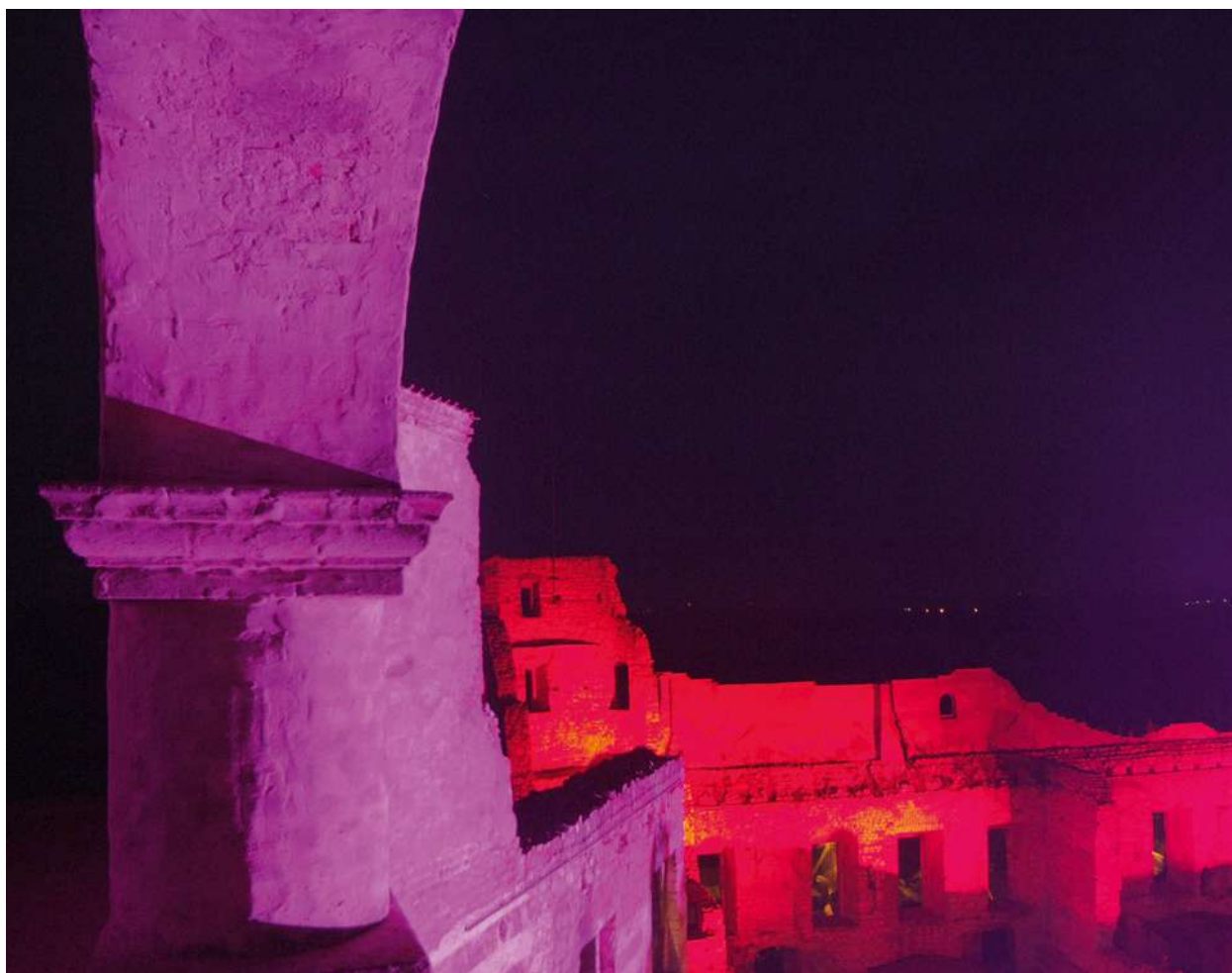
- Poznanie i badanie dobra – zaleca się rozszerzenie kręgu dotychczasowych interesariuszy w tym obszarze, co przynieść powinno wymierne efekty w zakresie gruntownego, różnokierunkowego, kompletnego poznania dobra. W związku z koniecznością przeprowadzenia dalszych badań archeologicznych i architektonicznych oraz potrzebą ponownej oceny i aktualizacji prac konserwatorskich i restauratorskich niezbędne jest współdziałanie z przedstawicielami środowiska naukowego i badawczego. Obecny profil działalności muzeum (historia i architektura zamku, architektura obronna i rezydencjonalna, architektura i kultura dworska i folwarczna z terenu Lubelszczyzny, etnografia Powiśla Lubelskiego sprawia, że zakres interesariuszy profesjonalnych powinien być szerszy niż obecnie i adekwatny do ww. poszczególnych dziedzin.

W perspektywie planów zarządcy do utworzenia w muzeum centrum badań historycznych ruin istotne jest nawiązanie współpracy z zarządcami historycznych ruin w Polsce i na świecie, jak również profesjonalistami i ekspertami w zakresie badań i konserwacji historycznych ruin. Muzeum w Janowcu jako przyszłe muzeum ruin mogłoby stać się inicjatorem powołania forum/sieci zarządców historycznych ruin w Polsce w celu wymiany doświadczeń w zakresie utrzymania, konserwacji oraz zagospodarowania i współczesnego użytkowania ruin.

- Stan zachowania dobra i jego otoczenia – ze względu na specyfikę obiektu (historyczna ruina o znaczących wartościach zabytkowych wkomponowana w krajobraz naturalny o wybitnych walorach w skali ogólnopolskiej) konieczne jest zapewnienie mu jak najlepszej ochrony i najwyższych standardów w zakresie prac remontowych, konserwatorskich, adaptacyjnych oraz w celu zachowania specyfiki krajobrazu kulturowego. Wszystkie prace, a zwłaszcza takie działania, które mogą skutkować zmianami oraz ingerencjami w zabytkową formę, powinny być poprzedzone badaniami i oceną, czy nie wpłyną one negatywnie na wskazane w niniejszym Planie zarządzania atrybuty miejsca oraz ich autentyczność i integralność. W związku z powyższym wskazane jest, by wszelkie działania przy i w otoczeniu zabytku poprzedzać konsultacjami z tzw. interesariuszami prawnymi, do których należą przede wszystkim: Lubelski WKZ, Rada Konserwatorska przy WKZ, Oddział Terenowy NID w Lublinie. Postuluje się, by decyzje, które mogą mieć jakikolwiek negatywny wpływ na zabytkowy zespół i jego wartości, podejmowane były przy udziale co najmniej wymienionych wyżej interesariuszy. Wskazane jest także powoływanie niezależnych ekspertów zewnętrznych – zarówno w przypadku decyzji kontrowersyjnych, jak i takich, które mają zasadnicze znaczenie dla funkcjonowania muzeum i ochrony wartości zabytku, jak również w sytuacjach konfliktowych.
- Krajowy i lokalny system ochrony i zarządzania dobrem – w tym zakresie najistotniejsza jest współpraca ze służbami konserwatorskimi oraz samorządem gminy (w kontekście przedmiotu i zakresu ochrony wprowadzanej poprzez uchwały rady gminy, przede wszystkim w ramach mpzp). Lokalne formy ochrony winny wspierać ochronę szerszego kontekstu krajobrazowego, uwzględniając wyjątkowe wartości krajobrazu kulturowego założenia zamkowego. W przypadku uchwalenia parku kulturowego, np. rekomendowanego w wojewódzkim planie zagospodarowania przestrzennego Parku Kulturowego Przełomu Środkowej Wisły – Północny, przyszły zarząd/zarządca parku powinien stać się dla muzeum jednym z ważnych interesariuszy.
- W przypadku uzyskania statusu pomnika historii (jako zespół zabytkowo-krajobrazowy Janowca lub poprzez rozszerzenie wpisu Kazimierza Dolnego) niezbędne będzie współdziałanie muzeum z zarządcą pomnika historii oraz Narodowym Instytutem Dziedzictwa.
- Zagrożenia i monitoring – niezbędne dla przeciwdziałania istniejącym i potencjalnym zagrożeniom jest prowadzenie monitoringu – zarówno w zakresie stanu technicznego, jak i zachowania zabytkowej substancji, w odniesieniu do zidentyfikowanych atrybutów. Monitoring zespołu powinien być prowadzony systemowo i cyklicznie przez zarządcę dobra przede wszystkim we współpracy z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Lublinie. Ponadto współudział wskazanych w tabeli innych interesariuszy jest warunkiem koniecznym dla unikania lub minimalizowania istniejących oraz potencjalnych zagrożeń.
- Prezentacja, udostępnianie, edukacja i turystyka – poza kontynuowaniem dotychczasowej współpracy z wieloma interesariuszami w tych obszarach działalności muzeum zasadne jest dalsze poszerzanie spektrum współpracowników i instytucji wspierających prezentację i promocję muzeum oraz Janowca. Dobrym kierunkiem działań jest tworzenie sieciowych produktów

turystycznych jako konkurencyjnych na rynku usług turystycznych w oparciu o angażowanie wielu interesariuszy. Jednym z kilku takich kierunków (poza oczywistym sieciowaniem produktów w skali subregionu trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy oraz w skali regionalnej) mogłyby stać się historyczne ruiny zamków w Polsce czy w Europie. Ponadto ważne jest pozyskiwanie współpracy w sferze informacji publicznej, mediów (z uwzględnieniem mediów społecznościowych) i twórców kultury, którzy mogą stać się cennymi ambasadorami Janowca. Zaleca się także bardziej intensywną niż dotychczas współpracę muzeum z interesariuszami działającymi w sferze turystyki (w tym turoperatorami i instytucjami wspierającymi rozwój ruchu turystycznego) w celu promowania i prezentowania wartości dobra na arenie krajowej.

- Użytkowanie i rozwój – w tym obszarze szczególny nacisk położyć należy na wypracowanie dobrej współpracy i współdziałania muzeum z samorządem lokalnym jako najważniejszym organem rozwoju lokalnego. Duże znaczenie dla funkcji użytkowych w otoczeniu dobra (np. usługowych, komunikacyjnych) mają lokalne relacje – przede wszystkim z samorządem gminy, jak również miejscową społecznością i lokalnymi liderami gospodarczymi. Natomiast w kontekście rozwoju muzeum w oparciu o nowy profil działalności – centrum badania i prezentacji historycznych ruin – bardzo ważne jest współdziałanie z Urzędem Marszałkowskim Województwa Lubelskiego jako organem założycielskim oraz jako dystrybutorem środków z funduszy unijnych.



Iluminacja zamku w trakcie koncertu (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

2. Prezentacja, udostępnianie, turystyka

2.1 Charakterystyka działań oraz potrzeb i możliwości w zakresie prezentacji i udostępniania dobra oraz rozwoju turystyki

Prezentacja, promocja, edukacja, udostępnianie dobra oraz rozwój turystyki to zagadnienia ściśle ze sobą powiązane, dlatego scharakteryzowane poniżej działania i metody łączą najczęściej wszystkie te aspekty.

W przypadku ruin zamku oraz zespołu dworskiego w Janowcu problematyka ta jest bardzo ważna ze względu na aktualną muzealną funkcję zabytkowego założenia. Oczywistym jest, że zagadnienia te są istotnym elementem działalności każdej jednostki muzealnej, gdyż udostępnianie i prezentacja zabytkowego obiektu – siedziby instytucji oraz zbiorów muzealnych, skierowane do szerokiego kręgu odbiorców i związany z tym w sposób bezpośredni rozwój turystyki należy do podstawowych zadań muzeów. Tematyka ta w dużym stopniu uwarunkowana jest ustawowo określonymi zadaniami i celami każdego muzeum. Zgodnie bowiem z Ustawą o muzeach, celem muzeum – obok gromadzenia i trwałej ochrony dóbr – jest *informowanie o wartościach i treściach zgromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej i światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów* (art.1).⁹⁷ Upowszechnianie, prezentacja, edukacja są też trwale wpisane w podstawowe zadania muzeów, które służyć mają realizacji ww. celów. Do tych sformułowanych przez ustawodawcę zadań należą m.in.: *urządzanie wystaw stałych i czasowych, prowadzenie działalności edukacyjnej, popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę, udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych, zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji* (art. 2)⁹⁸. Wszystkie ww. zadania i cele związane są wprost z zagadnieniami prezentacji i udostępniania, mają także bezpośrednie przełożenie na inicjatywy muzeum związane z rozwojem turystyki, więc wiodąca rola pod względem prezentacji, promocji i różnorodnych działań ukierunkowanych na rozwój turystyki przypada Muzeum Nadwiślańskiemu w Kazimierzu Dolnym i jego Oddziałowi Zamek w Janowcu jako zarządcy dobra.

Równocześnie zadania te powinny być realizowane także przez wielu innych interesariuszy procesu zarządzania dobrem, przede wszystkim przez miejscowy samorząd gminny, który może wykorzystywać potencjał miejsca dla rozwoju lokalnego, samorząd województwa lubelskiego jako jednostki organizacyjnej muzeum oraz powiat puławski.



Noc Muzeów – Czarna Dama (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

⁹⁷ Art. 1. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 4 maja 2020 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o muzeach Dz. U. 1997 Nr 5 poz. 24 t.j. Dz. U. 2020 poz. 902. <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970050024/U/D19970024Lj.pdf>.

⁹⁸ Op. cit. Art. 2.



Noc Muzeów – Czarna Dama (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

Samorządy wszystkich ww. szczebli świadome są wartości miejsca i jego potencjału, dlatego też turystyka, m.in. w oparciu o zabytkowy zespół w Janowcu, postrzegana i uznawana jest jako jeden z zasadniczych czynników rozwoju lokalnego i regionalnego. Świadczą o tym m.in. dokumenty strategiczne i programowe samorządów, w których dostrzeżono wyjątkowe wartości zabytkowe i walory krajobrazowe zespołu zamkowego w Janowcu i jego duży potencjał rozwojowy zwłaszcza w zakresie turystyki.



Iluminacja zamku – Sobótka (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



*Elewacja południowa zamku - rys. T. Augustynek 1993 r.
(z archiwum Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)*

Najważniejsze działania związane z prezentacją oraz udostępnianiem ruin zamku oraz zespołu dworskiego realizowane przez Muzeum:

- udostępnianie zamkowych ruin oraz prezentowanie wystaw stałych obrazujących historię zamku i jego właścicieli oraz dzieje jego konserwacji (3 sale na parterze tzw. Domu Północnego) oraz ekspozycja z kolekcją fajansu holenderskiego ze zbiorów Jędrzeja Jaworskiego;



Element ekspozycji muzealnej (fot. AFM)



Fajans holenderski – ekspozycja czasowa, ze zbiorów prywatnych (fot. AFM)

- udostępnianie wielopoziomowych krużganków – miejsce widokowe na dziedziniec zamkowy i dolinę Wisły;



Widok z krużganków na dziedziniec zamkowy (fot. AFM)

- udostępnianie zespołu dworskiego oraz wystaw stałych:
 - dwór z Moniak – wystawa wewnątrz domu ziemiańskiego oraz pokoje gościnne;
 - stodoła w Wylągów – miejsce organizacji koncertów, spektakli teatralnych i wystaw czasowych;
 - spichlerz z Podlodowa – ekspozycja sezonowych wystaw etnograficznych;



Dwór z Moniaków (fot. AFM)



Wystawa plakatów Jana Lenicy w stodole z Wylągów (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Koncert zespołu „Kroke” w Stodole z Wylągów (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Tablica informacyjna (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

- organizacja wystaw czasowych;
- prowadzenie sklepiku z materiałami promocyjnymi oraz pamiątkami w zespole budynku bramnego zamku;



Zamkowy sklepik (fot. AFM)

- organizowanie cyklicznych wydarzeń tematycznych – Święto Wina (w 2019 r. miała miejsce X edycja), w ramach którego odbywają się m.in. degustacje miejscowego wina, kiermasz produktów regionalnych, piknik w zamkowym ogrodzie, występy zespołów muzycznych, pokaz zabytkowych samochodów. Organizatorami są: Stowarzyszenie Winiarzy Małopolskiego Przełomu Wisły, Muzeum Nadwiślańskie, a także gmina Janowiec;
- organizowanie różnorodnych wydarzeń kulturalnych w ramach Nocy Muzeów (Nadwiślańska Noc Muzeów) oraz Europejskich Dni Dziedzictwa;



Noc Muzeów na zamku (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Goście imprezy plenerowej (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

- Janowiec jako miejsce Festiwalu Filmu i Sztuki Dwa Brzegi organizowanego w Kazimierzu Dolnym i Janowcu od 2007 r. (w 2019 r. planowana jest 13 edycja) – znana cykliczna impreza kulturalna o uznanej marce;
- organizacja konferencji, spotkań, imprez, koncertów, pokazów rycerskich (m.in. Nadwiślańskie Spotkania z Poezją, Janowieckie Interpretacje Muzyki, Festiwal Jazzowy);



Nadwiślańskie Spotkania z Poezją (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Koncert zespołu „Voo Voo” na zamku (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

- realizacja projektów edukacyjnych oraz prowadzenie lekcji muzealnych dla dzieci i młodzieży;



Janowieckie Interpretacje Muzyki (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Warsztaty ludowe – projekt edukacyjny (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Grupy rekonstrukcji historycznych na zamku (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

- prowadzenie działalności wydawniczej;
- prowadzenie strony internetowej;
- prowadzenie działalności gospodarczej – przede wszystkim usługi związane z obsługą ruchu turystycznego, tj. kawiarnia w ruinach zamku, miejsca noclegowe we dworze z Moniak, udostępnianie terenu parku i zamku na ślubne sesje zdjęciowe, udostępnianie miejsca na ognisko;
- informacje i promocje medialne, zwłaszcza prowadzone przez stałych patronów medialnych Muzeum Nadwiślańskiego (Radio Puławy 24, „Dziennik Wschodni”, „LAJF Magazyn Lubelski”, Kazimierz Dolny PL);



Zamek nocą – Pałac Andrzeja Firleja (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)

Najważniejsze działania związane z prezentacją ruin zamku oraz rozwojem turystyki podejmowane przez innych interesariuszy

Janowiec jako miejsce o bogatej historii, zachowanym zasobie zabytkowym o znacznych wartościach, wyjątkowych walorach krajobrazowych oraz położeniu terytorialnym w obszarze subregionu obejmującego trójkąt turystyczny Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy dysponuje znaczącym potencjałem turystycznym i możliwościami rozwoju w oparciu o tzw. przemysł czasu wolnego.

Krąg interesariuszy odnoszący się do zagadnień prezentacji dobra jest bardzo różnorodny w odniesieniu do kategorii podmiotów, które podejmują się wielorakich działań w tym zakresie.

Bez wątpienia ważną rolę w tym względzie odgrywa samorząd lokalny oraz wojewódzki wraz z podległymi im jednostkami, dla których prezentacja, promocja i popularyzacja znajdujących się na podlegającym im terenie zabytkowych obiektów należą do ich obowiązków ustawowych. Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym i jego Oddział Zamek w Janowcu współpracuje w tym zakresie zarówno z Urzędem Gminy oraz Gminnym Ośrodkiem Kultury (np. współpraca z przy organizacji corocznego Święta Wina, Dni Janowca, dożynek gminnych oraz innych większych wydarzeń kulturalnych), ze Starostwem Powiatowym w Puławach, jak również – co oczywiste – ze swoim organem założycielskim, czyli Urzędem Marszałkowskim Województwa Lubelskiego. Jednym z elementów promocji turystycznej a zarazem prezentacji miejsca jest w Janowcu Punkt Informacji Turystycznej działający w ramach Gminnego Ośrodka Kultury. GOK koordynuje i animuje szereg imprez kulturalnych, z których część odbywa się na terenie zespołu zamkowego (m.in. wspomniane już Święto Wina czy planowane w 2019r. Dni Janowca, Dożynki Gminne, Janowieckie Interpretacje Muzyczne). Równocześnie obiekty zabytkowe Janowca są przedmiotem prezentacji instytucji i organizacji związanych z rozwojem turystyki, np. Lubelskiej Regionalnej Organizacji Turystycznej. Ruiny zamku znajdują się także w orbicie zainteresowań części organizacji pozarządowych oraz stowarzyszeń działających w sferze rozwoju społeczno-kulturalnego gminy i regionu, które angażują się w inicjatywy związane z prezentacją walorów zabytkowych i krajobrazowych Janowca. Wśród aktywnych w tym względzie wskazać można m.in. Towarzystwo Przyjaciół Janowca (współpraca przy promocji dziedzictwa kulturowego Janowca, organizacja wydarzeń kulturalnych i konferencji naukowych, m.in. Janowieckie Spotkania Historyczne), Stowarzyszenie Winiarzy Małopolskiego Przełomu Wisły (współpraca przy organizacji Święta Wina i na rzecz odnowy winnicy pod zamkiem), Klub Twórców Ludowych w Puławach (współpraca przy pokazach i działaniach edukacyjnych związanych z tradycyjnym rękodzielnictwem – szydełkowanie, robienie na drutach, rzeźbienie; działania odbywają się w skansenie przy zamku).

Wśród współpracujących z muzeum od wielu lat podmiotów należy też wskazać Agencję Koncertową „Warszawscy Wirtuozi” Wojciech Walasek współdziałającą przy organizacji Janowieckich Interpretacji Muzyki im. Jakuba Walaska, międzynarodowego mistrzowskiego kursu muzycznego (XVIII edycji).

Warto również wspomnieć o inicjatywach i projektach realizowanych od 2008 r. przez Lokalną Grupę Działania „Zielony Pierścień” obejmującą swym działaniem 11 gmin, w tym m.in. Janowiec. Zasadniczą orbitą aktywności tego stowarzyszenia jest wspieranie lokalnych społeczności poprzez pozyskiwanie środków finansowych na rozwój przedsiębiorczości, budowanie infrastruktury turystycznej i społecznej oraz promocja lokalnego dziedzictwa. Jednym z ostatnich efektów działalności LGD jest film „Janowiec widziany w 4K” promujący lokalne dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze⁹⁹.

⁹⁹ Projekt grantowy pn. *Lokalne inicjatywy na rzecz promocji dziedzictwa lokalnego obszaru Lokalnej Grupy Działania Zielony Pierścień – Janowiec widziany w 4K*. Grantobiorca: Stowarzyszenie Pozytywni w Kulturze.

Walory krajobrazowe i zasoby kulturowe regionu, w tym Janowca, promuje również Lokalna Organizacja Turystyczna „Kraina Lessowych Wąwozów”.



Nocne imprezy na zamku (fot. ze zbiorów Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym)



Tablice informacyjne (fot. AFM)

Najważniejsze potrzeby, możliwości i działania związane z prezentacją i udostępnianiem dobra oraz rozwojem turystyki

Muzeum w Janowcu pełni przede wszystkim scharakteryzowane powyżej funkcje muzealne. Ważnym aspektem działalności Muzeum są przedsięwzięcia dotyczące kreowania oferty kulturalnej nie tylko dla turystów, lecz także dla społeczności lokalnej. Potrzeba prezentacji i udostępniania dobra i związanych z tym działań dotyczących rozwoju turystyki jest zatem niejako wpisana w istotę działalności Muzeum. Instytucja, chcąc pozostać konkurencyjna na rynku usług turystycznych, powinna wzbogacić ofertę, zwłaszcza związaną z udostępnianiem i rozwojem turystyki. Mimo wielu inicjatyw podejmowanych zarówno przez Muzeum, jak i innych interesariuszy prezentacja, udostępnianie i promocja zespołu zamkowego w Janowcu wciąż wymaga rozwoju i realizacji nowych zamierzeń.

Przypomnieć należy, że obecna forma ruin zamkowych oraz zakres ich częściowej odbudowy jest wynikiem wieloletnich interdyscyplinarnych prac badawczych – przede wszystkim archeologicznych, historycznych, architektonicznych, ikonograficznych oraz będącego ich wynikiem planu realizacyjnego opracowanego w 1993 r.¹⁰⁰ zatwierdzonego przez służby konserwatorskie. Plan ten stanowił podstawę do wykonania projektów budowlanych dla zamku i zespołu dworsko-parkowego w latach 1993–2000 oraz do wykonania prac remontowo-konserwatorskich, restauratorskich i częściowej odbudowy zamku. Został zrealizowany, ale już w 2007 r. ówczesni zarządcy Muzeum wraz z zespołem powołanych ekspertów uznali¹⁰¹, że powinien on ulec modyfikacji m.in. ze względu na wielokrotnie wyższą od pierwotnie przewidywanych liczbę turystów odwiedzających zamek. W ww. planie adaptacji budowli dla potrzeb muzealno-turystycznych z lat 90. XX w. zakładano 5 tys. zwiedzających, tymczasem w 2006 r. liczba turystów wyniosła ok. 60 tys., a w ostatnich latach oscyluje w granicach ok. 70 tys. Ponadto nastąpił zdecydowany wzrost ilościowy organizowanych na zamku wydarzeń kulturalnych i rozrywkowych oraz wzrost zapotrzebowania na zakwaterowanie. Jako przeszkodę w realizacji niektórych funkcji użytkowych wskazano także brak na terenie założenia zamkowego i dworskiego dużej sali konferencyjno-koncertowej. Zwrócono również uwagę na zupełnie inne realia dotyczące kosztów utrzymania Muzeum, wielkości zatrudnienia oraz nieaktualne kalkulacje dotyczące bieżącego utrzymania zabytkowych ruin zamku w związku ze znacznym wzrostem kosztów wykonywania prac remontowo-konserwatorskich.

Wszystkie wskazane w 2007 r. negatywne uwarunkowania związane z utrzymaniem, zagospodarowaniem i użytkowaniem zespołu zamkowego i zespołu dworskiego w zasadzie nadal pozostają aktualne. Muzeum Oddział w Janowcu nadal boryka się ze sformułowanymi wówczas problemami. Dalszy rozwój w zakresie zmian funkcjonalno-użytkowych, m.in. w celu rozszerzenia, wzbogacenia, uatrakcyjnienia oferty muzealnej oraz działalności kulturalnej i turystycznej napotyka na szereg barier. Do najważniejszych z nich należą: specyfika obiektu (historyczna ruina) i związane z tym trudności w utrzymaniu i udostępnianiu oraz ograniczenia związane ze zbyt małą powierzchnią użytkową, brak możliwości powiększenia powierzchni ekspozycyjnych, jak również wprowadzenia dodatkowych funkcji, zły stan techniczny części zespołu i trudności w zabezpieczeniu ruin wynikające m.in. z parametrów budulca, zbyt małe nakłady finansowe, brak sprecyzowanej wizji i strategii rozwoju.

¹⁰⁰ *Zamek w Janowcu nad Wisłą. Plan realizacyjny zagospodarowania. Adaptacja Zamku dla potrzeb muzealno-turystycznych.* Oprac. B. Kulawczuk, Puławy 1993.

¹⁰¹ Wytyczne do zmian planu realizacyjnego z 1993 r. opracowane zostały w 2007 r. przez zespół pracowników Muzeum Nadwiślańskiego wraz z zaproszonymi ekspertami. Autorzy wytycznych: W. Kowalczyk, J. Lewicki, H. Mąciak, H. Mielniczenko, M. Supryn, J. Żurawski.

Konieczne jest zatem sprecyzowanie nowych założeń funkcjonalno-użytkowych umożliwiających rozszerzenie działań Muzeum w zakresie prezentacji, interpretacji, udostępniania i rozwoju turystyki.

Równocześnie należy mieć na uwadze uwarunkowania i ograniczenia związane ze specyfiką Muzeum w Janowcu. Jego siedziba znajduje się w budynkach o wysokich wartościach zabytkowych, w historycznej ruinie wkomponowanej w otoczenie niezwykłego krajobrazu. Ta panorama z ruinami zamku określana jako „symbol krajobrazowego piękna” uznawana jest za swoisty identyfikator Janowca¹⁰². W związku z tym rozwój dobra związany np. z rozszerzeniem dotychczasowego zakresu i sposobu użytkowania musi być podporządkowany naczelnej zasadzie zachowania i wzbogacenia zdefiniowanych i przeanalizowanych w niniejszym opracowaniu wartości dobra, jego autentyzmu i integralności.

Wszystkie przyszłe działania związane z użytkowaniem, zagospodarowaniem i rozwojem zespołu janowieckich ruin należy poprzedzić waloryzacją dotychczasowych odkryć archeologicznych oraz badań (przede wszystkim archeologicznych, architektonicznych, ikonograficznych), wykonaniem badań uzupełniających, oceną stanu technicznego poszczególnych elementów założenia zamkowego oraz oceną i aktualizacją wykonanych prac konserwatorskich i restauratorskich.

Nowa koncepcja zagospodarowania dobra, dążąca do rozszerzenia funkcji użytkowych przy pełnym poszanowaniu zdefiniowanych wartości miejsca, powinna opierać się na ww. analizach oraz współczesnych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych. Takie założenie łączące priorytety konserwatorskie z nowoczesnym planowaniem rozwoju i zarządzaniem zabytkowym zespołem jest koniecznym warunkiem zrównoważonego rozwoju i współczesnego użytkowania zabytkowego zespołu zamkowego.



Widok zamku od wschodu (fot. AFM)

¹⁰² Supryn M., *Archeologia zamku w Janowcu: dzieje budowy w świetle badań archeologicznych z lat 1976–2001*, Kazimierz Dolny: Muzeum Nadwiślańskie, 2008, s. 13.

2.2. Wnioski i zalecenia

- Zespół w Janowcu łączy trzy zasadnicze funkcje wynikające z jego charakteru i specyfiki zarządcy:
 - atrakcja turystyczna, jaką jest zabytkowa ruina zamku, dwór i park;
 - ekspozycje muzealne zagospodarowujące pomieszczenia w zamku i dworze;
 - miejsce wydarzeń o różnym charakterze, skali i zasięgu.

○○○○
- Funkcje te uzupełniają się, jednak nie tworzą obecnie całościowej koncepcji zagospodarowania i funkcjonowania zespołu w Janowcu.

○○○○
- Zakres i forma ekspozycji muzealnych w Janowcu zostały dostosowane do warunków stworzonych przez obiekty należące do zespołu.

○○○○
- Atrakcyjność ekspozycji muzealnych w Janowcu ze względu na skalę, eksponaty, charakter nie przekracza poziomu regionalnego.

○○○○
- Konieczne jest opracowanie całościowej, aktualnej koncepcji zagospodarowania i użytkowania zespołu w Janowcu. Koncepcja ta powinna realizować wiodącą ideę (program), która będzie miała ponadregionalne znaczenie i atrakcyjność. Znaczenie i atrakcyjność programu musi uzasadnić bardzo duże nakłady potrzebne do technicznego zabezpieczenia i zagospodarowania ruiny w Janowcu.

○○○○
- Przyjęcie wiodącego programu dla zespołu w Janowcu nie wyklucza realizacji innych proponowanych funkcji (winnica, owczarnia, poszerzenie skansenu itp.). Mogą one dodatkowo uatrakcyjnić funkcjonowanie zespołu, choć mogą być trudne do pogodzenia z muzealnym systemem zarządzania dobrem.

○○○○
- Zespół w Janowcu może zostać zagospodarowany jako muzeum ruin. Taki charakter muzeum umożliwiłby wykorzystanie ruiny zamkowej w Janowcu w podwójnej funkcji: jako eksponatu oraz jako miejsca ekspozycji. W muzeum ruiny proces destrukcji elementów zamku i ich zabezpieczenia stają się eksponatami.

○○○○
- Ze względu na zaplecze bytowe (dwór), merytoryczne (kadra Muzeum Nadwiślańskiego) oraz wieloletnie doświadczenia działalność muzealna może być uzupełniona szkoleniami zarządców innych ruin.

○○○○
- Niezbędne jest określenie i formalne przyjęcie przez organizatorów zasadniczego profilu działalności i kierunków rozwoju muzeum:
 - w zakresie prezentacji i badań zabytkowych obiektów na terenie muzeum:
 1. historia i architektura ruin zamku (właściciele, architekci, rozwiązania architektury obronnej i rezydencjonalnej, renesansowa dekoracja, archeologia);

2. architektura i kultura dworska oraz budownictwo folwarczne dawnej Lubelszczyzny;
3. etnografia Powiśla Lubelskiego (transport wodny – Wiśłany).

oooo

- w zakresie rozszerzenia dotychczasowej oferty prezentacji i udostępniania:
 1. muzeum ruin oraz centrum badań historycznych ruin (konserwacja, adaptacja, użytkowanie) traktowane jako priorytetowy program rozwoju muzeum.
 2. historyczna winnica w otoczeniu zamku – odtworzenie uprawy winorośli, prezentacja procesu wytwarzania i przechowywania (piwnice), winiarnia z degustacją;
 3. trasa spacerowa i ścieżki edukacyjne z miejscami ekspozycji widokowej;
 4. tzw. gospodarstwo pomocnicze – obok uprawy winorośli hodowla owiec, sad z kolekcją staropolskich odmian drzew owocowych.

oooo

- Wskazane jest współdziałanie na rzecz stworzenia trwałego partnerstwa w celu rozwoju turystyki w subregionie trójkąta turystycznego Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy.

oooo

- Wskazane jest sieciowanie produktów turystycznych z innymi lokalnymi i regionalnymi atrakcjami turystycznymi oraz współpraca i współdziałanie z instytucjami kultury – przede wszystkim z terenu Kazimierza Dolnego, Puław i Nałęczowa.

oooo

- Niezbędna jest współpraca pomiędzy partnerami funkcjonującymi w turystyce w celu zintegrowania działań w zakresie budowania kompleksowych produktów turystycznych.

oooo

- Wskazane jest konsekwentne budowanie marki Janowca m.in. przez jakość oferowanych ekspozycji stałych i czasowych, wydarzeń kulturalnych, wydawnictw, przekazów medialnych.

oooo

- Zasadne jest rozwinięcie, wzbogacenie i uatrakcyjnienie strony internetowej Muzeum.

oooo

- Wskazane jest zlecenie studium wykonalności określającego chłonność zamku ze wskazaniem dopuszczalnej rocznej frekwencji bez uszczerbku dla zdefiniowanych wartości zespołu.



Replika kapliczki przy wejściu na teren zamkowy (fot. A.S.)

PODSUMOWANIE



Przedstawione analizy i wnioski pozwalają na sformułowanie stwierdzeń o charakterze zasadniczym dla kształtowania polityki ochronnej i użytkowania zamku w Janowcu jako zabytku o wysokiej wartości historycznej, artystycznej i naukowej. Wnioski można przedstawić w kilku kategoriach:

Identyfikacja

- istotny dla charakterystyki zamku jest występujący w znaczącej części obiektu stan trwałej ruiny jako historycznie ugruntowany i pozytywnie zweryfikowany w sferze materialnej i krajobrazowej. Ten stan sprawia, że podstawowym odniesieniem doktrynalnym w kształtowaniu polityki ochronnej powinna zostać tzw. karta ruin historycznych, dokument PKN ICOMOS.
- wartość zamku współtworzy pełne spektrum nawarstwień historycznych, wśród których ingerencje i kreacje konserwatorskie z 2 połowy XX i pierwszych dekad XXI w. również zyskują charakter historyczny (istotne z perspektywy historii doktryn i praktyk konserwatorskich).
- dla rozumienia roli i znaczenia zamku zasadnicze jest postrzeganie budowli jako dobra publicznego (wspólnego) – zabytku o ugruntowanej społecznie roli czynnika kształtowania świadomości historycznej i dokumentowania dziejów, z czego wynika współcześnie zasadność traktowania zamku jako obiektu chronionego prawnie z mocy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ochrona

- stan substancji architektonicznej zamku oraz nieprzerwane procesy degradacji technicznej wymagają kompleksowej ingerencji konserwatorskiej, która powstrzyma destrukcję form przy założeniu celu zachowania postaci trwałej ruiny. Skala zadania przekracza możliwości bieżącego budżetu Muzeum, wymaga działań opartych na programach krajowych i międzynarodowych. Perspektywa pozyskania środków jest zależna od atrakcyjności i wagi merytorycznej docelowej koncepcji zagospodarowania i użytkowania zamku. Zasadne jest odwołanie się do treści i wartości uniwersalnych.
- analiza zamku jako zabytku oraz analiza porównawcza z innymi obiektami zabytkowymi ze wspólnej grupy typologicznej wykazuje wysokie wartości janowieckiego zamku, które predestynują obiekt do ubiegania się o tytuł pomnika historii.
- rola krajobrazowa zamku i jego relacje z cennym pod względem przyrodniczym i kulturowym otoczeniem uzasadniają koncepcję utworzenia parku kulturowego, który mógłby zoptymalizować ochronę cennego i wartościowego pod względem historycznym krajobrazu kulturowego zamku wraz z jego otoczeniem.
- ochrona w skali krajobrazu wymaga korelacji z funkcjonującymi w Małopolskim Przełomie Wisły formami ochrony przyrody.
- charakterystyka i waloryzacja zabytku potwierdzają zasadność utrzymania i rozwijania funkcji muzealnej zamku. Perspektywy rozwoju wymagają nadania ekspozycji wymiaru uniwersalnego i krajowego, co można osiągnąć, rozwijając koncepcję stworzenia centralnego muzeum ruin historycznych, w którym wykorzystane zostaną zastane materialne wartości janowieckiego zamku oraz możliwość wirtualnej prezentacji problemu historycznych ruin w skali cywilizacji ludzkiej. Taki program muzealizacji wiąże uznanie wartości lokalnej historii i substancji w połączeniu z prezentacją treści uniwersalnych (skala globalna).

Zarządzanie

- dla prowadzenia skutecznej polityki ochronnej konieczna jest koordynacja działań w regionalnej skali planistycznej i strategicznej – w tym celu zasadne jest stworzenie forum interesariuszy i ekspertów jako platformy wymiany informacji oraz działań koordynujących plany i strategie rozwoju w skali instytucji muzealnej, państwowych służb konserwatorskich oraz samorządów gminy, powiatu i województwa.
- celowe jest budowanie pozycji zamku w Janowcu w łączności z rozwojem turystycznym regionu (ewolucja koncepcji trójkąta turystycznego) oraz w kontekście sieci najcenniejszych historycznych budowli w skali kraju (np. pomniki historii) i makroregionalnym (europejskie ruiny zamków).
- celowe jest wdrażanie cyklicznych planów działania podporządkowanych realizacji docelowej wizji zamku jako trwałej ruiny eksponowanej w krajobrazie o szczególnym przeznaczeniu muzealnym.
- kolejno należy doprecyzować i zaktualizować projekt techniczno-funkcjonalnej konserwacji zamku oraz stworzyć projekt nowej aranżacji muzealnej, pozyskać środki zewnętrzne, zrealizować wizję centralnego muzeum ruin.
- w bieżącej perspektywie działań należy wdrażać monitoring zagrożeń i stanu dobra, a pozyskane dane wykorzystywać przy cyklicznej modyfikacji strategii ochronnej.

BIBLIOGRAFIA – WYBÓR





Widok z zamku (fot. AFM)

- Augustynka T., Kulawczuk B., Lisa J., Brzostka M., Uhle Z., *Plan realizacyjny „Zamek w Janowcu n/ Wisłą. Plan realizacyjny zagospodarowania. Adaptacja Zamku dla potrzeb muzealno-turystycznych”*, opracowany w Pracowni Projektowej Architekt Bogdan Kulawczuk w Puławach, Puławy 1993, mps Archiwum MNKD.
- Brzozowski M., *Kształtowanie architektury w Janowcu – czyli o tym, jak budować domy i ogrodzenia, jak adaptować i rewaloryzować stare budownictwo, jak planować zielen z zachowaniem tradycji architektoniczno-budowlanej?*, „Notatnik Janowiecki”, nr 12/2002, s. 22–27.
- Chrzanowski W., *Przewodnik po Janowcu*, b.m.w., 1930.
- Dąbrowski H., *Rola sgraffita w architekturze terytorium Małopolski w XVI–XVII w.*, mps, Warszawa 1974, Biblioteka Politechniki Warszawskiej.
- Dokumentacja techniczna z szacunkowymi kosztorysami prac wymiany konserwatorskich zabezpieczeń koron murów Zamku w Janowcu*, oprac. B. Szmygin, M. Trochonowicz, B. Klimek, B. Szostak, Lublin 2017.
- Dudzińska F., *Zamek janowiecki w zarysie historyczno-obyczajowym od wieków średnich do 1937 roku*, Archiwum MNK w Kazimierzu Dolnym, sygn. 3293 DT.
- Firlejowie. I Janowieckie Spotkania Historyczne*, red. Szymanek A., Janowiec nad Wisłą 1999.
- Fishinger A., *Santi Gucci Fiorentino, architekt i rzeźbiarz królewski XVI wieku*, Kraków 1969.
- Franus W., Barnat-Hunek D., Klimek B., *Problematyka zawilgocenia i zasolenia murów z opoki wapiastej zamku w Janowcu nad Wisłą*, w: *Trwała Ruina. Problemy utrzymania i adaptacji*, red. Szmygin B., Lublin 2006, s. 184–194.
- Grabowski L., *O niektórych położeniach nadbrzeżnych Wisły*, „Tygodnik Ilustrowany” nr 36/1868, s. 112–113.
- Gruszecki A., *Odkryte w czasie badań zamku w Janowcu puntone (wzniesione zapewne w latach 1508–1528 przez hetmana wielkiego koronnego Mikołaja Firleja)*, „Lubelszczyzna” 1995, nr 1, s. 20–28.
- Gruszecki A., *Zamek w Janowcu w świetle badań*, w: *Ruiny żywe*, red. M. Brykowska, Janowiec 2007, s. 13–16.
- Guerqin B., *Zamki w Polsce*, Warszawa 1974.
- Hoffmannowa K., *Opisy różnych okolic Królestwa Polskiego*. Wybór pism, t. V, Wrocław 1833.
- Hoffmannowa K., *Dziennik Franciszki Krasińskiej*, Warszawa 1898.
- Janowiec*, hasło w: *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, edycja elektroniczna, red. Jurek T., oprac. informatyczne Prinke S., Instytut Historii PAN 2010–2019, s. 86–89; <http://www.sloownik.ihpan.edu.pl/search.php?id=100&q=Janowiec&d=0&t=0>.
- Janowski Al., *Wycieczki po kraju*, Warszawa 1907.
- Jaroszyński F., Sas-Jaworski A., *Janowiecki „dom życia”*, „Notatnik Janowiecki”, nr (7) 2/99, s. 12–15.
- Jusiak P., *Majątki rodziny Firlejów z Dąbrowicy w pierwszej połowie XVI wieku*, Lublin 2011.
- Kajzer L., Kołodziejcki S., Salm J., *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2012.
- Kalisz A., *Rodzimość i kultura form architektonicznych – czynnik aktywizacji Janowca*, „Notatnik Janowiecki”, nr 12/2002, s. 28–33.
- Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. III, *Województwo kieleckie*, z. 6, *Powiat kozienicki*, opr. Miłobędzki A., Łoziński J., Warszawa 1958.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce. Małopolska /Debio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen. Kleinpolen*, red. Bałus W., Popp D., Warszawa 2016.
- Kieszkowski W., *Recenzja pracy Krystyny Sinko, Santi Gucci Fiorentino i jego szkoła*, Biuletyn Historii Sztuki i Kultury, t. III 1934, nr 2, s. 146–148.

- Klimek B., *Zamek w Janowcu nad Wisłą – fazy budowy, przeprowadzone prace i ocena stanu technicznego poszczególnych części zamku*, w: *Ochrona i konserwacja ruin zamkowych – wybrane problemy i przykłady*, red. Szmygin B., Molski P., Warszawa – Lublin 2013, s. 89–101.
- Klimek B., *Zabezpieczenia reliktów elementów dekoracji sztukatorskich na przykładzie prac wykonanych na zamku w Janowcu n/Wisłą – problematyka konserwatorska*, w: *Trwała ruina II – Problemy utrzymania i adaptacji. Ochrona, konserwacja i adaptacja zabytkowych murów*, red. Szmygin B., Lublin – Warszawa 2010, s. 69–77.
- Kosiński W., *Janowiec na tle miast nadrzecznych*, „Notatnik Janowiecki”, nr 12/2002, s. 85–101.
- Kosiński W., *Kształtowanie krajobrazu kulturowego – miasteczko turystyczne na przykładzie Janowca nad Wisłą*, „Ochrona Zabytków” r. 1995, nr 3–4, s. 266–282.
- Kosiński W., *Zespół krajobrazowy Janowiec – Kazimierz Dolny. Ochrona genius loci wobec aktualnych zagrożeń*, w: *Genius loci w sztuce ogrodowej (aspekty historyczne i współczesne)*, red. Mitkowska A. Mirek Z., Hodor K., „Czasopismo Techniczne”, zeszyt 13, Politechnika Krakowska 2010, s. 147–176.
- Kowalczyk J., *Sebastiano Serlio a sztuka polska*, Wrocław 1973.
- Kurzątkowska A., *Rzeźba pińczowska na Lubelszczyźnie*, w: *Sztuka około roku 1600. Materiały Sesji SHS Lublin, listopad 1972*, Warszawa 1974, s. 153–178.
- Kurzątkowska A., *Santi Gucci Fiorentino w Janowcu nad Wisłą*, „Notatnik Janowiecki” rr (6) 2/98, s. 7–14.
- Kurzątkowska A., Kurzątkowski M., *Dokumentacja naukowo-historyczna ruin zamku Firlejów w Janowcu*, t. I-III, Warszawa 1961, mps, Archiwum MNKD, sygn. 732–734;
- Kurzątkowski M., *Zamek janowiecki w piśmiennictwie naukowym*, „Notatnik Janowiecki” nr (2) 2/96, s. 21–22.
- Kurzątkowski M., Hinza J., *Rysunki zamku w Janowcu, czyli o zasadach ikonografii*, „Notatnik Janowiecki” nr (4) 2/97, s. 24–28.
- Kurzątkowski M., Żurawski J., *Zamek w Janowcu nad Wisłą*, Warszawa 1995.
- Kurzej M., *Siedemnastowieczne sztukaterie w Małopolsce*, Kraków 2012.
- Mącik H., *Ochrona walorów turystycznych miast zabytkowych w Polsce – rola samorządu gminnego*, w: *Turystyka w edukacji historycznej i obywatelskiej*, red. Ausz M., Bugajska-Więclawska J., Stępnik A., Szewczuk D., Lublin 2017, s. 133–145.
- Mącik H., *Świadomość wartości zabytku i oczekiwania wobec zamku jako obiektu turystycznego na przykładzie zamku w Janowcu*, [w:] M. Lewicka (red.), *Ochrona zabytków architektury obronnej – teoria a praktyka*, 18–20 października 2007, Polski Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady Ochrony Zabytków ICOMOS, Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej, Burmistrz Miasta Działdowo przy współpracy z Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków, Działdowo 2008, s. 283–292.
- Mecenat kulturalny Firlejów. Firlejowie w tradycji lokalnej Lubelszczyzny. III Janowieckie Spotkania Historyczne*, red. Szymanek A., Janowiec nad Wisłą 2001.
- Medeksza S., *Bastejowe fortyfikacje zamku w Janowcu*, w: *Bastejowe fortyfikacje w Polsce*, Wrocław 1975, s. 125–129.
- Miłobędzki A., *Pałac i zamek „renesansowy”*, w: *Renesans. Sztuka i ideologia*, Warszawa 1976.
- Moniewski J., *Fabryka fajansu w Zwierzyńcu Oblaskim (1845–1853/64)*, „Notatnik Janowiecki”, nr (2) 2/96, s. 29–36.
- Mossakowski S., *Tylman z Gameren. Architekt polskiego baroku*, Wrocław 1973.

- Mossakowski S., *Tylman z Gameren (1632–1706). Twórczość architektoniczna w Polsce*, Warszawa-Monachium-Berlin 2012.
- Myczkowski Z., Marcinek R., Siwek A., *Park kulturowy jako forma ochrony krajobrazu kulturowego (historycznego)*, Kraków 2017, <http://krajobrazmojegomiasta.pl/wydawnictwa>.
- Ozimkowska L., *Granice obiektów architektury krajobrazu*, Warszawa 2013.
- Pawłowska K., *Interesariusze w procesach zarządzania obiektami wpisanymi na listę światowego dziedzictwa natury i kultury UNESCO*, [w:] *Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, red. Szmygin B., Warszawa 2015, s. 9–36.
- Siwek A., *Monitoring zabytków w kontekście zarządzania miejscem światowego dziedzictwa*, w: *Wybrane zagadnienia zarządzania dobrami UNESCO w Polsce*, red. Szmygin B., Warszawa 2015, s. 147–166.
- Sobieszkański F., *Zamek w Janowcu*, „Tygodnik Ilustrowany” nr 77/1861, s. 100–101.
- Sosnowski St., Koral A., *Ekspertyza budowlano-konserwatorska o stanie technicznym zamku w Janowcu*, Lublin 2000 r., Archiwum MNKD.
- Stoch J., *Plan architektoniczny pałacu w Zwierzyńcu (z pocz. XIX wieku)*, „Notatnik Janowiecki”, nr (7) 1/99, s. 54–55.
- Supryn M., *Archeologia zamku w Janowcu: dzieje budowy w świetle badań archeologicznych z lat 1976–2001*, Kazimierz Dolny: Muzeum Nadwiślańskie, 2008.
- Supryn M., *Badania archeologiczne zamku w Janowcu*, w: *Ruiny żywe*, red. Brykowska M., Janowiec 2007, s. 25–50.
- Szmygin B., *Rekomendacja o Historycznym Krajobrazie Miejskim – wdrożenie zmiany paradygmatu w ochronie miast historycznych*, „Budownictwo i Architektura” nr 12(4) 2013, s. 117–126.
- Szmygin B., *Światowe dziedzictwo kultury UNESCO – charakterystyka, metodologia, zarządzanie*, Warszawa – Lublin 2016
- Szmygin B., *Trwała ruina: granice i uwarunkowania działań konserwatorskich na przykładzie zamku w Janowcu nad Wisłą*, „Ochrona Zabytków” 50/1 (1997), s. 12–18.
- Szmygin B., Fortuna-Marek A., Siwek A., *Wartościowanie dziedzictwa w systemie SV – metoda i przykłady zastosowania*, Lublin 2017.
- Szymanek A., *Pałac w Zwierzyńcu według opisu z 1837 roku*, „Notatnik Janowiecki”, nr (2) 2/96, s. 41–45.
- Szymanek A., *Janowiec i okolice w piśmiennictwie i ilustracjach XIX-wiecznych wydawnictw prasowych*, „Notatnik Janowiecki”, nr 16/2009, s. 323–343.
- Szysko-Bohusz A., *Zamki w Janowcu, Krupem i Dąbrowicy*, „Prace Komisji Historii Sztuki”, t. I, z. 1, Kraków 1919.
- Urban W. (opr.), *Janowiec połowy XVIII wieku w świetle Archiwum Archidiecezjalnego w Krakowie*, „Notatnik Janowiecki” nr (4) 2/97, s. 42–56.
- Warowna J., *Ewolucja koryta Wisły w przelomie przez Wyżyny Środkowopolskie w ostatnich 200 latach*, „Notatnik Janowiecki”, nr 12/2002, s. 102–112.
- Wartościowanie w ochronie i konserwacji zabytków*, red. B. Szmygin, Warszawa – Lublin 2012.
- Wasilewski A., *O sztuce odkrywania i opisywania kraju – Zamek w Janowcu*, w: *Ziemia '01*, red. Midura F., Gordon A., Matusiak-Gordon E., Jurczyszyn J., Warszawa 2001, s. 209–218.
- Włodarczyk W., *Janowiec i winnice Środkowej Wisły*, „Notatnik Janowiecki”, nr 15/2008, s. 31–53.
- Wójcik B., *Problematyka związana z kształtowaniem zieleni na terenie zespołu krajobrazowo-urbanistycznego – Janowiec nad Wisłą*, „Notatnik Janowiecki”, nr 12/2002, s. 47–55.
- Wyrobisz A., *Polityka Firlejów wobec miast i założenie Janowca nad Wisłą*, „Przegląd Historyczny” t. LXI:1970, s. 577–608.

- Wytyczne do opracowania zmian w planie realizacyjnym zespołu zamkowego w Janowcu nad Wisłą, opracowanym i zatwierdzonym w roku 1993*, oprac. zespół mgr Honorata Mielniczenko – przewodnicząca, dr hab. Jakub Lewicki, mgr Maria Supryn, mgr Jerzy Żurawski, mgr Hubert Mącik – sekretarz, przy udziale mgr Wiktora Kowalczyka, p.o. Dyrektora Muzeum Nadwiślańskiego w Kazimierzu Dolnym, mps, 2007, Archiwum MNKD.
- Wytyczne do opracowania planu funkcjonalno-użytkowego zespołu zamkowego w Janowcu*, oprac. D. Oleśniuk, F. Jaroszyński, S. Wardak, K. Banaszek, A. Zadura, Janowiec 2018–2019, mps Archiwum MNKD.
- Zalasińska K., *Monitoring Pomników Historii – procedura, wyzwania, zagrożenia, Pomniki Historii – ochrona, zarządzanie, promocja*, „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” 7 (2019), s. 235–242.
- Zdyra A., *Konserwacja relikwii sztucznej wewnątrz (skrzydła południowego i zachodniego) zamku w Janowcu – dokumentacja konserwatorska*, Janowiec 1995.
- Zarębska T., *Działalność urbanistyczna Firlejów w XVI w.*, [w:] *Mecenat kulturalny Firlejów. Firlejo wie w tradycji lokalnej Lubelszczyzny. III Janowieckie Spotkania Historyczne*, red. Szymanek A., Janowiec nad Wisłą 2001, s. 99–113.
- Żurawski J., *Zamek w Janowcu nad Wisłą. Relacja z przebiegu konserwacji trwałej ruiny i jej zagospodarowanie. Wątpliwości i rozterki natury doktrynalnej*, w: IV Międzynarodowe Sympozjum „Aktywizacja obiektów i zespołów architektury zabytkowej – zamki i pałace”, Pszczyna 1994.
- Żurawski J., *Badawcze, techniczne, użytkowe uwarunkowania konserwacji i rewaloryzacji zamku w Janowcu nad Wisłą*, w: *Dzieło niedokończone. Ruina*, red. Czerner O., Kohlberger D., Warszawa 1997, s. 51–67.
- Żurawski J., *Na przykładzie Janowca*, „Spotkania z Zabytkami”, nr 1 1998, s. 4–7.
- Żurawski J., *Zamek w Janowcu nad Wisłą. Budowa – rozbudowa – ruina – konserwacja – rewaloryzacja – zagospodarowanie*, „Ochrona Zabytków”, 2003, nr 1/2, s. 5–33.
- Żurawski J., *Kaponiera – nieznanie dzieło obronne janowieckiego zamku*, „Notatnik Janowiecki” nr 13/2003–2004.
- Żurawski J., *Okoliczności i cel nabycia zamku w Janowcu nad Wisłą. Przebieg jego konserwacji, restauracji i zagospodarowania*, w: *Ruiny żywe*, red. Brykowska M., Janowiec 2007, s. 17–24.
- Żurawski J., *Drugie życie moniackiego dworu /ze wspomnień emeryta/*, „Notatnik Janowiecki”, nr 18 2011–2012.



Makieta zamku powstała dzięki wsparciu finansowemu Zakładów Azotowych „Putawy” S.A. z okazji 30 rocznicy zakupienia zamku przez skarż państwa (fot. A.S.)



Makieta – rekonstrukcja fazy rozwoju zamku (fot. A.S.)

Zabytkowy zespół zamkowy w Janowcu – synteza wniosków i propozycje działań (na podstawie Planu zarządzania i oceny stanu technicznego)

Zespół w Janowcu (ruina zamku, park i translokowana drewniana zabudowa) wymaga podjęcia pilnych działań służących jego ochronie, zagospodarowaniu i użytkowaniu. Zespół w Janowcu funkcjonuje na skalę wynikającą z możliwości jego zarządcy (Muzeum Nadwiślańskie w Kazimierzu Dolnym), jednak nie umożliwia to wygenerowania środków pozwalających na ochronę i utrzymanie ruiny zamku we właściwym stanie technicznym.

Ochrona ruiny zamku w Janowcu wymaga wprowadzenia funkcji użytkowych o charakterze i skali, które uzasadnią uzyskanie dużych środków zapewniających jego zagospodarowanie i techniczne zabezpieczenie. Temu celowi służy opracowanie Planu zarządzania uzupełnione aktualną analizą stanu technicznego ruiny.

Plan zarządzania został sporządzony w oparciu o strukturę opracowaną dla obiektów dziedzictwa kulturowego o największej wartości (wymagania określone dla dóbr wpisywanych na listę światowego dziedzictwa UNESCO). Plan zarządzania ma charakter kompleksowy, zawiera szczegółową ocenę wartości ruiny zamku w Janowcu, analizę systemu ochrony oraz stanu i możliwości wykorzystania.

W Planie zarządzania sformułowano szereg wniosków i propozycji, które powinny ukierunkować opracowanie docelowej koncepcji zagospodarowania i użytkowania ruiny zamku. Zebrane poniżej wnioski i propozycje działań są syntezą Planu zarządzania i oceny stanu technicznego ruiny w Janowcu – mają służyć jako materiał programowy, informacyjny i promocyjny.

1. Ocena wartości

- 1.1. Zespół w Janowcu (ruina zamku, park i translokowana drewniana zabudowa), oceniany w swojej grupie typologicznej, reprezentuje grupę wartości nadających mu rangę zabytku o znaczeniu ogólnopolskim.
- 1.2. Wartości zespołu w Janowcu potwierdziła analiza porównawcza przeprowadzona w Planie zarządzania.
- 1.3. Złożoną wartość zabytkowego zespołu w Janowcu tworzy szeroka grupa wartości, wśród których najważniejsze są:
 - wartość dokumentalna (jako nawarstwionego dzieła architektury obronnej, które było i może być w przyszłości przedmiotem różnorodnych badań);
 - wartość historyczna (jako miejsce reprezentujące wydarzenia, osoby, epoki etc.);
 - wartość krajobrazowa (jako dominanta rozległego i licznie odwiedzanego obszaru przełomu Wisły);
 - wartość turystyczna (jako atrakcja turystyczna i miejsce licznych wydarzeń o różnym charakterze, o znaczeniu lokalnym, regionalnym i krajowym);
 - wartość użytkowa (jako lokalizacja oddziału Muzeum Nadwiślańskiego – ekspozycje i zaplecze, miejsce różnych wydarzeń z dużym potencjałem rozwoju);

- wartość symboliczna (jako charakterystyczny obiekt i zespół nadający tożsamość miastu i okolicy).
- 1.4. W Planie zarządzania została dokonana analiza poszczególnych wartości zespołu w Janowcu i zostały określone ich atrybuty.
 - 1.5. Znaczące i różnorodne wartości zabytkowego zespołu w Janowcu są bezpośrednio zależne od jego stanu technicznego, koncepcji architektonicznej jego zabezpieczenia oraz form współczesnego użytkowania.
- Niewłaściwe decyzje w każdym z tych aspektów mogą doprowadzić zespół w Janowcu do znaczącej utraty wartości (w różnych aspektach).

2. Podstawy doktrynalne

- 2.1. Z punktu widzenia teorii konserwatorskiej pozostałości zamku w Janowcu należy traktować jako tzw. ruinę historyczną.
Historyczna ruina jest to forma powstała w długotrwałym, naturalnym procesie niszczenia, utrwalona w pamięci żyjących pokoleń (w Janowcu i kilku poprzednich) jako ruina (nie obiekt), nie ma też wiarygodnych informacji pozwalających odtworzyć formę zniszczonych elementów zamku.
Zamek w Janowcu, który popada w ruinę od dwóch stuleci, spełnia wszystkie warunki do uznania za historyczną ruinę.
- 2.2. Z punktu widzenia teorii konserwatorskiej zrujnowany obiekt spełnia warunki pozwalające uznać go za zabytek, który powinien być chroniony w tej formie.
Kluczową cechą ruiny jest autentyzm oraz wartość dokumentalna. Prace konserwatorskie i remontowe powinny być skoncentrowane na utrzymaniu tych wartości.
Uznanie wartości ruiny jako zabytku jest jednoznacznie wyrażone w tzw. dokumentach doktrynalnych (m.in. Karta Ochrony Zabytków PKN ICOMOS).
- 2.3. Z punktu widzenia teorii konserwatorskiej historyczna ruina powinna być zabezpieczona i utrzymywana w formie tzw. trwałej ruiny.
W teorii i praktyce konserwatorskiej został opracowany standard działań zabezpieczający ruinę w postaci trwałej ruiny.
- 2.4. Historyczna ruina nie powinna być rekonstruowana do postaci obiektu kubaturowego.
Zamek w Janowcu przeszedł radykale przekształcenia formy, które nie zostały udokumentowane (jedynym źródłem wiedzy są badania archeologiczne i architektoniczne), dlatego odtwarzanie dawnych form zamku ma charakter przybliżony – nie daje naukowych podstaw do ich rekonstrukcji.
- 2.5. Zgodnie z zasadami konserwatorskimi wszystkie działania powinny być zharmonizowane z historycznym otoczeniem, mieć charakter współczesny oraz być odwracalne.
W szczególności zasady te muszą obowiązywać, gdy konieczne jest wykonanie nowych obiektów kubaturowych.

- 2.6. Nowe kubatury (jeżeli będą konieczne dla realizacji programu funkcjonalnego) powinny stanowić jednocześnie zabezpieczenie odsłoniętych fragmentów zamku (powstać tylko w tych miejscach).
- 2.7. Obecna forma ruiny zamku w Janowcu powinna być traktowana jako zabytek podlegający ochronie i stanowiący punkt wyjścia dla koncepcji jego zagospodarowania.
Dotyczy to również elementów i obiektów, które są efektem prac konserwatorskich i rekonstrukcyjnych, które można traktować jako elementy dokumentujące rozwój teorii i praktyki konserwatorskiej w Polsce.
- 2.8. Koncepcja zagospodarowania i wszelkie prace planowane w zamku w Janowcu – konserwatorskie, remontowe, nowe uzupełnienia, zagospodarowanie funkcjonalne – nie powinny zmienić jego charakteru – zamek w Janowcu powinien pozostać trwałą ruiną i powinien być odbierany jako trwała ruina.

3. Ocena techniczna

- 3.1. Oceniany całościowo stan techniczny ruiny zamku w Janowcu jest niezadowalający.
Korony murów i wszystkie fragmenty niezabezpieczone pokryciem są poddane intensywnemu procesowi niszczenia, który w szybkim tempie prowadzi do ich destrukcji.
Stan murów i pomieszczeń zabezpieczonych dachami można uznać za zadowalający.
- 3.2. Prace zabezpieczające i konserwatorskie przeprowadzone na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat nie są wystarczające – przede wszystkim szybko postępuje proces niszczenia niezabezpieczonych partii murów.
Zasadniczą przyczyną są niedostateczne środki finansowe.
- 3.3. Opoka wapienna – zasadniczy budulec zamku – jest materiałem bardzo nietrwałym.
Kamień wapienny niezabezpieczony przed działaniem czynników atmosferycznych ulega szybkiemu niszczeniu, dlatego musi być dodatkowo zabezpieczony (potwierdziła to kompleksowa ocena stanu technicznego koron murów dokonana w oparciu o badania polowe i laboratoryjne wykonane przez zespół z Politechniki Lubelskiej).
- 3.4. Dominujące w Janowcu zabezpieczenia koron murów polegające na ich nadmurowaniu warstwą kamienia kwarcytowego (materiał nienasiąkliwy) nie stanowią skutecznej przepony. Zniszczenie murów postępuje poniżej warstw zabezpieczających.
Wszystkie korony murów powinny być pokryte kilkuwarstwowym zabezpieczeniem z nieprzepuszczalną, trwałą warstwą z materiału izolacyjnego (projekt zabezpieczenia opracował zespół z Politechniki Lubelskiej).
- 3.5. Postępuje proces zniszczenia zachowanych cennych elementów wystroju architektonicznego zamku. Szczególnie zagrożone są fragmenty sztukaterii zabezpieczone jedynie tymczasowymi osłonami.

Zagrożone są również odtworzone sztukaterie w baszcie pd.-zach., gdyż znajdują się w budynku pozostawionym od lat w tzw. stanie surowym zamkniętym (nieogrzewanym w sezonie zimowym).

4. Zagospodarowanie i funkcje

4.1. Zespół w Janowcu łączy trzy zasadnicze funkcje wynikające z jego charakteru i specyfiki zarządcy:

- atrakcja turystyczna, jaką jest zabytkowa ruina zamku, dwór i park;
- ekspozycje muzealne zagospodarowujące pomieszczenia w zamku i dworze;
- miejsce wydarzeń o różnym charakterze, skali i zasięgu.

Funkcje te uzupełniają się, jednak nie wynikają z całościowej koncepcji zagospodarowania i funkcjonowania zespołu w Janowcu, gdyż taka koncepcja nie została opracowana.

4.2. Zakres i forma ekspozycji muzealnych w Janowcu zostały dostosowane do warunków stworzonych przez obiekty należące do zespołu.

W zamku znajduje się niewielka ekspozycja poświęcona jego historii, w drewnianym dworze zaaranżowano dworskie pomieszczenia, w drewnianych budynkach gospodarczych znajduje się niewielka ekspozycja etnograficzna.

Atrakcyjność ekspozycji muzealnych w Janowcu ze względu na skalę, eksponaty, charakter nie przekracza poziomu regionalnego.

4.3. Konieczne jest opracowanie całościowej koncepcji zagospodarowania i użytkowania zespołu ruiny zamku w Janowcu.

Koncepcja ta powinna realizować wiodącą ideę (program), która będzie miała ponadregionalne znaczenie i atrakcyjność. Znaczenie i atrakcyjność programu musi uzasadnić bardzo duże nakłady potrzebne do technicznego zabezpieczenia i zagospodarowania ruiny.

Przyjęcie wiodącego programu dla zespołu w Janowcu nie wyklucza realizacji innych proponowanych funkcji (winnica, owczarnia, poszerzenie skansenu itp.). Mogą one dodatkowo uatrakcyjnić funkcjonowanie zespołu, choć będą wymagały modyfikacji sposobów zarządzania muzeum.

4.4. Możliwości pomieszczenia bardziej rozbudowanych funkcji muzealnych i programu użytkowego w obecne istniejących na zamku pomieszczeniach są relatywnie niewielkie.

W przypadku zaplanowania bardziej rozbudowanego programu muzealnego i funkcjonalnego konieczne może być wybudowanie dodatkowych kubatur.

4.5. Program zagospodarowania i użytkowania ruiny w Janowcu powinien być dostosowany do jej formy i potrzeb ochrony tej formy.

4.6. Zespół w Janowcu może zostać zagospodarowany jako muzeum ruin.

Taki charakter muzeum umożliwiłby wykorzystanie ruiny zamkowej w Janowcu w podwójnej funkcji: jako eksponatu oraz jako miejsca ekspozycji. W muzeum ruiny proces destrukcji elementów zamku i ich zabezpieczenia stają się eksponatami.

Ze względu na zaplecze bytowe (dwór), merytoryczne (kadra Muzeum Nadwiślańskiego) oraz wieloletnie doświadczenia działalność muzealna może być uzupełniona szkoleniami zarządców innych ruin.

- 4.7. Ze względu na charakter zespołu (ruina), lokalizację (odległa od większych miast), potencjał miasta Janowca (niewielki) w programie użytkowym i zagospodarowania zespołu należy uwzględnić sezonowość jego funkcjonowania.

Za wprowadzeniem funkcji sezonowych (nie całorocznych) przemawiają względy konserwatorskie, użytkowe, finansowe.

M.in. nieracjonalne jest utrzymywanie pojedynczych pokoi noclegowych w zamku czy organizacja większego (całorocznego) zaplecza gastronomicznego.

- 4.8. Koncepcja zagospodarowania i użytkowania zespołu w Janowcu powinna zakładać stworzenie i wykorzystanie efektu synergetycznego z innymi atrakcjami regionu: Kazimierzem Dolnym, Rajskimi Ogrodami, Puławami.

Janowiec powinien uzupełnić standardową trasę turystyczną Kazimierz – Nałęczów – Puławy. Konieczne jest opracowanie i promocja takiego tzw. produktu turystycznego.

5. Kwestie zarządcze

- 5.1. Zabytkowy zespół w Janowcu – ze względu na szereg wartości – powinien uzyskać możliwie najwyższy status przewidziany w polskim ustawodawstwie – powinien zostać uznany za pomnik historii.

Uzyskanie statusu PH ma znaczenie dla staranności ochrony, uzyskiwania środków finansowych, zwiększenia ruchu turystycznego, ułatwia promocję itd.

Uznanie za PH może być dokonane w postaci samodzielnego wpisu lub przez poszerzenie wpisu Kazimierza Dolnego.

- 5.2. Forma własności zabytkowego zespołu zamkowego w Janowcu powinna umożliwić jego użytkowanie na cele publiczne i jednocześnie jego szeroką dostępność dla społeczności lokalnych.

Jest to uzasadnione zabytkową wartością zespołu oraz bardzo wysokimi nakładami na remonty i konserwację zamku poniesionymi na przestrzeni 5 dekad ze środków publicznych.

Dlatego zespół w Janowcu powinien pozostać własnością państwową/samorządową.

- 5.3. Dla opracowania koncepcji zagospodarowania i użytkowania zespołu w Janowcu uzasadnione jest powołanie Rady Programowej.

Do składu rady powinny zostać zaproszone osoby z poziomu lokalnego, regionalnego i ogólnopolskiego, które pomogą wypracować koncepcję funkcjonowania zamku, a jednocześnie będą mogły wesprzeć przygotowanie jego realizacji.

- 5.4. Na przestrzeni 5 dekad wykonano w zespole w Janowcu rozległe badania archeologiczne, architektoniczne, oceny techniczne, badania georadarowe, dokumentacje, inwentaryzacje, kwerendy bibliograficzne, zgromadzono dokumentację ikonograficzną. Znaczna

część tych materiałów została przeniesiona na nośniki elektroniczne (w ramach praktyk studenckich organizowanych przez Politechnikę Lubelską).

Opracowanie koncepcji zagospodarowania zamku powinno być oparte na tych materiałach; dla wypracowania docelowej koncepcji zagospodarowania i użytkowania zespołu w Janowcu nie jest konieczne rozpoczynanie nowych prac badawczych.

- 5.5. Zespół w Janowcu jest postrzegany i doceniany jako ważne i wartościowe miejsce (zabytkowe i krajobrazowe) oraz jako potencjał rozwoju – zwłaszcza turystycznego, we wszystkich strategiach, programach i planach szczebla wojewódzkiego, powiatowego, gminnego. Koncepcja zagospodarowania i użytkowania zespołu w Janowcu powinna odwołać się do tych formalnie obowiązujących dokumentów, a zarządca zespołu powinien domagać się odpowiedniego wsparcia w działaniach (i planach finansowych) tych podmiotów.

6. Kwestie finansowe

- 6.1. Skala potrzeb finansowych wynikająca z charakteru ruiny w Janowcu, jego skali i ewentualnej całościowej koncepcji zagospodarowania jest bardzo duża.

Techniczne i konserwatorskie zabezpieczenie ruiny oraz wykończenie i zagospodarowanie już zbudowanych pomieszczeń (stan surowy zamknięty) wymaga budżetu rzędu kilkunastu milionów złotych. Ewentualne wybudowanie nowych obiektów kubaturowych dla potrzeb rozbudowanego programu funkcjonalnego znacznie ten koszt podnosi.

- 6.2. Nie jest możliwe pokrycie potrzeb remontowych, konserwatorskich oraz adaptacji do celów nowych funkcji (ew. inwestycji) w ramach budżetu Muzeum Nadwiślańskiego i środków lokalnych (od roku 2007 Muzeum wydało na prace konserwatorskie około 1 mln złotych).

- 6.3. Jediną możliwością uzyskania odpowiedniego budżetu na całość prac służących zabezpieczeniu i zagospodarowaniu zespołu w Janowcu jest uzyskanie grantu inwestycyjnego na stworzenie interesującego i nowatorskiego programu funkcjonalnego (znaczącego w skali ogólnopolskiej).

Uzyskanie grantu inwestycyjnego jest uwarunkowane programem użytkowym, a rozwiązanie problemów technicznych i konserwatorskich będzie konieczne dla realizacji tego programu – taka jest współczesna logika przyznawania znaczących środków na prace przy obiektach zabytkowych.

Uwaga końcowa

Obecny czas ma przełomowe znaczenie dla przyszłości ruiny zamku w Janowcu. Zasadnicze prace badawcze, porządkowe, dokumentacyjne, remontowe, budowlane, konserwatorskie, rekonstrukcje zostały wykonane 3 i 4 dekady temu. Prace te nie miały odpowiedniej kontynuacji, a przyjęty wtedy program zdezaktualizował się ze względu na radykalne zmiany uwarunkowań zewnętrznych we wszystkich istotnych aspektach. Dlatego zarówno ze względów technicznych (stan ruiny), jak i programowych (koncepcja zagospodarowania i użytkowania) konieczne jest podjęcie radykalnych i szybkich działań.

Utrzymanie obecnego status quo (funkcjonalnego, finansowego, technicznego) doprowadzi do degradacji obiektu i utraty jego wartości.

Z tego powodu pilnym i pierwszoplanowym zadaniem jest opracowanie kompleksowej koncepcji zagospodarowania i użytkowania zespołu, która będzie spełniała warunki umożliwiające uzyskanie znacznego grantu inwestycyjnego. Koncepcja tych działań powinna być opracowana przez Muzeum Nadwiślańskie (współpraca z powołaną radą programową), projekt wymaga wsparcia na szczeblu regionalnym (na przykład samorząd województwa), grant powinien być uzyskany na szczeblu ogólnokrajowym (fundusze europejskie, fundusz norweski, dotacje MKiDN).



Portal z kamienia dębnickiego, z XVII w. (fot. A.S.)

